

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogické a školní psychologie

**POZICE ŽÁKA VE TŘÍDĚ
NA 1. STUPNI ZŠ**

**THE POSITION OF A PUPIL
WITHIN THE CLASSROOM ON
ELEMETARY SCHOOL**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Ida Viktorová
Autor diplomové práce:	Eliška Kadlecová
Studijní obor:	Učitelství pro 1. stupeň ZŠ
Forma studia:	prezenční
Diplomová práce dokončena:	duben, 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 7. 4. 2008

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí mé diplomové práce paní PhDr. Viktorové za odborné a vstřícné vedení, cenné rady, podnětné připomínky a pedagogické zkušenosti, které mi předala.

Dále děkuji paní ředitelce a třídnímu učiteli pražské školy, s jejichž pomocí jsem mohla realizovat praktickou část diplomové práce.

Motto:

„Žádný člověk není ostrov sám pro sebe... každý je část nějaké pevniny... ”

(John Donne z knihy Komu zvoní hrana E. Hemingvaye)

„Nemůžeme doufat, že bychom někdy dokázali vidět pod povrch událostí, věci, natož lidí. Ale můžeme se mnohé dozvědět a přiučit, když se budeme pečlivě dívat kolem sebe a když dokážeme citlivě a správně číst v očích, pohybech i chování druhých. ”

Fotograf Shomei Tomatu u příležitosti výstavy Kůže národa - upraveno

ANOTACE

Diplomová práce se zaměřuje na vztahy žáků, zkoumá pozici žáka v kolektivu školní třídy na prvním stupni základní školy.

Teoretická část rozpracovává, na základě odborné literatury, školní třídu a žáky z psychologického a sociologického hlediska. Zabývá se psychickým vývojem a socializací dítěte školního věku, školou jako sociální institucí, dále faktory, které ovlivňují vztahy žáků, a v neposlední řadě předkládá typické kategorie pozice žáka ve skupině. Mezi další aspekty teoretické části patří diagnostika školní třídy i žáka a tato část je zakončena intervencí a jejími metodami.

Navazující praktická část si klade za cíl zjistit status jednotlivců konkrétní třídy a popsat vztahy, které mezi sebou děti mají. Po dobu jednoho roku jsem pozorovala chování žáků ve vybrané třídě, třetího a čtvrtého ročníku, základní školy na Barrandově. Pro diagnostikování žáků jsem použila metodu pozorování a pro získání přehledných hodnot jsem využila sociometrický test. Výsledky tohoto výzkumu jsou zpracovány formou tabulek a grafů.

Zjištěné skutečnosti ukazují pozice žáků a jejich vývoj v konkrétní třídě a vyúsťují ve zhodnocení celé sociální situace.

ANNOTATION

The focus of the thesis is in the relations among children in a classroom. It examines the position of a child in the social group of a classroom on elementary school.

The theoretical part of the thesis describes, according to literature, a school classroom and pupils from the psychological and sociological point of view. It engages in psychological development and socialization of child of this age, the school as a social institution and other factors of influence on relationships among the children and last but not least, it introduces categories of the position of a pupil in a group. Further point of the theoretical part of the thesis is also an inquiry into a classroom as whole and into a particular pupil. The last topic of the theoretical part is intervention and its methods.

A practical part follows. Its aim is to find the social positions of individuals in a particular classroom and the relations the children have there. In the period of one year, I was watching pupil's behaviour in two particular classrooms - third and fourth year - of an elementary school in Barrandov in Prague. For the research I used the method of observation. For achieving the objectives of the thesis I used a sociometrical test.

The results of the research are elaborated in table charts and graphs.

The information found shows different positions of pupils and their development in a particular classroom as well as the social situation of an elementary school classroom.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pozice žáka ve třídě, vztahy žáků ve třídě, učitel, školní třída, žák středního školního věku, sociální skupina, sociometrický test, vliv, obliba, diagnostika, pozorování.

KEYWORDS

The position of a pupil within the classroom, the relations among pupils, a teacher, a classroom, a child of middle school age, a social group, a social test, influence, popularity, an inquiry, an observation.

OBSAH

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1. ŠKOLNÍ TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ INSTITUCE	12
1. 1. Formální a neformální řád ve třídě	12
1. 2. Sociometrie a sociální struktura školní třídy	14
1. 2. 1. Pozorování chování	14
1. 2. 2. Sociometrický test	15
1. 2.3. Sociometrická tabulka	15
1. 2. 4. Struktura třídy	16
1. 2. 5. Sociální struktura třídy	16
2. ŠKOLNÍ TŘÍDA V ASPEKTU SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE	18
2. 1. Pozice ve skupině	18
2. 2. Pozice žáka ve třídě	18
2. 3. Tři rozměry žákovy pozice ve třídě	19
2. 3.1. Kompetence	19
2. 3. 2. Vliv	20
2. 3. 3. Obliba	22
2. 4. Kategorie významných pozic žáků ve třídě a jejich diagnostika	25
2. 4. 1. Neoblíbený, nevlivný a školsky málo úspěšný žák	25
2. 4. 2. Izolovaný žák	26
2. 4. 3. Žák ve vedoucí pozici	27
2. 4. 4. Vlivný, méně oblíbený žák	27
2. 4. 5. Oblíbený, méně vlivný žák	28
2. 4. 6. Žák v nevýrazné pozici	29
2. 5. Gender a chlapecká a dívčí pozice ve třídě	29

2. 6.	Mladší školní třída	30
3.	STŘEDNÍ ŠKOLNÍ VĚK A SOCIALIZACE	32
3. 1.	Vymezení středního školního věku	32
3. 2.	Socializace	32
3. 2. 1.	Dovednosti a poznatky, které dítě získává ve skupině	33
3. 3.	Poruchy socializace u dětí středního školního věku	34
4.	ČINITELÉ PŮSOBÍCÍ NA VZTAHY ŽÁKŮ VE TŘÍDĚ	36
4. 1.	Vývojové hledisko - věk žáků	36
4. 2.	Pohlavní hledisko - rozdíly v heterogenních skupinách	36
4. 3.	Velikostní hledisko - velikost třídy	37
4. 4.	Úrovňové hledisko - úroveň rozvoje žáků	38
4. 5.	Rodinné prostředí žáků	38
4. 6.	Prostorové uspořádání - zasedací pořádek	39
5.	PROSTŘEDÍ, ATMOSFÉRA A KLIMA ŠKOLNÍ TŘÍDY	40
5. 1.	Prostředí	40
5. 2.	Atmosféra	41
5. 3.	Sociální klima	41
6.	POZNÁVÁNÍ A DIAGNOSTIKOVÁNÍ ŽÁKA I ŠKOLNÍ TŘÍDY	42
6. 1.	Pozorování	43
6. 2.	Rozhovor	44
6. 3.	Dotazníky	45
6. 3. 1.	Sociometrický dotazník	45
6. 4.	Využití faktografických údajů v diagnostice třídy	46
7.	INTERVENCE A JEJÍ METODY VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ	47
7. 1.	Psychoterapeutické metody	48
7. 2.	Sociálně tréninkové postupy	48

PRAKTICKÁ ČÁST **50**

8. ÚVOD A DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE O ZÁKLADNÍ ŠKOLE	50
8. 1. Cíl praktické části diplomové práce, její vývoj a smysl	50
8. 2. Popis a charakteristika základní školy	51
9. POPIS A CHARAKTERISTIKA TŘÍDY	52
9. 1. Zasedací pořádek třídy 3.B./4.B.	53
9. 2. Některé organizační záležitosti a zvyky třídy	55
9. 2. 1. Znamkování	55
9. 2. 2. Zapomínání	55
9. 2. 3. Služby a samospráva třídy	56
9. 3. Vyučování	56
9. 4. Přestávky	57
9. 5. Charakteristika a popis třídního učitele	58
10. CHARAKTERISTIKA A POPIS ŽÁKŮ	59
10.1. Odchod Štěpána ze třídy	64
11. TEST	65
11. 1. Zadání testu	65
11. 2. Vyhodnocení zadání 1. testu - jaro 2007 - písemná část	66
11. 2. 1. Dívky 2007	66
11. 2. 2. Chlapci 2007	71
11. 2. 3. Celkový závěr	76
11. 2.4. Vyhodnocení zadání 1. testu - jaro 2007 - část s kresbou lodí	77
11. 3. Vyhodnocení zadání 2. testu - jaro 2008 - písemná část	82
11. 3. 1. Dívky 2008	82
11. 3. 2. Chlapci 2008	87
11. 3.3. Vyhodnocení zadání 2. testu - jaro 2008 - část s kresbou lodí	92

11. 4.	Srovnání vyhodnocení 1. a 2. písemných testů	97
11. 5.	Srovnání vyhodnocení 1. a 2. testů z kresby lodě	97
12. POZICE KONKRÉTNÍCH ŽÁKŮ 3.B./ 4.B. KORESPONDUJÍCÍCH S KATEGORIEMI DIAGNOSTICKY ZAJÍMAVÝCH POZIC ŽÁKŮ VE TŘÍDĚ		100
12. 1.	Neoblíbený, nevlivný a školsky málo úspěšný žák	100
12. 2.	Izolovaný žák	100
12. 3.	Žák ve vedoucí pozici	101
12. 4.	Vlivný, méně oblíbený žák	101
12. 5.	Oblíbený, méně vlivný žák	102
12. 6.	Žák v nevýrazné pozici	102
ZÁVĚR		103
LITERATURA		105
PŘÍLOHY		106

ÚVOD

Pojem základní škola už sám o sobě sděluje, že škola je tu pro to, aby všem žákům poskytla základy. Jaké základy? Základy mateřského jazyka, matematiky, přírodovědy, vlastivědy? I když jsem nevyjmenovala všechny předměty, je jisté, že ani ty by nestačily pro pravý smysl postihnutí základní školy. Škola by totiž měla dávat *základy pro život*. A na to ani všechny vyučovací předměty nestačí. Ve škole se totiž mimo vzdělávací látku učíme žít pohromadě s dalšími lidmi (dětmi), nacházet si kamarády i tolerovat ty, kteří nám jsou něčím vzdálenější a odlišnější. Učíme se slušně chovat, respektovat daná pravidla, prosazovat si své názory, ale respektovat i ty druhých a včas ustoupit nové myšlence a autoritě. Učíme se spolupracovat, vyhrávat i prohrávat.

Všechno výše zmíněné lze shrnout do sousloví *sociální role školy*. Sociální roli školy považuji za velice důležitou funkci základní školy. Až v posledních letech se jí věnuje více pozornosti, dříve děti chodily do školy hlavně za novými intelektuálními poznatky. A že jde ve škole také o sociální vztahy? Na to se, ještě za dob mé povinné školní docházky, trochu zapomínalo. Ale kde jinde se má dítě naučit pro budoucí život jednat s lidmi a fungovat mezi nimi? Kde jinde si to má zkusit než bude vypuštěno do reality samo za sebe? Ve škole se formují vztahy i sebepoznání přirozenou cestou, je to prostředí, kde děti tráví často nejvíce času z celého dne (aniž by asi kolikrát chtěly) a proto sociální roli školy nelze v žádném případě opomíjet.

Po celý život, vyskytneme-li se v jakékoliv skupině, budeme v určité pozici. Pozici si sami nevybíráme (i když vlastně do určité míry ji ovlivňujeme svým vystupováním), pozice nám je přidělena účastníky skupiny, není tedy přidělena formálně, jako role, nýbrž v rámci členské skupiny. Pro to, abychom se ve skupině cítili dobře, měli bychom se cítit přijatelně i ve své pozici. A tak je tomu i v dětském kolektivu školní třídy. Zajímalo mě, jestli pozice v kterých se žáci vyskytují, se shodují s mým pohledem nebo jestli se třída (dětí) zcela liší svým náhledem na celou problematiku.

A s tím souvisí smysl celé diplomové práce a výzkumu - jsme schopni jako (budoucí) učitelé prohlédnout do vztahů svých žáků ve třídě? Neuniká nám něco podstatného? Znamená vždy úsměv na tváři opravdu spokojenost? Všímáme si dostatečně, s otevřenýma očima, chování dětí? Možná máme kolikrát pocit, že známe a víme, jsme s dětmi přeci celé dopoledne, ale jsme schopni opravdu vidět i pod špičku ledovce, pod hladinu projevů?

Charakter třídy není možné pochopit, pokud neumíme odpovědět na otázku „Kdo je ve třídě v jaké pozici“ a naopak - pokud určíme pozice jedinců, dozvíme se do určité míry „kdo je kdo“. Abychom dokázali pochopit jednání a prožívání žáka, měly bychom znát jeho pozici ve třídě.

Má diplomová práce, obrazně řečeno, je dokumentem v pohybu, je ukázkou vývoje konkrétní třídy a individuálních žáků v ní, které jsou však viděny prizmatem jednoho roku. Mnohé se událo před mým nástupem, což formovalo další vývoj třídy a mnohé se stane po mém odchodu, respektive ukončení pozorování a spolupráce v dané třídě. Stejně tak, jako ve skupině existují mikroskupiny, praktická část této diplomové práce je v podstatě takový „mikropohled“ na jednu problematiku konkrétní třídy základní školy.

TEORETICKÁ ČASŤ

1. ŠKOLNÍ TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ INSTITUCE

1.1. Formální a neformální řád ve třídě

Každá třída, stejně tak jako každá instituce, má svůj formální a neformální řád. Formální řád je dán zvenku - tak, aby co nejlépe plnil svou funkci, respektive, aby její účastníci co nejlépe a nejúčelněji plnili své role. Příkladem formálního řádu pro třídu je například školní řád, školní rada, rozvrh hodin, zkoušky se známkou apod. Role, tím pádem, je charakteristika funkce účastníka - jedince skupiny a je předem dána účelem. Role tedy nevzniká spontánně v procesu a samovolně uvnitř skupiny, ale je opět přiřazena zvenku. Role podléhají formálnímu řádu, dle formálního řádu se uspořádávají role. Příkladem role žáka ve třídě je například předseda třídy, služba, pokladník třídy apod.

Opakem formálního řádu je neformální řád. Ten má také každá skupina a vzniká zvnitřku skupiny, je utvářen jejím mnohotvárným sociálním životem. Je to v podstatě neustálý odehrávající se spontánní život žáků ve třídě. Na ten jsem se ve své diplomové práci soustředila.

Podle "Hawthornského experimentu" je zásadní pro skupinu (a její výkon) struktura a rozsah osobních mezilidských vztahů. V realitě to vypadá tak, že když autorita a formální řád mají snahu ovládnout a regulovat chování jedinců skupiny, v tomto případě třídy, tak ta se brání tím, že buduje, obrazně řečeno, ochranný obal proti změně, zejména změně pracovních podmínek. „Čím více je formální řád utlačující a svírající, tím větší je protitlak a protitendence neformální strany." ¹

¹ Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, s.21

Ukázat existenci formálního i neformálního řádu lze na všech sociologických kategoriích školní struktury. Důkazem pro odlišnost obou řádů je jejich charakteristika kategorií, která má zcela jiné požadavky a kvality pro formální i neformální řád. Zde jsou jen některé z kategorií:

Pořadí:

kritéria formálního řádu - výsledky, talent nebo poslušnost žáka; vzorný žák, tzv. premiant, je na prvním místě, opakem je neposlušný, hloupý a líný žák, který je na posledním místě

kritéria neformálního řádu - tělesně zdatní a dobří kamarádi do party jsou na prvním místě, na posledním místě bývají žalobníci, „šprti“, podivíni a ti, kteří se strani

Vůdcovství:

kritéria formálního řádu - žák chápáný jako pořádkumilovný, důvěryhodný, inteligentní, uvědomělý

kritéria neformálního řádu - žáci sociálně dominantní a „zruční“

Vytváření skupin:

kritéria formálního řádu - skupiny vytváří učitel/ka podle žákova nadání, výkonu, práce, někdy i trestů

kritéria neformálního řádu - skupiny se tvoří podle zájmů a sympatií

Třídní učitel/ka patří ke třídě formálně. Může patřit i neformálně, ale může být i soupeřem, popř. stát „mimo hru“ - je mu odepřeno poznání třídního neformálního řádu.

Třídní morálka:

kritéria formálního řádu - je kontrolována a inspirována učitelem/ učitelkou.

kritéria neformálního řádu - směřuje k solidaritě třídy a její ochraně proti vnějším zásahům

Cílem třídní morálky je podpora disciplíny při vyučování, podpora učebních a pracovních mravů. V každé třídě je různá, souvisí s klimatem třídy. Často se vyskytuje v autoritativně vedených třídách, že formální morálka stojí proti neformální třídní morálce a naopak. Za těchto podmínek nepatří učitel ke třídě (neformálně). Ideálem je, aby formální a neformální třídní morálka byly ve shodě.

Cílem formálního řádu ve škole je zprostředkování vědění, učební efekt, efekt vzdělávací a výchovný. Kdyby nebylo formálního řádu ve škole, byla by zpochybněna celková produktivita, respektive učební efekt. Avšak kdyby neexistoval neformální řád,

sociální potřeby by nebyly uspokojeny (např. potřeby solidarity a ochrany). Třída, popř. spolupracovníci, by zůstali bez jakýchkoliv vztahů, stali by se agregátem jednotlivců. Ideálním stavem je sloučení obou řádů.

1.2. Sociometrie a sociální struktura školní třídy

Strukturu vysvětlujeme jako síť vzájemných vztahů a strukturovanou stavbu, což je vnitřní stavba skupiny. „Prvky struktury jsou: síť vzájemných vztahů, rozdělení do vrstev a pořadí, rozdělení rolí, vedení.“²

Struktura vzniká při soudržnosti skupiny, když se z beztvareho útvaru (dav, zástup, seskupení, masa) stane sociální skupina. V procesu strukturování, který je dynamickým pochodem, se struktura upevňuje a může dosáhnout vysoké míry stability. Avšak rozpadne-li se a drží jen například ze zvyku či pod vnějším tlakem, stává se opět pouze seskupením, shlukem nebo jen beztvarem masou.

Síť vzájemných vztahů není zdaleka a pouze formální členění (učitelem/ učitelkou chápané), ale v první řadě neformálním členěním, které vzniká při spontánních sociálních procesech. Není možné je snadno rozeznat. Metody, které k tomu slouží jsou buď přesné pozorování chování nebo na to zaměřené speciální šetření - uvedené metody zkoumá sociometrie, jako významná speciální oblast sociologie.

1. 2.1. Pozorování chování

Lze sledovat: kdo si s kým hraje; s kým se kdo zdržuje o přestávkách nebo v čí je blízkosti; které děti se shlukují po škole, doprovází se domů, navštěvují spolu nějakou mimoškolní aktivitu, navštěvují se navzájem doma; kdo komu pravidelně

² Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, s. 23

pomáhá, kdo koho obhajuje, omlouvá, ospravedlňuje; kdo se účastní všeho dění ve třídě, kdo naopak stojí stranou.

Dalšími metodami může být rozhovor nebo témata slohových prací.

„Toto pozorování chování je jistě cenné, neodhalí však zcela síť mnohostranných vztahů. Především nezjistíme, ke které skupině, ke kterým žákům by se žák rád připojil, kdy jeho přání není splněno, je odmítán.“³

1.2. 2. Sociometrický test

„Sociometrický test je zaměřen na volbu jednoho nebo více partnerů, s kterými by člověk rád žil nebo něco sdílel. Zaměřuje se také na volbu nositele role.“⁴

Zadavatel nesmí volbu ovlivňovat, základem je, že volba je spontánní a tajná. Nejlepší je, když probíhá písemně. Důležitá je i atmosféra zadávání a to taková, aby se jí přikládala důležitost, byla chápána jako slavnostní situace a nedošlo k zesměšňování. Instrukce je nutné přesně zadávat, účel musí být daný, stejně jako kritérium volby. Mělo by být samozřejmé, že žáci mají možnost volit libovolného chlapce či dívku, i tehdy, pokud nejsou přítomni ve škole. „Jsou-li voleny děti, které do třídy nepatří, je to znamení, že dítě se chce dostat ze třídy pryč. Pořadí volby je důležité, je třeba toto pozadí zaznamenat. Vypracování výsledků testu se provádí buď ve formě sociometrické tabulky nebo ve formě sociogramu třídy.“⁵

1.2.3. Sociometrická tabulka

Sociometrická tabulka se skládá ze seznamu žáků. Jejich jména se zapíše svisle i vodorovně ve stejném pořadí. Do tabulky, která tímto vznikne, zaznamenáváme jednotlivé volby. Pořadí voleb zaznamenáme číslicí, znaménkem plus označíme

³ Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, s. 25

⁴ Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, s. 25

⁵ Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, s. 25

pozitivní volby, znaménkem mínus označíme negativní volby. Podle výsledků z tabulky lze zjistit počet a pořadí voleb připadajících na každého žáka a tím jemu přináležející pozice ve třídě. Pro snadnější rozlišení a přehlednost je možné volby barevně rozlišit - např. negativní červeně, pozitivní modře. Vyšší čísla a více jednoznačné určení pozice jednotlivého žáka se objeví přirozeně při přehledu v celé třídě. Dále můžeme sestavit seznam podle oblíbenosti žáků a různými způsoby ho graficky znázornit.

1.2. 4. Struktura třídy

„Strukturou školní třídy rozumíme všechna podstatná organizační a sociální rozlišení členů třídy. Po pedagogické stránce můžeme nahlížet na tento problém ze dvou úhlů:

- a.) organizační struktura - vnější
- b.) sociální struktura - vnitřní“⁶

Pro tuto práci je zásadní především pojednání o sociální struktuře, proto se na ni zde zaměřím.

1.2. 5. Sociální struktura třídy

Z hlediska tohoto pojetí je třída poměrně autonomní sociální organismus, rozvíjející se a měnící se podle vlastních pravidel. Vyhledávání vůdců a poddaných; registrace žáků, kteří ve třídě mají největší popularitu a žáků odmítaných ostatními; žáci, kteří jsou dobře o všem informováni a ti, kteří se dozví vše poslední - ve třídě jde především o to. „Přiměřeně k poměrům, v kterém je možné uspořádat různé pozice, můžeme hovořit o struktuře moci, struktuře popularity a komunikace ve třídě.“⁷

⁶ Pokop, J.: Škola jako sociální útvar, s. 33

⁷ Prokop, J.: Škola jako sociální útvar, a. 35

Dále se prozkoumává, jestli je třída rozdělena do menších skupin a jaké mezi nimi vládou vztahy. Tyto rozdílnosti i dělení se uskutečňují bez vlivu učitele, jakoby skryty jeho zraku, často se vyskytují proti učitelově vůli a dále trvají; všechny mají charakter spontánnosti. Učitel sice může do určité míry zasáhnout, v lepším případě pokud je pro žáky silná autorita, mít na ně nemalý vliv, ale bezprostředně nedokáže vztahy formovat (nelze si představit, že by přikazoval, kdo s kým se bude kamarádit a kdo koho má jak brát).

Je nezbytné brát v úvahu oba body struktury třídy - vnější i vnitřní - třída je totiž jednak sice přirozeným společenstvím jedinců žijících vlastním životem, ale zároveň i umělým společenstvím povolaným na základě rozhodnutí školských úřadů.

Metoda R. Schmucka

Slouží k odhalení sociální struktury třídy. Její zadání je prosté - každý žák má určit čtyři žáky, které má „velmi rád“ a čtyři, které „nemá příliš rád“.

Výsledkem jsou vzniklé dvě struktury: *rozptýlená* a *centrální*

Rozptýlená struktura, přibližně stejné množství sympatií i antipatií připadá na každého žáka. Nevyskytují se zde žáci-„hvězdy“, ani utvořené malé skupinky stranících se ostatních, ani žáci ostatním lhostejní, které nikdo nevybírání a ani neodmítá. Obecně lze říci, že každý žák má někoho, koho má rád a někoho, kdo ho nemá rád.

Centrální struktura, je odlišná od předešlé především tím, že v ní lze odlišit malý počet žáků s největší popularitou a stejně tak několik odmítaných.

Schmuck však opomíjí další rozdělení tříd, nezabývá se například těmi třídami, které jsou složeny z určitého počtu malých a uzavřených skupin. Každá taková skupina má různá kritéria, kterými může být například módní (nebo) značkové oblečení, drahé zboží, v jiné fyzická síla, sklon k riskování apod. Základem pro tato dělení bývá rozdíl v sociálně ekonomickém statusu rodin žáků. Třídy založené na podobných kritériích na tzv. kasty lze nazývat kastovní strukturou.

2. ŠKOLNÍ TŘÍDA V ASPEKTU SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE

2. 1. Pozice ve skupině

Pozice ve skupině určuje postavení členů z hlediska jejich významu a váhy ve skupině. Členy lze seřadit do hierarchie. Každý člen skupiny může zaujímat různé pozice v různých oblastech, avšak existuje tendence k jejich vyrovnání.

Rozdělení do tří kategorií pozic:

1. pozice podle kompetence
2. pozice podle podílu na řízení
3. pozice podle popularity (oblíby) a vlivu

2. 2. Pozice žáka ve třídě

Na utváření pozic i rolí ve třídě závisí na jedné straně vývoj žáků jako členů třídy a do jisté míry i jejich osobnostní rozvoj. Na druhé straně je důležité pro to, jak se pozice a role vytvoří, dynamika a struktura třídy jako celé skupiny. Pozice a role je významným diagnostickým ukazatelem o stavu skupiny, protože jednotlivec se ve své pozici a roli projevuje i mění. Také výchovné a transformační zásahy by se měli odvíjet a konat na základě pozic a rolí jedinců skupiny. Lze říci, že ze sociálně psychologického hlediska, je právě pozice a role žáka startovním bodem pro poznávání specifik třídy.

V jaké pozici a roli se žák pohybuje, záleží jednak na něm samém, respektive na jeho individuálních charakteristikách a dispozicích, dále pak z velké části na spolužácích a třídě jako celku. Nemůžeme uvést, který z obou činitelů - třída či žák sám - je výraznější, to záleží na konkrétní situaci, která se liší podle typu skupiny i podle osobnostních rysů jedince. Například často se setkáváme se skupinou, kde se odmítaným žákem stává jedinec, u kterého není dostatečný „důvod“ v jeho vlastnostech.

Základním rozdělením do kategorií pozic jsou tři druhy pozice žáka:

- „ 1. Pozice a systém pozic podle kompetence, zdatnosti, výkonnosti ve škole, především podle školní výkonnosti a zdatnosti;
2. Pozice a systém pozic podle vlivu, tj. podle podílu na řízení interakce ve skupině a skupině vůbec
- 3. Pozice podle oblíbenosti, podle stupně citového přijetí spolužáky" ⁸**

Tyto kategorie se vzájemně propojují a ovlivňují, někdy posilují, někdy oslabují. Jednoznačně však nelze předpokládat, že žák, který je ve škole úspěšný a má výborné známky, bude nejoblíbenějším nebo nejvlivnějším žákem, dokonce mezi ně ani nemusí patřit. Opět zde platí pravidlo posuzování konkrétního případu od případu.

2. 3. Tri rozměry žákovy pozice ve třídě

2.3.1. Kompetence

Kompetence výkonnosti žáka, především školní výkonnosti, ve velké míře souvisí s celkovou pozicí, jakou má žák ve třídě. Nejčitelnějším důkazem školní výkonnosti žáka jsou jeho známky a celkový prospěch. Takto nejúspěšnější žáci se ve velkém počtu škol staví na první místa v pořadí pozic z hlediska formální, institucionální struktury třídy. V mladších a méně vyspělejších třídách platí, více než v opačných kategoriích tříd, že pozice žáka ve třídě na školním prospěchu závislá je. Na výkonech a dispozicích, které nemají školský význam, stojí neformální pozice žáka, což je jeho vliv a oblíbenost, a taje čím dál více stoupající s věkem žáka. Tak jako v mladších třídách může přispět k větší oblíbenosti píle, výborné známky, učební aktivita apod., ve vyšších ročnících je tomu naopak. Častokrát však příčinou odmítavého postoje spolužáků ke „šprtům" je jejich opožděný, nedostatečný nebo nezdravý rozvoj sociability. Z opačné strany lze však zjednodušeně říci, že neformální pozici žáka

⁸ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

v neformální struktuře snižuje špatný prospěch. Obecně lze říci, že oblíbenosti dosáhne snáze dítě sociálně schopně vyzbrojené a dovedné - s vhodnou komunikací, postojí apod. - spíše než dítě s výbornými výsledky, ať už v jakémkoliv směru. Výhodnou kompetencí pro oblíbenost je sportovní pohybová zdatnost, šikovnost a síla. Děti navštěvující umělecké třídy (školy) dosáhnou lepší pozice díky uměleckým a estetickým výkonům a úspěchům. Zkrátka, jaký druh školy žák navštěvuje, tak podle daného zaměření se cení výkony a úspěchy v té které oblasti.

2. 3.2. Vliv

Vliv je důležitým komponentem pro žáka v tom směru, že díky němu může ovlivňovat interakci a činnost nejen spolužáků, ale i celé třídy. Logicky čím je jeho vliv větší, tím větší je jeho úspěšnost zasahování do dění třídy. Vliv žáka je vlastně něco jako autorita žáka. Kdo k žákům má jaký vliv není složité určit, lze to uskutečnit všímavým pozorováním, především má-li učitel šanci sledovat děti i mimo vyučování a školu. Avšak pouhé pozorování nestačí a uzpůsobené chování pro změnu situace jen na základě sledování jedné osoby (učitele) může vést k výchovným i jiným chybám. Činitelé vlivu žáka ve třídě jsou různého typu, většinu z nich však lze zařadit do tří kategorií:

a.) *zdatnost, kompetence* b.) *moc* c.) *motivace k ovlivňování spolužáků*

a.) zdatnost, kompetence žákovu pozici podle vlivu ve třídě značně ovlivňuje. Zde se však nejedná o obecně přijaté zdatnosti a výkony, nýbrž o ty vzorce chování, myšlení a jednání, která sama třída přijala jako skupinové hodnoty. V každé třídě tedy mohou platit jiná měřítka pro to, jak dosáhnout vlivu. Tak jako v jedné třídě může být nejvlivnějším žákem premiant třídy, v jiné třídě (a spíše je tomu tak ve vyšších ročnících) to může být žák v kategorii prospěchově neúspěšných, ale zastávající roli agresora a nebojácného „aktivistu“ při konfliktu s autoritou (učitelem, školou). Zdatný vlivný spolužák se stává pro ostatní ze třídy identifikačním vzorem, spolužáci ho vnímají jako model pro napodobení. Pro ty jedince, kteří se neodvážejí napodobit jednání

úspěšného spolužáka, se alespoň stává prostředkem pro náhradní uspokojení prožíváním úspěchů vlivného žáka, které třída přisuzuje vlastním úspěchům, tzv. naše úspěchy. Častým jevem je i vysoká závislost na zdatném jedinci skupinou nepřijímaných, okrajových žáků. Tak jako se však objevuje výrazné přijímání vlivného žáka a jeho identifikace, tak se setkáme ve třídách i s opačným vzorkem, kdy se objevuje rivalita spolužáků či skrytá nebo otevřená agresivita vůči zdatným žákům.

b.) Dalším význačným zdrojem vlivu je moc. Obecně lze říci, že moc, jako určitý druh vlivu, nezávisí tolik na osobních charakteristikách, tak jako je tomu například u autority (ta pramení právě převážně z osobnostních předpokladů), ale je závislá spíše na instituci a skupině a jejích zákonitostech. Liší se však moc ve formální a neformální skupině. Ve formální struktuře dostává vedoucí moc automaticky, od instituce, plynoucí z jeho role, tzv. legitimní moc. V neformální skupině dává moc skupina svým sociálním tlakem na přijetí názorů a uskutečnění rozhodnutí žáka ve vedoucí pozici. Jednou z hlavních charakteristik moci je to, že dává tomu, kdo ji má, možnost udělovat odměny a tresty, a to účinněji a ve větší míře v porovnání s ostatními členy skupiny. I když většina jedinců skupiny má určitý podíl na moci, její vedoucí má však výhodu, že sám může rozhodovat o předání své moci jiným. Moc je úzce spjata s vedoucí pozicí, z pozice v podstatě vyplývá - je možné snáze a účinněji hodnotit, rozhodovat, vést a pokud tyto aktivity jedinec s vysokou pozicí (učitel, žák) realizuje, roste tím jeho moc i bez zvláštního úsilí. Problémem moci u vedoucího skupiny může být jeho pozice ve formální skupině, která je dána zvenku, „zeshora“ a kde může dojít k nesouladu mezi autoritou (dána institucí) a mocí (závisí spíše na charakteru skupiny), tak je tomu např. u slabého učitele bez přirozené autority. Svou nejistotu totiž právě kompenzuje nadměrným užíváním až zneužíváním moci, neúměrnému trestání a tlaku. V neformální skupině se výše popsané nevyskytuje, protože oba aspekty - autorita a moc - spolu souvisí.

c.) Osobnostní dispozice v oblasti motivace a sociální schopnosti a dovednosti, které se projevují jako potřeba a schopnost ovlivňovat a regulovat partnery v interakci, jsou dalšími činiteli, na kterým význačně závisí pozice jedince podle vlivu. Z potřeb je to především sebezprosažení, v podstatě celkově tendence k sociální aktivitě, především

transformační. Avšak působí řada dalších vlastností, u vůdců a vedoucích bývají zesílené.

Pozice podle vlivu ve skupině je úzce spjata s jejich rolí a je celkově jednou ze základních charakteristik členů skupiny. „Zjištění pozic význačných členů třídy podle vlivu dává také obraz o mocenské struktuře skupiny a zároveň o interpersonálních vztazích ve skupině z hlediska podílu jednotlivců na regulaci interakce v přátelských a jiných dyadických vztazích.“⁹

2. 3. 3. Obliba

Jinými slovy lze nazvat pozici dle oblíbenosti jako pozici podle akceptace, tedy přijetí jedince skupinou, v širších směrech související s pojmy jako popularita, atraktivita, sympatičnost. Východiskem je pravidlo odmítnutí či přijetí jedince skupinou a s tím související celkové emocionální hodnocení člena ostatními partnery skupiny. „Oblibu je také možno chápat jako souhrn emocionálních komponent interakce a interpersonálních vztahů směřujících od ostatních členů k jedinci.“¹⁰

Pro jakoukoliv skupinu jsou vztahy v ní a vzájemná setkávání na sobě závislá a vzájemně se ovlivňují. Jednotlivci ve skupině zauímají rozdílné pozice podle oblíbenosti. Na jedné straně je to podskupina oblíbených a přijatých, na straně druhé podskupina odmítnutých a izolovaných. Základním ukazatelem chování pro první typ je tendence být mu nablízko, v jeho „teritoriu“, chování druhého typu směřuje k tomu, se odmítnutému jedinci vyhýbat nebo se s ním dostávat do konfliktu.

Stejně jako u vlivu můžeme zjišťovat oblíbenosti žáka metodou pozorování, ale má to svá omezení. Učitel celkem snadno sleduje, kdo se s kým stýká, kdo vedle koho nebo v jeho blízkosti sedí, s kým vytváří kamarádkou pozici nebo skupinu, s kým se snaží pracovat ve vyučování i mimo něj. Interpretace zjištěných faktů je však obtížná, potřeba kontaktu se leckdy nemůže dostatečně projevit, tak je tomu např. u introvertů.

Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s.61

Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 62

Diskutabilní je také stabilita emocionálních aspektů třídy, která je menší než u pozic podle vlivu nebo zdatnosti. Účelné je použití především sociometrických technik.

Pro žáka je často obtížné správně odhadnout oblíbenost své osoby u ostatních. Zejména tomu tak bývá u odhadování negativního vyjádření. Obliba je spontánním vyjádřením citového hodnocení osobnosti a jednání jedince skupinou. U každého žáka a v každém vztahu se jedná o poněkud jiné charakteristiky, které jsou ovlivněné individuálními zvláštnostmi hodnoceného a hodnotitele. Mimo zmíněné aspekty se na hodnocení podle obliby podílí skupina svými normami a hodnotami. „Jako prameny sympatičnosti partnera bývají uváděny hlavně obdiv k silnému, úspěšnému, kompetentnímu, dále očekávaná nebo obdržená podpora, případně pomoc (v různých oblastech činnosti, myšlení i prožívání) a konečně reciprocita, vzájemnost citů (žákovi je sympatický spolužák/ spolužačka, kterému je sám sympatický, jak se aspoň domnívá), (transformováno podle Newcomba, 1996).“¹¹

Zdroje obliby rozdělujeme na dvě kategorie:

1.) *prestiž, zdatnost, kompetenci*

2.) *sociabilita a s ní spojená úroveň sociálního a morálního rozvoje*

Obě kategorie ovlivňují jednak sympatie ve vztazích, pak také pozici žáka ve skupině podle obliby.

1.) Zdatnost, kompetence, prestiž znamená v podstatě hodnotnost jedince pro ostatní - partnera, skupinu. To, jak si členové **skupiny** jedince cení, vytváří také předpoklady pro umístění v hierarchii **skupiny** podle **obliby**. Jedinci s výše zmíněnými vlastnostmi se přirozeněji a snadněji stávají identifikačním předmětem (stejně jako je tomu u vlivu), mají také lepší předpoklady pro pomoc ostatním a účinněji mohou odměňovat a trestat. Pomoc a podpora se mohou týkat, vedle aktivit pracovních, učebních, také v nemalé míře postojů, přesvědčování, citového vztahu. K poslednímu zmíněnému se řadí žáci radostní, pozitivní, veselí, kteří jsou oblíbenější než žáci s depresivními sklony nebo dokonce s agresivními aspekty. Avšak sama sociální síla, kompetence i vliv - bez druhé složky, sociability, nevede k oblibě, dokonce může působit záporně.

⁸ Hrabal, V.: *Sociální psychologie pro učitele*, s. 56/57

2a.) Morální a sociální vyspělost žáka projevovaná v aktivitách a interakci je výraznějším Činitelem oblíbenosti. Tzv. teorie výměny mluví o tom, že se jedinec porovnává v interakci s jiným člověkem, reflektuje své náklady a zisky a snaží se udržet vyrovnanou bilanci obou, dokonce i v citové oblasti. Proto nejenom z tohoto pohledu **má žák šanci stát se v „normální, zdravé“ třídě (kolektivu) oblíbeným, právě zvládá-li** ve vztazích ke spolužákům udržovat si rovnováhu dávání a brání, dále pak objevila-li se **u něho potřeba uspokojovat potřeby druhých a celé skupiny, dokáže-li se přiblížit** k druhým a akceptovat je, umí-li se vcítovat do situace spolužáka. Egocentrické posuzování a bezohledné chování vede spíše do pozice odmítnutého jedince, protože je porušena rovnováha interakce. „Pomoc druhým a jejich podpora, která vyplývá z empatie a reálné potřeby pomáhat, je hlubokým základem oblíbenosti a sociálního přijetí.“¹² Avšak je-li pouze promyšlenou taktikou, stává se ambivalentní a může vést až k odmítání (faleš, podlézavost).

2 b.) Sexuální přitažlivost je zvláštním determinantem mající vliv na oblíbenost žáka u druhého pohlaví (a nepřímo i u vlastního). Sexuální přitažlivost vykládáme jako specifické reagování na druhé pohlaví a přitažlivý tělesný vzhled. Když analyzujeme pozice žáků ve třídě, musíme brát zřetel na zkreslující působení sexuální přitažlivosti (nebo jejího opaku) na vztah k opačnému pohlaví (dívky versus chlapci). Rozumíme tím převážením erotické přitažlivosti nad základními, lidskými, sociálními a povahovými dispozicemi a nad celkovým sociálním a morálním rozvojem. Její vrchol je zřejmě v pubertě, probíhá však již od prepubertálních tříd.

2 c.) Poslední aspekt související s oblíbeností, je vedle předešlých osobnostních kategorií na první pohled vnější okolnost a lze ji charakterizovat větou: Sympatie roste s kontaktem (G.C. Homans - 1950). V praxi to znamená, že ve školní třídě roste emocionální sblížení mezi sousedy v lavici. Obtížná se pak může jevit situace, kdy do soudržné třídy přichází nový žák.

2. 4. Kategorie významných pozic žáků ve třídě a jejich diagnostika

Žákova pozice, její okolnosti a příčiny jsou zásadním východiskem pro diagnostiku samotného žáka i třídy. Při výchovných a terapeutických krocích hrají důležitou roli. Okrajová pozice žáka je vždy znamením ohrožení zdravého vývoje. Leckdy se ve třídách vyskytují žáci s rozdílným postavením, např. prospěchově velmi úspěšné dítě, ale zcela nevlivné nebo naopak velice vlivné, ale neoblíbené dítě. Častější jsou však shody mezi pozicemi než jejich výrazné rozdíly. Nazýváme to tendencí k vyrovnání statusů. Z pohledu skupiny jsou zjednodušené posudky sociální realitou - kdo je skupinou považován za vlivného, už tím je v podstatě vlivný. Žáci ve vyšší či vysoké pozici dosahované v jednom směru, mají tendence dosáhnout podobné úrovně i v jiných směrech - bývá to i kvůli očekávání a hodnocení skupiny. Velkou chybou učitele, který zná třídu jenom z vyučovacích hodin, je, že posuzuje pozici žáka pouze na základě jeho výkonnosti.

2. 4.1. Neoblíbený, nevlivný a školsky málo úspěšný žák

U žáka s takovouto nevýhodnou kombinací pozic se často vyskytuje sociální maladaptace a vývojová opožděnost, která bývá příčinou odmítání třídou a dále bohužel nežádoucí vývoj posiluje. Vyskytuje se zvláště u chlapců jako agresivní chování, ať už fyzického projevu či slovní agresivity. Spolužáci charakterizují daného jedince slovy „pere se“, „nadává“, „rváč“ a jejich reakce se projevuje odmítáním žáka. Agrese je však v základě velikým úsilím právě o zvýšení prestiže, bohužel však pro kolektiv nevhodnými způsoby. Žák s takovými postoji podceňuje a snižuje druhé, upozorňuje na sebe, sebeprosazuje se. Neadekvátně reaguje na odmítnutí kolektivu (právě prosazováním nepřiměřené síly všemi směry), což je sice „zdravější“ než trvalý ústup a deprese, ale sám si tím ze své pozice nepomůže, jelikož se dostane do bludného kruhu, který vede k postupnému a dalšímu snižování oblíbenosti. Výše popsaní žáci nepředstavují

¹³ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 72/73

pro spolužáky významnou hodnotu. „Mívají vady a handicapy např. ve výkonnosti, ve fyzickém vzhledu apod., doprovázené nevyvinutými nebo nerovnoměrně vyvinutými předpoklady pro sociální interakci a navazování vztahů s omezenou dispozicí pro empatii. V důsledku toho reagují neadekvátně jak na vlastní nedostatky, tak na spolužáky a jejich chování.“¹³

Spolužáky hodnotí často na základě černobílého vidění - přehnaně negativně nebo naopak přehnaně pozitivně. Častou chybou školy je, když zastíní nedostatek v oblasti výkonové a kompetentní přednostmi žáka v sociální a morální oblasti. Setkáváme se s tím nejvíce v nižších, dětských třídách a když toto učitel neodhadne, ovlivňuje tak negativně žakovu pozici v obou směrech. Každé odmítnutí, nejenom to nespravedlivé, je tíživé, může být i deformující.

2. 4. 2. Izolovaný žák

Izolovaný žák má vůči skupině (třídě) status nevlivného, sice výrazně neodmítaného ale ani nepřijatého žáka. Kontakt se spolužáky je silně omezený, přinejmenším bývá jednostranný. Pro třídu jako kdyby izolovaný žák neexistoval, spontánně se o něm nevyjadřují a hovoří o něm slovy „neznám ho“, „nezajímá mě“ a to i po dlouhodobém životě ve třídě. Tak jako u dalších charakteristik, příčiny a formy izolace jsou různorodé, tak je tomu i u postojů skupiny k izolovaným - setkáváme se s pasivní tolerancí až k ignorování a úplnému vyloučení (které je však nejméně časté). Důležité je obrátit se na dítě s pomocí a podporou, zvláště u těch žáků, kteří izolovanost těžce nesou. Taková situace může nastat, a není výjimkou, u nově příchozích žáků, které „zaběhlá“ třída nepřijme. Bolestivější to pak bývá u sociálně citlivého introverta. Právě introverze je častou osobnostní příčinou nedobrovolné a tíživé izolace. Snesitelnější je izolovanost pro žáka, který ji často ani subjektivně nezaznamená, protože má sníženou potřebu sociálního kontaktu a dominuje u něho orientace na věci nad sociální orientací. Třídou bývají tolerovaní, nazýváni však „nekolektivními“. Zvláště introvertům vyhovuje menší počet hlubších, intimnějších vztahů. „Vývojově a

¹³ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 72/ 73

výchovně nebezpečná je tedy izolace zvláště tehdy, když je prožívána subjektivně jako negativní vztah a když není kompenzována aspoň jedním nebo lépe několika intenzivními pozitivními interpersonálními přátelskými vztahy." ¹⁴

2. 4. 3. Žák ve vedoucí pozici

Oblíbení a vlivní žáci, jejichž prospěch bývá na rozličných stupních, představují jádro třídy jako neformální skupiny. Vedoucí status je realizován nejen díky osobnostní charakteristice, ale zhruba ve stejné míře tím, že tito žáci odpovídají představám spolužáků a hodnotám a normám skupiny. Vedoucí pozice, jakmile jí žák dosáhne, umožňuje být iniciátorem a spoluurčovatelem názorů, hodnot, norem a dítě díky své pozici ovlivňuje ostatní žáky a jejich postoje. Pozice žáka ve vedoucí pozici je důležitou informací o sociálních a morálních charakteristikách spolužáků. Jednoduše řečeno, koho si třída „zvolí“ za žáka ve vedoucí pozici, to odpovídá morální (ne)vyspělosti třídy. Morálně vyspělý žák má v rovnováze (či stavu jím blízkém) tendence přizpůsobit se partnerovi a zároveň regulovat interakci, tendenci k sociální blízkosti i nezávislosti a který zvládá řešit konflikty mezi individuálními, interindividuálním a skupinovým pohledem. Jakkoli je žák ve vedoucí pozici sociálně úspěšný, jeho školní výkonnost nemusí být mimořádná, bývá spíše velmi dobrá - pro ostatní členy skupiny je přijatelnější identifikovat se s členem, jehož úrovně mohou alespoň teoreticky dosáhnout.

Pozice vedoucího žáka bývá veskrze pozitivní pro jeho osobnostní vývoj, někdy však hrozí růst nadměrného sebevědomí a přehnaného sebeobrazu a sebehodnocení, někdy se vyskytuje i snížená tolerance na sociální frustraci.

2. 4. 4. Vlivný, méně oblíbený žák

⁸ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

Na žácích s vysokým statusem vlivu (bez ohledu na úroveň oblíby) závisí, více než na ostatních, stav a vývoj třídy jako celku i interpersonální vztahy. Chce-li učitel porozumět třídě a vést ji, potřebuje tyto žáky znát. Individuálně i skupinově přijatelnou variantu sociability vykazuje slabá převaha silného vlivu nad oblíbou. Zaznamenáváme to hlavně u efektivních vůdců, kteří dokáží koordinovat a řídit aktivity skupiny. Postavení vedoucích žáků může korespondovat s postavením učitelů jako efektivních vedoucích třídy v tom smyslu, že jejich oblíba je snižována kladením požadavků na (spolu)žáky, vyžadováním norem, kooperací a organizováním činností, což někdy žáky není chápáno jako něco přínosného.

Jako problematické působení ve skupině, a tím spojený nezdravý sociální vývoj, chápeme velký rozdíl mezi vlivem a oblíbou ve skupině, např. vysoký vliv spojený s velmi malou oblíbou. Za tím může být skryt sklon k autokratickému vedení, který je spojen s bezohledně prosazovanými cíly a s často násilnými prostředky vedoucími k jejich dosažení; pro skupinu je tento typ obecně nezdravý. Tato situace vede ke vzniku konfliktů a také k tomu, že se deformují závislí a slabí - proti nim se často a nevybíravě používá psychického a fyzického nátlaku - a někdy se sami přidávají na stranu násilníka. Na pohled více zřetelné hrubé fyzické násilí je samozřejmě nebezpečné, leckdy však skrytější psychické týrání - posměch, sarkasmus, ostentativní znehodnocování, pohrdání ze strany „mocných“ - může přinést hlubší rány do duše dítěte, které si s sebou ponese po celý život.

2. 4. 5. Oblíbený, méně vlivný žák

Oblíbení žáci dosahují spíše středového bodu ve skupině než vedoucí pozice. Jsou sice v centru dění, v centru mezivztahové komunikace, avšak jejich působení na ostatní není bráno jako výrazné, vůdcovské. Je to většinou dáno jejich povahou a vystupováním - jsou pozitivně naladěni, radostní, spontánní, veselí a tím jsou široce přijímáni. U jejich prosociálního chování převažuje dávání nad bráním, když odmyslíme radost z uspokojení partnera. Tito žáci se ani tolik nepodílejí na tvoření skupinových norem a hodnot, ani na organizaci, patří jim spíše pole interpersonálních

vztahů a tam působí nepřímo svými konkrétními podněty a jako vzory. Ovlivňují citovou pospolitost skupiny, obecně je jejich postavení pozic sociálně velmi kladné. Bývají spolužáky označováni jako kamarádští, milí, ochotní pomoci, hodní apod. Stinné stránky této konstelace pozic mohou nastat, když se v hierarchii hodnot do popředí dostávají jenom altruistické motivy a zastíní nadindividuální a celospolečenské hodnoty.

2. 4. 6. Žák v nevýrazné pozici

Žáci v nevýrazné pozici tvoří nejpočetnější skupinu třídy. Činitelé způsobující postavení ve středovém pásmu skupiny jsou velmi různorodí a odlišní, nelze vyslovovat hypotézy o hlubších vrstvách osobnosti.

2. 5. Gender a chlapecká a dívčí pozice ve třídě

Ve společnosti, v závislosti na naší kultuře, se stále udržuje potenciál vlivu jako součást mužské role a vlastně i identity. Zakořeněná charakteristika související s pohledem na muže, později otce, je taková, že se od nich očekává (společností, i ze strany žen) dominance síly nad citlivostí a dobrotou a vyšší podíl na rozhodování o významných otázkách. Dominance jako taková je chápána ve spojitosti s mužem, naopak submisivita je pojem spojovaný s ženským pohlavím. To, co řekne muž, je podvědomě a kulturně bráno jako důležitější, významnější a vzbuzující větší respekt, více tomu zkrátka věříme. Autorita muže je něco rozhodně více přirozenějšího než autorita ženy, která šiji spíše musí „vybojovat“, něčím dokázat.

Podle mnohých **sociometrických** šetření v základních školách je převaha vlivu nad oblibou častější u chlapců než u dívek (hodnotí chlapci i děvčata) přesto, že děvčata rychleji vyspívají jednak sociálně a i jsou školsky úspěšnější než chlapci.

Jak ukazují mnohé výjimky v postavení pozic v partnerských dvojicích i ve skupinách, mužský typ sociability je převážně kulturním výsledkem. Podle četných

antropologických výzkumů některých izolovaných, především indiánských kultur, jsou role muže a ženy, z hlediska našeho prizmatu, leckdy opačné a to včetně matriarchátu. V některých teoriích fylogeneze se dokonce předpokládá, že matriarchát na určitém stupni vývoje převažoval.

Stejně tak ale není možné zapomínat na dané rozdílné biologické a biopsychické dispozice ženy a muže. „Převaha muže ve fyzické síle a rychlosti ovlivňuje sociální vztahy a interakci v současnosti, na rozdíl od období antropogeneze, již značně zprostředkovaně a v závislosti na sociálních podmínkách; bezprostředněji působí odlišnosti v hormonálním vybavení muže. Např. výzkumné údaje o mužích, kteří mají dva mužské Y- chromozómy místo jednoho (vzorec XYY místo XY), ukázaly jejich větší tělesnou výšku proti **mužskému** průměru, ale také větší vzrušivost, neovládatelnost a obtíže v navazování kontaktů (podle G. Strasse, s. 53).“¹⁵

2. 6. Mladší školní třída

I v období 3.a 4. třídy stále přetrvává závislost vztahů mezi žáky a struktura skupiny na učiteli - ten je vnímán jako autorita a je spontánně akceptovaným dospělým. „Spoluzáci jsou nejen hodnoceni, ale také přijímáni podle toho, jak plní normy a jak je hodnotí učitel.“¹⁶ Učitel/ka (i spolužák, kterému je předána část moci) jsou chápáni jako ochránci norem. Normy děti už znají, jsou pro ně srozumitelné a více či méně je dokáží plnit a řídit se jimi.

Jako jasnou normu špatného chování a toho, co se „nedělá“, žáci v tomto období vidí v opisování a napovídání. Na rozdíl od starších tříd, kde spíše dominuje neochota jednomyslně souhlasit s negativním postojem učitele.

Charakteristické v tomto věku jsou skupinové aktivity, které se postupně rozvíjejí a diferencují. Tyto činnosti mají spíše „paralelní“ pojetí a objevuje se v nich mnoho prvků nápodoby a výrazně citově zabarveného „hromadného chování“. Děti

¹⁵ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 77

¹⁶ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 45

rády odpovídají na frontální otázky učitele/ky, neřídí se přitom stupněm náročnosti, často a ochotně se hlásí i ti žáci, kteří ani třeba otázku nepochopili.

Jakkoli z tohoto pohledu třída může žít pohodovým životem, z jiného pohledu dokáží být žáci v tomto období velmi drsní a bezohlední. Týká se to především vztahu k jednotlivcům, často k těm, kteří jsou jen odlišní od „normy“, ať už tělesnou váhou a výškou, barvou pleti nebo vlasů, vadami řeči, tělesnými vadami apod. Nemusí se však jednat jen o tělesný vzhled, ale také o jakési deviantní chování jedince, tím spíše, když je na ně upozorňováno jako nežádoucí (i když neúčelně) autoritou - učitelem. Prohlubující se napětí mezi děvčaty a chlapci je reakcí na záporné skupinové postoje, to však v základu nevzniká kvůli sexuálním rozdílům, ale především v důsledku odlišné přizpůsobivosti chlapců a děvčat.

Nebezpečným problémem se stává, když učitel upřednostňuje některé žáky (většinou ty, které se výborně učí, jsou důslední, poslušní apod.) a naopak žákům, kterým se moc nedaří, veřejně lecco vytýká, dokonce je i shazuje. Negativně tak ovlivňuje pohled ostatních dětí a posiluje jedince v pozici, do které si ho zařadil.

Žáci v nevýhodné pozici se pak schylují k řešením, které sice není objektivně produktivní (jiné techniky neznají), ale které jim alespoň na chvíli zabrání pocitu tlaku třídy a učitele, v kterém se nacházejí. Setkáváme se s jednáním, jakým je negativismus, apatie, útek do nemoci apod.

Pro toto období je charakteristické, že se prohlubují dyadické kamarádské vztahy, ty se však vyčleňují podle pohlaví, chlapci a děvčata tvoří samostatné skupiny a napětí mezi odlišným pohlavím se spíše prohlubuje. Je to způsobeno „zvýšenou potřebou reciprocit, vzájemnosti a rostoucí orientací na vrstevníky i přes trvajících silnou vazbu na dospělé a jejich normy.“¹⁷ V dětském věku osmi až deseti let se často tvoří „gangy“, což jsou v té době nejčastější sociální útvary, nejsou to však ještě skupiny tak, jak je odborně chápeme.

⁸ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

3. STŘEDNÍ ŠKOLNÍ VĚK A SOCIALIZACE

3.1. Vymezení středního školního věku

Jedná se o období spadající do školní docházky 3.- 5. třídy, věku 8/9 - 12 let, přechodu na druhý stupeň základní školy.

Dle významných psychologů 20. a 21. století (Vágnerová, Freud, Erikson) je střední školní věk charakterizován jako doba vyrovnané konsolidace, doba citové vyrovnanosti a nebo období klidu a pohody.

Vývoj dítěte je plynulý, a to ve všech oblastech, bez zásadních změn. Nástup změn přichází až v následujícím období. V období středního školního věku je dítě extrovertované, obrácené ke světu, se zájmem o všechno dění kolem sebe. Vidí vše pozitivně, je optimistou.

3. 2. Socializace

Ve škole role žáka postupně nabývá jiného rozměru. Dítě má osvojené normy chování platné pro fungování ve škole. Pro žáka mají výrazný význam požadavky rodičů a očekávání, které jsou na něj kladeny - snaží se jich dosáhnout, jak jen to jde. Dítě má potřebu dobrat se určitého výsledku tak, aby bylo nejen samo spokojeno, ale aby byli spokojeni i rodiče.

Dítě je méně ovlivnitelné, jeho názor je docela stabilní. Střední školní věk je obdobím kritického realismu, stím se mění i postoj žáka k učiteli. Prvotní silná a nekritická emocionální vazba k učiteli střídá postoj žáka, který přijímá názor učitele jako informaci - tu **srovnává s nabytými** zkušenostmi a se vztahem vlastního sebehodnocení. Dítě je schopno respektovat sociální normy, tím spíše pokud jsou podtrženy přirozenou autoritou učitele. Vyžaduje a potřebuje určitá pravidla, ty jsou pro něj pak směrodatné, řídí se jimi a **naopak** odmítá plnit to, co jim odporuje.

Důležitým bodem socializace v tomto období je *identifikování* sebe s *vrstevnickou skupinou*. Pokud je pozitivní, dítě je emočně vyrovnané, respektive - emoční vyrovnanost je do určité míry závislá na kvalitě identifikace. Vrstevníci totiž do jisté míry uspokojují potřeby citové jistoty a bezpečí. Jedním z důvodů je sdílení společných problémů, které s dospělými nelze řešit. Kolikrát stačí i pouhá přítomnost vrstevníků, která dokáže dítě emočně podpořit. Vyrovnanost ve vztazích ve skupině převládá nad vztahy doma, v rodině. Z tohoto důvodu je také pro děti snadnější a přirozenější učení ve skupině, mezi vrstevníky. Děti tak mohou napodobovat své spolužáky, které je motivují k dosažení nezbytných dovedností potřebných pro zapojení se do kolektivu.

3. 2.1. Dovednosti a poznatky, které dítě získává ve skupině a co vše se ve skupině učí

Dítě se ve skupině učí především *komunikovat*, *kooperovat* s dalšími, ale i s nimi *soupeřit*. Ve skupině dítě *získává různé pozice a role*.

Děti v období staršího školního věku si uvědomují odlišnosti v názorech a postojích ostatních. V sociální skupině, kterou je součástí, si hledá a vytváří normy chování, které přijme za své.

Jednou ze základních norem je *požadavek spravedlnosti*. Dítě očekává, že všichni členové skupiny budou naplňovat tento požadavek, budou se podle něho chovat a tedy chování celé skupiny bude v souladu, protože se řídí touto normou.

Ve skupině dochází k rozvoji poznávacích procesů. Vrstevníci jsou pro dítě rovnocennými partnery, autoritativní roli, z pohledu žáka nadřazenou, zastává učitel. Dítě lépe snáší a je schopno lépe přijmout kritiku, výtku, opravu apod. od kamaráda (člena skupiny) - toho by se mělo ve škole více využívat.

Dítě si v dobře fungující vrstevnické skupině naplňuje vyšší potřebu - *seberealizace* - je schopno zde lépe dosáhnout její naplnění.

Dalším charakteristickým rysem, spadajícím do období středního školního věku, je znak stejnosti, respektive značné podobnosti. Pro dítě je důležité sdílet se svými

vrstevníky rozličné aktivity, vzájemně si pomáhat, svěřovat se, zažívat společné prožitky. Vyhledávají děti stejně staré, nejvíce se s nimi rozumí, mají stejné potřeby. Kamarádské vztahy navazují především ve škole.

Přesto však někdy žáci navazují přátelské vztahy se staršími nebo mladšími dětmi, stává se tak hlavně v místě bydliště, kde žádného vrstevníka nemají. Atypičnost těchto vztahů spatřujeme právě v odlišném vzorci chování, než je normální pro tento věk, a to, že starší mají tendence zaujímat k mladším ochranný postoj, zatímco mladší hledají u staršího spíše oporu a pomoc.

Dalším zásadním znakem středního školního věku je *potřeba identifikace se skupinou dětí stejného pohlaví*. Přirozeněji a častěji vznikají dívčí a chlapecké skupinky, což je zapříčiněno rozvojem a utvářením ženské a mužské role. Skupinky dle pohlaví se různí ve svém výběru zájmů, liší se podle velikosti skupinky, vztahů ve skupině a podle způsobu komunikace.

3. 3. Poruchy socializace u dětí středního školního věku

Primární schopnost tolerovat odlišnost druhého jedince je předpokladem pro vytvoření oboustranného přátelství. Když dítě chce být rovnocenným členem skupiny a účastnit se, spolu s dalšími, společenských aktivit, musí umět upřednostnit celkový úspěch a průběh hry nad svými osobními přáními. Pokud dítě toho není schopno, chce zvítězit za každou cenu, porušuje pravidla nebo si je reguluje podle sebe, podvádí, ubližuje dalším apod., stane se mezi ostatními spíše neoblíbeným.

Dalším příkladem, který vede k osamělosti, je situace, kdy dítě sice chce být obdarováno, ale samo se dělit nechce ani nic nikomu dávat, dostává se na okraj skupiny, děti ho nemají moc rády, stává se nešťastným. Pocit vyřazenosti pak může být spouštěčem dalších **sociálních** problémů, které si dítě s sebou ponese třeba i po celý život.

Odmítání žáka vrstevníky na prvním stupni základní školy bývá předzvěstem problémů v chování v pozdějším období - dospívání, dospělosti. Dítě, vyrůstá-li bez kamarádů, je ohroženo emocemi osamělosti, sebeodmítání a deprese, které mohou

přetrvávat i celý život. Regresivní odvracení se od vrstevníků se může projevit tím, že dítě směřuje zpět do rodiny, nebo se stahuje do svého světa nebo kompenzuje sociální odmítnutí přehnanou školní pílí nebo hledá úkryt u dospělých autorit - to vše nežádoucí izolaci jen zvyšuje.

Je zřejmé, že následkem maladaptivních reakcí bude i následující psychosociální vývoj nepříznivě poznamenán. Častým příkladem toho, jak se dítě, které se cítí méněcenné, snaží vydobýt místo ve skupině, je prosazení všemi možnými, většinou negativními, způsoby. Zkouší většinou opačnou cestu než tu, která by kladně fungovala - vynucuje si pozornost, za každou cenu chce na sebe upozornit - v mylném domnění, že když si ho bude někdo, za jakýchkoliv podmínek, všímat, tak dítě má pocit, že konečně někam patří, že má samo cenu.

Leckdy dítě, které je společensky neobratné, plaché, těžko si hledá kamarády, se uzavírá do svého imaginárního světa s vymyšlenými přáteli i dobrodružstvími. Obrazotvornost se stává nejsnazší cestou od negativních prožitků. Dítě si tak ulevuje od neuspokojení reálných potřeb a přání únikem do bdělého snění.

Jako problematické se jeví lhaní, které však v sobě může skrývat mnoho příčin - od vyhnutí se nepříjemnostem, k záměrnému klamání, kdy chce získat určitou neoprávněnou výhodu, až k vymyšlení nepravdivých příběhů, v nichž hraje zásadní roli, strhává pozornost, po které velice touží, ale která se mu nedostává.

O psychosociální poruchu se však jedná, když žák kombinuje lhaní s podvody, různými krádežemi, násilným chováním, záškoláctvím a potulkami. Takové děti jsou obecně ze špatně fungujících rodin, kde nemají příznivé zázemí, mohou být emocionálně nezakotvení nebo se takovému chování nechají strhnout od starších sourozenců, příslušníků party apod. Často používají násilí, a to i při běžném školním nedorozumění - chtějí tak prosadit své zájmy hned a za jakoukoliv cenu - projevují se výbušnou drzostí, vzdorovitostí a nepřiměřenou dravostí.

Někteří chlapci, i když prospěchově nedostateční, mají ve třídě velký neformální vliv. Svoji autoritu si vynucují agresivitou, hrozbami, vulgárností. Agresivně se chovají zejména ti, jejichž výchova spočívala na opakovaném i neodůvodněném trestání, ponižování a necitlivém zacházení, „kteří často zažívali bezmocný strach a nedokázali se zorientovat v tom, jak se zachovat, aby se bití a ponižování vyhnuli. Právě ti si

počínají vůči svému okolí obdobně brutálně, jako se chovali jejich rodiče ve vztahu k nim. Projevuje se u nich ztotožnění s agresorem." ¹⁸

4. ČINITELE PŮSOBÍCÍ NA VZTAHY ŽÁKŮ VE TŘÍDĚ

Analyzují-li se vztahy žáků ve třídě a celkový stav třídy, musí se brát v úvahu působení mnoha činitelů. Jedině tak nedojde k zjednodušeným nepravdivým závěrům.

4.1. Vývojové hledisko - věk žáků

S věkem žáků klesá závislost třídní skupiny na učiteli, s věkem roste autonomie žáků. S tím souvisí prohlubování interindividuálních vztahů k vrstevníkům. Do dvanácti let je třídní skupinová struktura značně centralizovaná, je to období první heterogenní integrace. Děti mají ke kamarádům „černobílý“ postoj, u kterého převažuje povrchní optimismus nad ojedinelým totálním negativním postojem. Třída však dovede být i krutě agresivní vůči spolužákům. V tomto období je vztah ke spolužákům velice závislý na hodnocení učitele. Hodnocení druhých je pod vlivem haló-efektu. Pozice podle známek často určuje pozici žáka v interindividuálních vztazích i jeho místo ve skupinové struktuře. „Existuje jednota institucionálních a neformálních norem, např. jednoznačně se odsuzuje napovídání a opisování." ¹⁹

4. 2. Pohlavní hledisko - rozdíly v heterogenních skupinách

Vývoj třídy jako skupiny a vztahy mezi žáky jsou do jisté míry ovlivněny složením dětí podle jejich pohlaví. Liší se typická chlapecká a dívčí skupina.

Jedlička, R.: Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie, s. 93

Hrabal, V.; Pedagogicko psychologická diagnostika žáka, s. 140

Chlapecké skupiny bývají integrovanější, je v nich více centralizovaná moc. Z tohoto důvodu bývají v chlapecké skupině vyšší indexy vlivu, a to nejenom z pohledu chlapců, ale i z pohledu dívek. Podle charakteristiky skupiny, jejích norem a hodnot, se na vlivu jedince u chlapců podílí „sociální síla“ - zdatnost psychická nebo fyzická. Chlapecké skupiny se vyznačují věcnými cíli a hodnotami. Úroveň a kultura interindividuálních vztahů je nižší než u stejně starých děvčat, což se projevuje např. sníženou senzibilitou a nižší úrovní sociální percepce.²⁰

Dívčí skupina má častější reciprocitu voleb a je většinou méně integrovaná. Dívčí spolky mají sklon vytvářet kamarádké dyády a triády, v negativním případě s otevřeně i skrytě nepřátelskými, konkurenčními vztahy. Dívky mají silnější vazbu na učitele a je u nich plynulejší přechod od dětské konformity k vyspělé sociální i morální zralosti a pracovní ukázněnosti. „Ovšem reflexe sociálním metanorem a zásadních filozofických a politických postojů není v dospívání v čistě dívčích skupinách tak častá jako v chlapeckých.“²¹

Uvnitř homogenních skupin jsou silnější a intenzivnější vztahy než vztahy a kontakty *mezi skupinami chlapců a děvčat*.

4. 3. Velikostní hledisko - velikost třídy

Jedním ze základních faktorů výchovy a vzdělávání i formování vztahů skupiny je počet žáků ve třídě. Jako ideální se jeví malé třídy, jejichž výhody jsou jednak v intenzitě působení učitele, dále v intenzitě vztahů jednotlivých žáků a také v přijatelných nárocích kladených na učitele. Výsledky jsou závislé na počtu žáků všude tam, kde je nezbytný individuální kontakt učitele se žáky a kde převažuje frontální model výuky.

Avšak vhodnost velmi malých tříd ve vztahu k formativnímu působení třídy jako sociální skupiny v oblasti sociability není dokázána. Dle výzkumů (např. Hrabal a kol.) je pravděpodobné, že zvyšování početnosti skupiny ve sledovaných mezích umožňuje

²⁰ Hrabal, V.: Pedagogicko psychologická diagnostika žáka, s. 142

²¹ Hrabal, V.: Pedagogicko psychologická diagnostika žáka, s. 142

dítěti uspokojit plněji jeho potřebu vztahů a zvyšuje možnost výběru partnerů. Na druhé straně však zároveň roste přítěž neuspokojivými vztahy. Jako výhodnější se tedy znovu ukazuje **malá třída, ke vzájemné spokojenosti dětí (jejichž chování se zlepšilo) i rodičů.**

4.4. Úrovňové hledisko - úroveň rozvoje žáků

Především v extrémních případech ovlivňuje úroveň rozvoje žáka celou třídu, její vývoj i vztahy mezi spolužáky. Zvláště tehdy, když se děti výrazně liší od běžné třídy. U tříd s nepříznivým složením se jejich vývoj stává problémovým. „ Pro vývoj **třídy jako skupiny jsou významné jak výkonové a motivační, tak sociální a morální** dispozice žáků podmíněné jak geneticky, tak - a to zvláště - rodinnou výchovou." ²² Diskutabilním problémem je rozložení žáků do tříd podle určitých schopností (např. sportovní, matematické). Nastává zde riziko nadměrně soutěživé atmosféry a sklonů kelitářství. Naopak však třídy s nízkou úrovní intelektových schopností mají sklon zaměřit svůj zájem na mimoškolní oblast. Aby se ve třídě vytvořilo „zdravé jádro", je potřeba dětí, které mají osobnostní předpoklady pro vykonávání vlivu na skupinu. Nedostatky žáků v pozici vedoucích a vůdců se negativně promítají do profilu třídy (např. podceňování učení, přeceňování schopností, agresivní chování). Opakem jsou pozitivní vzory morálně vyspělých vůdců, popř. oblíbenců, kteří svými rozvinutými kognitivními a motivačními dispozicemi pro učení nevědomky vedou třídu k vysokému stupni kolektivismu.

4. 5. Rodinné prostředí žáků

Rodina, svým prvotním, mnohostranným a dlouhodobým působením na vývoj a život dítěte, se zásadně promítá do pozice žáka ve školní třídě. Odlišnosti v rodinném klimatu, když jsou výrazné, hrají roli ve vývoji atmosféry a struktury třídy. Záleží především na shodách a rozdílech skupiny, kde žák vyrostl a kde si vytvořil dispozice

²²

Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

pro život ve skupině a zároveň mezi skupinou, kde žák tráví velkou část dne, učí se v ní. Důležitou indicií je především vzdělání a zaměstnání rodičů, což souvisí i se společenskou vrstvou, k níž rodina patří. Pravděpodobnost toho, že ve školním prostředí budou dominovat pro-školní hodnoty je úměrná tomu, čím větší počet žáků z rodin se středním a vysokoškolským vzděláním, ekonomicky slušně zajištěných (nikoliv nadměrně) navštěvuje danou třídu. K tomu se pak váže menší nebezpečí konfliktů formálních a neformálních forem a lehčeji se dostávají do vedoucích pozic žáci s pozitivním vztahem k učení. Opačný případ může nastat s růstem žáků z rodin, kde rodiče nedokončili základní vzdělání nebo nejsou vyučení, a kde hrozí nebezpečí neškolní a protiškolní orientace třídní skupiny. „Ještě bezprostředněji závisí vývoj žáka a třídy na sociálně psychologických charakteristikách rodiny jako skupiny, na její struktuře, atmosféře, vzájemných vztazích členů, na výchovném stylu rodičů. Prokazatelný je např. vliv počtu sourozenců a postavení dítěte v sourozenecké řadě na pozici ve třídě.“²³

4. 6. Prostorové uspořádání - zasedací pořádek

Celkové prostorové uspořádání třídy má vliv na frekvenci a druh vzájemného kontaktu žáků. Zasedacím pořádkem se do jisté míry vyčleňuje charakteristika kooperace ve dvojicích nebo v menších skupinách. Učitel, který zasedací pořádek tvoří, tak nepřímo rozhoduje o tom, kdo s kým bude prožívat intenzivnější interpersonální vztahy, popř. vzájemné sympatie. Totiž podle výsledků sociometrického měření mezi sousedy v lavicích vznikají (při dlouhodobějším zasedacím pořádku) intenzivnější pozitivní vazby. To také platí, akorát nikoliv tak výrazně, i o žácích, kteří sedí nedaleko sebe, respektive v lavici před sledovaným žákem a za ním. Více se to týká spolužáků, které má dotyčné dítě stále na očích, tj. k těm v lavicích před ním.

Na školách stále převládá klasické uspořádání lavic do tří řad (u dveří, uprostřed, u okna), jeho nevýhodou je, že všichni žáci na sebe nevidí, špatně se zde tvoří skupiny.

⁸ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

Doporučuje se lavicové uspořádání do tzv. U-tvaru z důvodu možnosti kontaktu všech se všemi.

Při *skupinovém vyučování* je zasedací pořádek tvořen podle daných uzavřených skupinek. Když jsou stálé, vznikají mezi účastníky pevnější citové vztahy.

Pohyblivý zasedací pořádek je vhodný především z důvodu rychlejšího poznávání mezi spolužáky. Dalším pozitivem je, že žáci nemají možnost se tolik separovat a že se minimalizuje šance, aby vznikly určité negativní skupinky, které se začnou vyčleňovat, popř. tvořit nezdravé jádro, nezdravě vládnout.

Významnou událostí - kladnou pro utváření dobrých vztahů ve třídě, lepší poznání a hlubší komunikaci - je společně organizovaná činnost třídy mimo vyučování.

5. PROSTŘEDÍ, ATMOSFÉRA A KLIMA ŠKOLNÍ TŘÍDY

5.1. Prostředí

Prostředí z hlediska výše uvedených tří údajů je termínem nejobecnějším. Jeho široký rozsah se zdaleka netýká jenom aspektů sociálně-psychologických. Do prostředí třídy řadíme jednak prvky architektonické, které zahrnují „celkové řešení učebny, úroveň jejího vybavení, možnost variovat její tvar, velikost i rozmístění nábytku.“²⁴ Dále pak řadíme do prostředí třídy aspekty hygienické jako je např. osvětlení, větrání, vytápění; aspekty ergonomické - školní nábytek a jeho vhodnost, učitelovo a žákovo pracovní místo a jeho uspořádání, jak jsou rozmístěny ovládací a sdělovací prvky v učebně; aspekty akustické - míry a úroveň šumu a hluku, odraz zvuku, dozvuk apod.

²⁴ Mareš, J.- Křivohlavý, J.: *Komunikace ve škole*, s. 147

5. 2. Atmosféra

Atmosféra, na rozdíl od prostředí, má poměrně úzký rozsah. Charakterizuje ji krátké trvání a proměnlivost. „Atmosféra ve třídě je jevem krátkodobým, situačně podmíněným, mění se během vyučovacího dne či dokonce jedné vyučovací hodiny. Jevy trvají řádově minuty až hodiny, výjimečně déle.“²⁵ Atmosféru tvoří žáci ve třídě, učitel a daná situace, respektive předmět (samozřejmě je zde více faktorů, ale tyto jsou nejdůležitější).

Učitel může přijít rozzlobený a jinak pohodová atmosféra dostane ihned přínos napjatosti nebo situace před písemnou prací, kdy je atmosféra plná stresu, těžkosti nebo naopak radostná atmosféra při zajímavé sportovní hře v tělesné výchově apod.

5. 3. Sociální klima

Sociální klima třídy zjednodušeně charakterizuje celou třídu, její pravidla a činnosti ve třídě. Vypovídá o jevech dlouhodobých, typických pro danou třídu a daného učitele po několik měsíců nebo let. Klima třídy tvoří její žáci (celé třídy), mikroskupiny žáků v dané třídě, jednotlivci, také všichni učitelé vyučující v dané třídě a samozřejmě učitelé jako jedinci. Učitel je vůbec nejdůležitějším tvůrcem klimatu třídy. Je to on, kdo překládá a zavádí pravidla. Výraznější vliv má učitel v mladších třídách. Klímaje pak především (emocionálním) reagováním žáků na ně, klima je souborem zobecněných postojů, hodnocení a vnímání procesů, které se ve třídě odehrávají. Zásadní je to, jaké klima pociťují a interpretují sami aktéři (učitelé, žáci), než jak by to bylo viděno „objektivně“. Subjektivní pohled totiž ovlivňuje jejich přemýšlení, rozhodování a jednání. Zprostředkovaně má na sociální klima třídy vliv i sociální klima školy a klima učitelského sboru.

²⁵ Mareš, J.- Křivohlavý, J.: Komunikace ve škole, s. 147

6. POZNÁVÁNÍ A DIAGNOSTIKOVÁNÍ ŽÁKA I ŠKOLNÍ TŘÍDY

„Diagnostikou třídy rozumíme poznávání zvláštností jednotlivé třídy, jejího stavu a vývoje, tedy poznávání třídy jako sociálního útvaru, dále žáků jako členů třídy a autodiagnostiku učitele jako formálního vedoucího třídy. Stav a vývoj třídy se hodnotí z hlediska výchovných a vyučovacích cílů školy a výsledky se využívají k optimalizaci výchovy a života třídy a žáků. " ²⁶

V širším slova smyslu je diagnostika třídy a žáka stálou součástí výchovné interakce mezi učitelem a žákem a celou třídou, za prvé z hlediska pedagogické diagnostiky, za druhé z hlediska „přirozené“ diagnostiky v průběhu samé interakce. Pokud má být zachována objektivita poznávání a hodnocení, je nutné dodržovat pravidla a metody pedagogické diagnostiky. Aby postup byl co nejvíce výchovně účinný nebo vůbec správný, zjišťují a zvažují se psychologické a sociálně psychologické podmínky a předpoklady, které jsou určovateli pro další řízený vývoj situace. „Předmětem sociálně-psychologické diagnostiky třídy je třída sama jako sociální útvar, její struktura (zvláště systém pozic, rolí a hodnot a norem), specifika interakce a komunikace ve třídě, její dynamika a vývoj." ²⁷ Navzájem na sobě závislé vztahy učitele a žáků jsou jednak základem struktury skupiny a východiskem analýzy, dále také součástí i produktem samotné interakce. Jejich údaje jsou hlavními elementy pro diagnostickou analýzu třídní skupiny, podskupin ve třídě i diagnostický profil žáka a učitele a jejich sociálně psychologických charakteristik. Osobnosti jednotlivých žáků a jejich charakteristik podmíněných sociálními dispozicemi a sociální tvářností jako taková jsou pedagogicky nejvýznamnějšími diagnostickými závěry. Schopnost respektovat vzájemné závislosti jedince, spolužáků ve třídě a učitele je základním prvkem pro pochopení žáka a účelně systematické výchovné vedení.

Žákův celkový sociální vývoj je do určité míry ukazatelem jeho chování ve třídě, což je snadnější pro učitelovu diagnostiku. Avšak žákovo jednání pouze ve škole a třídě

²⁶ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 25

²⁷ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 25

neodpovídá na otázku, proč se dítě tak specificky projevuje. Významné a nutné pro objasnění jsou za prvé znalost a analýza mimoškolního sociálního, především rodinného, prostředí; za druhé pak zjištění biopsychických, geneticky daných dispozic a přihlídnutí k jejich odlišnosti a působení.

Zásadním cílem a vhodnou možností diagnostiky je sledování a hodnocení změn dvojího druhu:

- 1.) věkových a vývojových - málo závislých na výuce a výchově
- 2.) záměrně nebo nezáměrně vyvolaných výchovnými intervencemi

Principem zjišťování diagnostiky změn po metodické stránce je opakované získávání údajů o žákovi a třídě stejnými nebo podobnými metodami a vyhodnocení shody a rozdílu mezi výsledky.

Při diagnostice třídy se setkáváme se všemi elementárními druhy metod sociální psychologie, kterými jsou: *pozorování, dotazování - rozhovor a dotazník, analýza produktů a výsledků činnosti, experiment - laboratorní a terénní.*

6.1. Pozorování

Pozorování je jednou ze základních metod poznávání třídy a jejím prostředkem je sledování vzájemné interakce mezi žáky a mezi učitelem a žáky. Seskupování, přibližování a vzdalování žáků ve třídě i mimo ni je praktickou realizací sociálních charakteristik a tendencí ve třídě. Děti tím nevědomky dávají najevo své vztahy ke spolužákům. Nonverbálně se tak projevují inter-individuální vztahy, struktura i vývoj celé skupiny. Při diagnostice je důležité se zaměřit na tzv. mikroskupiny, což jsou trvalejší skupiny malého počtu dětí, v rámci např. zasedacího pořádku nebo spontánní seskupení vznikající při sportování a s tím převzetí určité role v nich. Tak jako zmíněné seskupování a přibližování spadá pod pojem nonverbální komunikace, tak další projevy jako fyzický postoj, pohledy, gesta, tělesný kontakt žáků ve třídě, vypovídá o současném stavu a vztazích ve třídě více než slova.

6. 2. Rozhovor

Rozhovor patří (spolu s pozorováním) k základním „přirozeným“ metodám díky kterým se získávají podstatné diagnostické údaje. Pod jeho „přirozeností“ nemyslíme však nahodilost, ale naopak - i rozhovor vyžaduje potřebné specifické dovednosti a zkušenosti, chceme-li aby byl, z pohledu diagnostiky třídy, produktivní. Nejčastější a i neúčelnějším bývá rozhovor učitele (nejlépe třídního) se samotným žákem. Dozvídáme se tak nejen o žákovi, ale i o jeho spolužácích, třídě (a případně i o učitelovi). Učitel tak, celkem jednoduše, poodkrývá zkušenosti žáků získané v sociálním kontaktu, může srovnávat různé interpretace jednotlivců.

Dalším způsobem rozhovoru je rozhovor s vybranou skupinou žáků. Ještě náročnějším modelem je diskuse celé třídy. Učitel může získávat další poznatky od svých kolegů-učitelů, kteří přicházejí s dítětem (dětmi) do kontaktu (i v jiné situaci, např. v tělesné výchově, která přináší podstatné informace o kolektivu a jednotlivých členech).

Negativa, která komplikují přínosné diagnostikování, spočívají ve velkém počtu žáků ve třídách i na školách a s tím související velikost učitelského kolektivu - obojí se tak stává více anonymní. Nepřesné pro diagnostiku a obecně spíše záporné je pak chování některých učitelů, kteří hodnotí (osobnost) žáka jenom podle jeho studijních výsledků. Avšak v závěru jsou informace od ostatních kolegů významné a produktivní, i když mohou být nepřesné a protikladné. Na základě konfrontace s dalšími údaji o třídě a žácích umožňují rozlišit správné diagnostické závěry od percepčně zkreslujících nedostatků i specifické poznatky od obecněji platných.

Vést rozhovor je možné také s rodiči žáka. Pro úspěšný model komunikace učitel respektuje obecně platná pravidla - s rodičem jedná jako s partnerem na stejné úrovni, používá otevřených otázek (cílem je získat co nejširší spektrum odpovědí týkající se především mimoškolní aktivity žáka, chování doma atd.).

Potenciálem pro produktivní rozhovor (nejen) s rodiči je umění klást otázky, nesubjektivně chápat verbální i neverbální sdělení, porovnávat a analyzovat získané informace.

6. 3. Dotazníky

Dotazníky, v písemné formě, jsou poměrně ve velké míře používány v sociálně psychologické diagnostice i ve výzkumu. Jejich přínos je v tom, že získané údaje z jiných zdrojů o třídě a žácích významně doplňují a korigují.

Mezi typy dotazníků zacílených na situaci ve třídě patří:

- „sociometrický dotazník
- rating, hodnocení žáků i třídy žáky a učiteli
- postojové dotazníky"²⁸

V této diplomové práci se budeme podrobněji zabývat pouze sociometrickým dotazníkem, který je použit v praktické části.

¹³6. 3.1. Sociometrický dotazník

Základem sociometrického dotazníku je položená otázka, která je jednotná pro celou skupinu (označuje se také jako sociometrické kritérium). Každý jednotlivec dané skupiny na ni odpovídá individuálně a anonymně. Odpověď spočívá ve volbě/odmítnutí člena/ členů skupiny jako partnera pro uvedenou činnost (zadanou v otázce). Činnosti jsou variabilní dle situace a toho, na co se dotazování zaměřuje a co je jeho cílem zjistit. Mohou to být aktivity společné nebo významné pro skupinu (např. v krizové situaci - Koho bys zvolil jako vedoucího skupiny při zabloudění na horách?), dále pak spojené s každodenním (společným) životem, volno-časovými činnostmi (Koho by sis vybral za souseda v lavici? S kým bys chtěl navštěvovat „kroužek“?) nebo zaměřené na nereálnou, fantazijní situaci (Koho by sis vybral pro let balónem kolem světa?) atd. Základními jednotkami jsou výběry neboli volby - jejich nastavený počet je individuální dle dotazníku, může jich být stanoveno tři, pět, ale i libovolně mnoho. Volby mají kladnou nebo zápornou hodnotu (volba - odmítnutí). Jednoznačný výběr

¹³ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 72/ 73

umožňuje grafické znázornění výsledků a matematické vyhodnocení. Počet přiřazených voleb a odmítnutí vypovídá o charakteristice členů skupiny a především jejich pozic v ní.

Tzv. sociometrická expanzita znamená, kolik každý uvedl kladných voleb a odmítnutí při libovolném počtu voleb. Vzájemný kladný výběr označuje kamaráda a mikroskupiny uvnitř skupiny. Soudržnost skupiny jako celku charakterizuje počet vzájemných voleb s celkovým výsledkem voleb.

Základem matematického zpracování je určení pořadí členů podle počtu přijatých voleb a odmítnutí. To se děje s pomocí sociometrické matice, která má podobnost se sportovní turnajovou tabulkou (resp. kdo s kým jak hrál) a kde se také dozvíme, kdo koho volí a odmítá. Matematické zpracování údajů je přínosné pro zjištění vztahů mezi členy skupiny, jak přímých tak nepřímých - přes dalšího člena, přátelské mikroskupiny atd.

Sociogram neboli grafické znázornění pomocí čar a symbolů zobrazuje strukturu skupiny a její vztahy a pozice jedinců v ní. Existuje více variant sociogramu, např. terčový sociogram zobrazuje oblíbené a vlivné členy skupiny (vůdci a tzv. hvězdy) do centrálně soustředěných kružnic, v okrajních mezikružnicích se vyskytují izolovaní a odmítnutí.

6.4. Využití faktografických údajů v diagnostice třídy

K podmínkám, které je možné charakterizovat podle objektivních a faktických, převážně kvantitativních nebo kvalitativních údajů, patří hlavně:

- „Údaje o početnosti třídy a o jejím složení z hlediska počtu chlapců a dívek, přespolních a místních;
- Sociologické charakteristiky rodičů a rodin: vzdělání a zaměstnání rodičů, počet žáků žijících v extrémních sociálně ekonomických podmínkách, národnostní a **etnické složení; počet dětí z neúplných rodin;**
- Sestava vyučujících a jejich změny; častost střídání vyučujících, suplování Poměr vyučujících mužů a žen; nekvalifikovaní učitelé;

- Velikost školy a demografické údaje o lokalitě, v níž je umístěna"²⁹

Údaje zde vystupující jsou převážně pedagogicko organizačního, sociologického a sociálně ekonomického charakteru. Jsou zásadní pro pochopení třídy a jejího aktuálního stavu a vývoje.

7. INTERVENCE A JEJÍ METODY VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ

Pod pojmem metody intervence rozumíme navozování změn v sociálně psychické realitě. Smyslem intervence je změna, transformace skutečnosti. Obojí se v podstatě doplňuje a jedno nejde bez druhého - skutečnost, kterou chceme změnit, musíme poznat a naopak produktivní zásahy do skutečnosti jsou nejbezpečnější kontrolou pravdivosti poznání. Vhodné přirovnání spatřujeme v medicíně, kde podle diagnózy se stanovují léky (způsoby intervence) a výsledek léčby potvrzuje/zpochybňuje diagnózu.

Sociálně psychologické intervence lze rozdělit do dvou základních kategorií:

- 1.) Zásahy, které mají charakter i funkci sociálního učení nebo redukce (převýchovy), připravují pro reálný život či návrat do něj a patří pod řízenou socializaci nebo resocializaci. Řadíme sem také terapeutické metody sociálně psychologické formy, jejichž cílem je obnova sociálního zdraví, s tím související náprava, tj. vytvoření, přetvoření nebo odstranění nevhodných, dokonce patologických, sociálních dispozic a indispozic. Splněným a úplným cílem je potom člověk, který zdravě a subjektivně i společensky uspokojivě funguje v sociálním kontaktu a činnosti. Vedle výše zmíněné terapie, která se zabývá především duševně nemocnými lidmi, existuje sociální trénink, jehož smyslem je zdokonalení a rozvoj existujících dispozic pro sociální kontakt, často pro profesionální kontakt s lidmi. Mezi výchovné postupy týkající se školní výchovy

⁸ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 56/57

patří mnoho rozličných metod, od komunikace učitel - žák až po vedení výchovných skupin.

- 2.) Sem řadíme zásahy „přímé intervence do životní praxe, do řízení a organizace různých oblastí společenského života, skupin a institucí. Provádějí je převážně odborníci příslušené specializace a mají komplexnější charakter, nejsou obvykle „čistě“ sociálně psychologické “³⁰

7.1. Psychoterapeutické metody

„K nejvýraznějším a nejrozšířenějším terapeutickým metodám převážně sociálně psychologického charakteru patří skupinová terapie.“³¹ Je základní a moderní formou při léčení neuróz. Využívá se jak pro ambulantní péči, tak pro dočasnou hospitalizaci nemocných.

Ve skupinové terapii u dětí se používá jako nejúčinnější forma léčby především *hra* a další *instrumentální činnosti*. Uplatňuje se i *rozhovor*, který na aktivity navazuje, doprovází je. Děti, ale i dospělí, mají problém slovně sdělovat své zážitky (zvláště pozitivní) a při hře jsou více spontánnější a uvolněnější. V nonverbálních projevech jsou děti „čitelnější“ než dospělí.

7. 2. Sociálně tréninkové postupy

Sociálně tréninkové postupy mají svůj cíl i obsah činnosti velice podobný terapeutickým metodám. Avšak oproti terapeutickým metodám, které léčí poruchy duševního zdraví, jsou sociálně tréninkové postupy zaměřené na zvyšování sociálních kompetencí, dovedností účastníků tréninku a s tím související úspěšnost v sociálním kontaktu. Výcvik sám o sobě se liší podle toho, pro koho je určen -

³⁰ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 120

³¹ Hrabal, V.: Sociální psychologie pro učitele, s. 120

může mít obecnější orientaci nebo se naopak specializuje na užší odbornou skupinu (jedná se o výcvik sociálních dovedností, které ke své práci potřebuje např. lékař, sociální pracovník, rodič postiženého dítěte apod.). Smyslem výcviku je zdokonalování sociální percepce partnerů a sebepercepce, verbální a neverbální komunikace, dovednost navázat kontakt, umění asertivity apod.

Mezi nejčastější a velmi produktivní metody patří hraní určitých rolí, jednou z variant je sociodrama (téma však není individuálně zážitkové, ale sociální). Mezi základní aspekty sociálního tréninku je „zde a nyní“, což je chápáno jako práce s aktuálním chováním a prožíváním účastníků.

Velkou hodnotu mají sociálně tréninkové postupy i ve školní praxi.

PRAKTICKÁ ČÁST

ZÁKLADNÍ ŠKOLA BARRANDOV

3.B/ 4.B.

Třídní učitel - P.V.

8. ÚVOD A DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE O ZÁKLADNÍ ŠKOLE

8.1. Cíl praktické části diplomové práce, její vývoj a smysl

Do 3.B. (později 4.B.), která mi posloužila jako podklad pro moji praktickou část diplomové práce, jsem poprvé přišla na jaře (koncem měsíce února) roku 2007 a po dobu déle než jednoho roku jsem do této třídy pravidelně docházela. Moje trvání v této třídě bylo ukončeno na jaře roku 2008 (koncem dubna). Zakončila jsem jej souvislou (měsíční) pedagogickou praxí. Ve 4.B. jsem se také zúčastnila (společně se spolužačkou) průběžné pedagogické praxe, trvající čtrnáct dní, na přelomu listopadu a prosince 2007. V listopadu 2007 jsem byla účastníkem na třídních schůzkách.

Moji praktickou část diplomové práce, zabývající se tématem pozicí žáků ve třídě, jsem se rozhodla pojmout z hlediska problematiky malé sociální skupiny. Z pohledu kvalitativního nikoliv kvantitativního. Po celou dobu se tedy zaměřuji, sleduji a vyhodnocuji jedinou třídu. Vedle metody pozorování, jsem v této třídě provedla dva sociometrické testy (dotazník a kresbu) s ročním odstupem.

Smyslem této práce je ukázat a popsat, jak se třída vyvíjela, jak se vztahy v ní měnily, diferencovaly, případně zůstaly u některých dětí ve stejné rovině, zda a jak se

změnily pozice žáků ve třídě, jestli se třída změnila i co do počtu žáků, zasedacího pořádku apod.

Proto charakter předložené práce má časovou linii tak, jak jsem poprvé do třídy přišla, kdy jsem nikoho z dětí neznala a následuje až po hlubší poznání všech žáků, které proběhlo nejvíce o pedagogických praxích. Samozřejmě neuvádím všechny informace a údaje, které se mi naskytly při pozorování této třídy, ale práce má ukázat hlavně postupné poodkrývání vztahů. Významné je i poukázat na začáteční nevědomost a prvotní povrchní dojmy o žácích a kolektivu, které se později potvrdily nebo vyvrátily. V práci se nebráním subjektivnímu pohledu na problematiku, jak jsem to viděla já, vedle objektivně zjištěných údajů. Jelikož právě pozorování, jako sociometrická metoda, kterou jsem nejvíce využívala, je převážně subjektivního aspektu, objektivní pohled splňuje sociometrický test, který zjišťoval pozice dětí ve třídě a který byl zadán dvakrát v rozmezí jednoho roku.

8. 2. Popis a charakteristika základní školy

Základní škola na Barrandově se nachází přibližně 300m od konečné stanice tramvaje (14, 12, 20) - Sídliště Barrandov. Původně zde působily školy dvě - jedna klasická základní škola, druhá plnila funkci sportovní základní školy. V roce 2004 se obě školy sloučily do jedné centrální.

Budova na první pohled působí hřmotným dojmem, objekt je to velmi rozlehlý, při prvních návštěvách jsem se cítila uvnitř podobně jako v bludišti. Je zde stále vidět, pomalu na každém kroku, sportovní duch školy, který symbolizují kresby pohybových her a jejich účastníků na stěnách, spatřujeme ve vitrínách velké množství zlatých pohárů z různých sportovních soutěží a turnajů, které škola získala. Sportovní zaměření je patrné v přilehlém hřišti (ovál velký 400m), navazujících tenisových kurtech a dokonce i plaveckého bazénu, který po opravě funguje jako široké spektrum vodních radovánek (tobogán, vířivka, vodní jeskyně s vlnobitím apod.). Poslední dva jmenované objekty slouží samozřejmě především veřejnosti.

V dnešní době školu navštěvuje přibližně 850 žáků prvního i druhého stupně,

o několik let dříve to bylo dokonce 1100 žáků. Na první stupeň dochází necelých 500 dětí.

Na FZŠ Barrandov je zaměstnaných 94 pracovníků školy, z toho učitelů je asi 69. Aprobovanost zde dosahuje 75%, kvalifikovanost dokonce 90%.

Základní škola na Barrandově je typickou sídlištní školou. Docházejí tam děti z okolí, které většinou bydlí v přidružených panelových domech.³²

9. POPIS A CHARAKTERISTIKA TŘÍDY

Když jsem se o třídu 3.B na základní škole v Barrandově začala zajímat s tím, že by mi posloužila pro mojí praktickou část diplomové práce zaměřující se na vztahy žáků ve třídě, chodilo do třídy 22 dětí. Zajímavé je, že ve třídě je mnohem více zastoupen počet chlapců než počet dívek. Chlapců v té době bylo čtrnáct a děvčat jen osm, s tak výrazným rozdílem jsem se dosud nesetkala.

Jedním z mých kritérií pro výběr této třídy byla osobnost pana učitele. Jelikož se stále více setkáváme na základních školách - a o to více na prvním stupni - s učitelkami, (při školních praxích byl učitel skutečně výjimkou), zajímalo mě, jak bude tato skutečnost na děti působit, zda se dá vysledovat nějaký vliv učitelova stylu pouhým pozorováním, zda se reakce dětí liší atd. Věděla jsem také, že v této třídě povedu všechny povinné školní praxe, takže se s touto realitou - pozicí učitelky - budu mít možnost potkat sama a zajistit zde a jak rozdílně děti reagují.

Na první pohled je zřejmé, že třída je v rukách pana učitele, tedy muže, nikoliv paní učitelky. Dominují většinou typicky mužské záležitosti - na nástěnkách a stěnách třídy plakáty s červenými auty Ferrari a jejich účastníky závodů, dále letadla, vznášející se nad lavicemi. Obecně mi připadalo, že třída je spíše třídou učitele, nikoliv dětí. Učitel má zde také několik fotek z cest, se svými přáteli, fotku bývalé třídy. Ve třídě se objevuje několik dětských výtvorů souvisejících s roční dobou a s tím, co děti právě

Když jsem se tázala dětí ve 4.B, kolik jich do školy dojíždí, odpověděly pouze dvě, že dojíždějí a to tramvají pouze dvě zastávky.

vyráběly na výtvarné a pracovní výchově. Na stěnách jsou pověšené plakáty země se světadíly a USA. Na stěně naproti dětem (když sedí v lavicích) vidíme plakát "Nejčastěji zneužívaných drog v ČR." Třída je vybavena televizí (nikoli moderní) a videem, kteří jsou situováni u katedry učitele. Za řadami lavic vzadu se rozprostírá koberec. Pohled z oken směřuje na prostornou školní zahradu, je vidět také na budovu bazénu.

9.1. Zasedací pořádek třídy 3.B./ 4.B.

Zasedací pořádek se ve čtvrté třídě oproti třetí třídě změnil. V lavicích jsou více prostřídání chlapec a dívka. Zasedací pořádek je podle výběru třídního učitele, nikoliv na základě přání dětí. Žáci sedí klasicky ve třech řadách po dvou v lavicích. Protože chlapců je o dost více než dívek, tam, kde to vychází, sedí vedle sebe dva chlapci. Jelikož však míst k sezení je celkem třicet (a dětí 22), je zde možnost, aby sedělo několik žáků samo. Tak tomu je u „problémových“ dětí (Nikola, Markéta).

Myslím, že zasedací pořádek nemá žádnou strategii, cílem bylo posadit spolu chlapce s dívkou, zamezit vyrušování při vyučování. Někde sedí vedle sebe žáci něčím podobní, např. Lucie a Jaromír - dva skoro nejinteligentnější a nejvzornější žáci, dále Viktorie a Petr, sice nikoli tak vzorní a inteligentní, ale povahově blízcí, milí, kamarádští. Pak ale sedí vedle sebe žáci, kde se spolupráce a povahová blízkost skoro vůbec nevyskytuje, např. David a Martin, Filip a Zdeněk (i především), Vilém a Denisa.

Mně osobně připadá plakát neadekvátní pro danou třídu a věk. Nikoliv že by děti v tomto věku už neměly vědět o nebezpečí drog, ale osvěta by jim měla být předána jinou formou, tento plakát je pouze informativní a dětem nic neříká.

Zasedací pořádek třídy 3.B (školní rok 2006/ 2007)

řada u dveří		řada uprostřed		řada u okna	
					Nikola
	Štěpán	Filip	Zdeněk		Denisa
Markéta		Viktorie	Lucie	Tomáš	Michal
Robert	Sanel	Jaromír	Petr	Vilém	Ondřej
Simona	Samantha	Jan	Kristýna	David	Martin

Katedra učitele

Zasedací pořádek třídy 4.B. (školní rok 2007/ 2008)

Nikola		Filip	Zdeněk	Vilém	Denisa
Markéta		Viktorie	Petr	Tomáš	Michal
Simona	Sanel	Jaromír	Lucie	Ondřej	Samantha
Robert		Jan	Kristýna	David	Martin

řada u dveří

řada uprostřed

řada u okna

Katedra učitele

Pohled do místnosti z pozice katedry učitele, vpravo okna, vlevo vzadu dveře, za lavicemi v poslední řadě koberec.

9. 2. Některé organizační záležitosti a zvyky třídy - známkování, zapomínání, služby a samospráva třídy

9.2.1. Známkování

Učitel má s žáky nastaveno několik variant testů a typů zkoušení vázajících se na určitý předmět, na které jsou děti zvyklé a vyžadují to. Což se projevilo, když jsem učila ve třídě já a děti neustále lpěly na daných zvycích. Učitel zkouší i ústně u tabule a to v předmětech vlastivěda a přírodověda. Písemná práce se většinou skládá z otevřených otázek a probíhá průměrně jednou týdně až jednou za čtrnáct dní. Vedle tradičního diktátu v českém jazyce a pětiminutovek v matematice, v angličtině probíhá každý pátek test ze slovíček (aktuální lekce) tak, že osm je jich česky zadaných a dvě jsou jako záchrana. V angličtině se dále zkouší slovíčka formou Přestřelky u tabule, kdy dva žáci jsou zkoušeni souběžně, učitel řekne slovo a jméno žáka, když ten neví, odpoví druhý žák atd. Při hodině čtení děti mají jednu knížku a celou hodinu se střídají v projevu. Text nijak nerozebírají.³⁴ Třídní učitel nevyučuje žáky předmětům výtvarná výchova a pracovní činnosti.

9. 2. 2. Zapomínání

Třídní učitel má vypracovaný systém pro zapomínání, který spočívá v tom, že když zapomenuté věci u žáka dosáhnou počtu patnáct, následuje třídní napomenutí. Za třicet zapomenutí je třídní důtka.

Děti jsou ve třídě pod přidělenými čísly (podle abecedy), což urychluje organizační činnosti.³⁵

*** S tímto zažitým stylem jsem se potýkala na praxi, když jsem dětem připravila text a následný pracovní papír s otázkami vztahující se na text (např. Očísluj věty, jak se příběh odehrává; Vymysli jiný nadpis pro text apod.). Děti to nepřijaly kladně, nechtělo se jim myslet, byli zvyklé jen číst, to je baví a nikoli aby se po nich později něco chtělo.**

³⁵ Osobně je mi tato metoda nepříjemná, připadá mi nepatřičné, aby lidé/ děti vystupovali pod čísly - tento model mám negativně spojený s druhou světovou válkou a lidmi v koncentračních táborech, kteří pod čísly vystupovali.

9. 2.3. Služby a samospráva třídy

Parlament třídy, kdy by se do určitých rolí volily samy děti, ve třídě neexistuje. Služby jsou přidělené učitelem³⁶ a po celý rok se nemění (Gen výjimečně). Starostou 4.B. je Lucie a místostarostou Jaromír.

Vybraní žáci plní službu na rozdávání sešitů - Viktorie a Kristýna a na mazání tabule - Martin a David. Dále je ve třídě zdravotník (Denisa) - dítě, které se stará o čisté ručníky, dostatek mýdla a pořádek kolem umyvadla. Pokladníkem není nikdo.

9. 3. Vyučování

Třída je zvyklá na tradiční postupy, které si pamatuji ze školy i já. Charakterizovala bych to asi tak, že učitel je jedinou autoritou, což také dává žákům neustále najevo. Ve třídě se vůbec nevyskytují moderní propagované metody, respektive skupinové práce a práce ve dvojicích, vlastní sebereflexe a hodnocení, řešení nejenom s jediným správným výsledkem, dramatizace, dotváření, vyučování s nějakým demonstrátorem (pomůckou)³⁷, pokusy atd. - zkrátka ty činnosti, kde dítě je aktivním tvůrcem a nejenom pasivním příjemcem informací.

Při prvotním pozorování a vstupu do třídy jsem si pomyslela, že zde snad ani žádné problematické vztahy nebudou, třída mi přišla velice pokojná, děti hodné, vzorně seděly v lavicích a pracovaly při hodinách, to ticho při vyučování mě až zaráželo.

Při pozorování třídy ve vyučování, kdy hodiny vedl třídní učitel P.V. si žáci nepovídali nebo za to byli ihned pokáráni, tiše seděli a pilně pracovali (až na výjimky jako třeba Martin). Děti se aktivně hlásily, přály si být vyvolány a především jít k tabuli a napsat správnou odpověď/ výsledek. Když byl spolužák u tabule, nahlas jeho počínání komentovaly („Cože? Co to dělá?“).

³⁶ Učitel vybere žáky, o kterých si myslí, že jsou vhodnými kandidáty na určitý post, především předsedy třídy a jeho zástupce, a sdělí žákům, jestli s tím souhlasí. Na další služby jako starání se o sešity, mazání tabule a zdravotník se děti hlásí samy.

³⁷ Mám na mysli např. metr, když se probírá délková míra nebo práce s atlasem při přírodovědě apod.

Při vlastní pedagogické praxi jsem se ve třídě setkala s tím, že dětem tento styl výuky v podstatě vyhovuje, jsou na něj zvyklé a především, že pracovat standardním způsobem je leckdy jednodušší než tvořivým způsobem. Pro žáky nebylo jednoduché kooperovat ve skupinách, neuměly to a dlouho vůbec trvalo, než se na něčem dohodly. Jednoznačně preferovaly soutěživé činnosti, ať už jakéhokoliv charakteru a v kterémkoliv předmětu. Nejnáročnější bylo vést s nimi vyučování na koberci (např. dramatizaci nebo komunikace v kroužku), vzbuzovalo to v nich pokyn k volné zábavě, bezcílové hře a nedokázaly se absolutně soustředit (a koncentrovat). Ale myslím si, že změna je otázkou Času, i když velmi pozvolného. Už při souvislé měsíční praxi, kdy jsem ve třídě byla po celou dobu sama, jsem cítila posun v jejich přístupu. Je samozřejmě bezesporu, že ideální je začít s tvořivou a aktivní výukou co nejdříve.

Obecně pak platilo, že se děti stále ptaly, zda je cvičení na známku a byly zklamané, když nikoliv. Jakmile věděly o známkování, velice se snažily. Pozitivně mě překvapilo, že žáci byli soudní a spravedliví při hodnocení ostatních.³⁸ Jenom výjimečně měli tendence nadržovat a dávat lepší známky.

9. 4. Přestávky

Přestávky žáci tráví ve třídě. Ještě před Vánocemi měli dovoleno hrát si při velké přestávce na chodbě. To využívali především chlapci a hráli převážně fotbal. Být o přestávce ve třídě 4.B. bylo velkým „zážitkem“. Z celkem klidných žáků se najednou staly dravé děti. Třída se na první pohled rozdělila na skupiny podle pohlaví. Občas se v chlapecké komunitě vyskytovala i dívka (dívky), naopak tomu však nebývalo. Veškeré dění se většinou přesunulo na koberec vzadu ve třídě nebo před tabulí, kde chlapci našli místo pro svůj fotbal. Fotbal však patřil k celkem mírným činnostem. Většinou se děti různě pošťuchovaly, navzájem se tahaly, válely se po zemi, nadávaly si a honily se mezi lavicemi. Nebo si našly nějaký předmět a ten jim posloužil pro zpestření činnosti, např. dóza s koláči ke svačině, se kterou si kopaly; papírová krabice od desek, do které se schovávaly a chytaly tak ostatní nebo ji spolužákům nasazovaly na

hlavu proti jejich vůli; mikina spolužáka, kterou si také daly přes hlavu a chytaly ostatní apod. Překvapilo mě, jak jsou ve vymyšlení „nápadití“. Často si děti vybraly spolužáka jako objekt, respektive oběť, který jim posloužil k jejich radovánkám. Když byl ve třídě Štěpán, stával se objektem zájmu většinou on. Ostatní se na něho sáпали, pošklebovali mu, prali se s ním, snažili se ho vyprovokovat. Nebo si z něho dělali koníčka a jezdili na něm. Nebo mu nasadili na hlavu svetr, aby neviděl, a pak na něho křičeli a provokovali ho, aby je chytil a smáli se mu, když se mu to nedařilo. Leckdy to však vypadalo, že ani samotné „oběti“ to nevadí, bavil se s nimi, přistupoval na jejich hru. Nebo mu možná nic jiného nezbyvalo a takhle byl alespoň nějakou součástí kolektivu, alespoň někdo si s ním hrál. Takhle výrazně proti jednomu žákovi se to objevovalo opravdu jen u Štěpána, který měl celkově zápornou pozici, žádného kamaráda ani zastánce. Dívky si většinou povídaly nebo si ukazovaly různé „notýsky“ a alba, luštily skryvačky, hrály si s mobily. Ve třetí třídě se často objevovalo hraní s panenkami Barbie, to však ve čtvrté třídě úplně vymizelo. Také se zabavovaly svými hrami, které jsou však o poznání mírnější nebo si předváděly sestavu ze zájmového kroužku aerobiku a tanců. Děvčata také častěji vyhledávala na popovídání učitele (mě), sdělovala mi své zážitky, ukazovala fotky na svém mobilu. Některá děvčata (konkrétně Viktorie a Kristýna) začínaly provokovat chlapce, běhaly za nimi, navzájem se pošťuchovali. Nikola se přidávala do her s chlapci, drsně se s nimi prala, byla vulgární.

9.5. Charakteristika a popis třídního učitele

P.V. je přibližně padesátiletý muž s dlouholetou pedagogickou praxí. Od roku 2002 je zaměstnán na škole v Barrandově. Nynější třídu 4. B. převzal po paní učitelce, když žáci ukončili druhou třídu. S dětmi se zúčastňuje rozličných aktivit, ať už za kulturou po Praze nebo v podobě zájezdů např. v zimě na hory, dokonce i v létě do Španělska apod.

³⁸ Když byl například někdo zkoušen u tabule, zeptala jsem se, jakou známku bychom mu dali, většinou odpovíděli tak, jak jsem to z hlediska hodnocení, viděla i já.

P.V. už svým zevnějškem vzbuzuje autoritu - je vysoký, statný, má zvučný hlas, nebojí se zakřičet a děti na tento moment okamžitě reagují ztišením a jakýmsi úlekem, který ale pro klid třídy ihned funguje. Jak již jsem se o tom zmínila v kapitole o vyučování, pan učitel P.V. používá klasickou frontální výuku bez variabilních činností, hravých aktivit, skupinových prací, demonstrativních předmětů atd. Děti jsou však na to zvyklé a nevyžadují to. Mají jistotu v učitelově řádu, kdy vědí, za co je trest a co přijde po prohřešku. Hodiny většinou probíhají v naprostém klidu, stálá kázeň a klid jsou vyžadovány. Učitel často vyvolává žáky příjmením a nikoliv křestním jménem. Ve velké míře jsou vyvoláni ti žáci, u kterých učitel po zkušenostech tuší, že znají odpověď (Lucie, Jaromír), naopak ti žáci, u kterých neznalost předpokládá nebo se domnívá, že jim vyslovená odpověď bude dlouho trvat (Štěpán, Markéta), ti mockrát vyvolání nejsou.

10. CHARAKTERISTIKA A POPIS ŽÁKŮ³⁹

JAROMÍR - patří mezi nejinteligentnější žáky ze třídy, není však „šprtem“, vypočítává i logické příklady nad rámec základního učiva, dělá to, co po něm chce učitel, působí klidně, přívětivě, kamarádsky, nemá již tolik charakteristiku dítěte, je rozvážený, stabilní, jeho chování není zbrklé a nevypočitatelné; o přestávkách však dovádí s ostatními a zařazuje se do jejich her; pochází z fungujícího rodinného prostředí

MARTIN - „nejzlobivější“ žák třídy, velmi inteligentní, ale musí sám chtít, neučí se, ale je schopen vše rychle pochytit a pochopit, když alespoň trochu dává pozor; hyperaktivní, většinou nedělá to, co se po něm chce, drzý, odmlouvá, na vše má odpověď, vše komentuje, chce mít poslední slovo; typ „ležérního“ chlapce - rozčuchaný účes, volné džíny, mikiny; chce být šaškem a oblíbencem třídy, ale děti si

³⁹ Charakteristiky a popisy žáků jsou psány bez vlivu a výsledků testu oblíbenosti/ neoblíbenosti (respektive - Za kamaráda bych si přál/ nepřál...), k těmto charakteristikám a popisům jsem dospěla na základě vlastního pozorování a (některých) informací, které jsem se dozvěděla od třídního učitele.

spíše oddaluje tím, že je uráží a nadává jim; sportovně nadaný; pochází z rozvedené rodiny, otec žije na Moravě

TOMÁŠ - jeden z nejinteligentnějších žáků třídy, působí nenápadně a nevýrazně, až tiše, jemně a vzorně; o hodinách však jeden z těch, kdo nejvíce vyrušuje, neustále se baví se sousedem

ZDENĚK - „záhada třídy“, vůbec se neprojevuje, je absolutně neaktivní (jak z pohledu celkové skupiny, tak sám o sobě), nevýrazný, člověk by měl tendence ho přehlížet, stále si kladu otázku- jaký je pod povrchem, má nějaký problém? - působí nesebevědomě, nešťastně, má výraznou nadváhu až obezitu a trápí ho to⁴⁰, tělesné výchovy se účastí stále pouze jako necvičící (omluvenku má od rodičů), při vyvolání působí bojácně a plaše, skoro neslyšně odpovídá; o přestávkách si většinou tiše čte v lavici nebo poslouchá walkmana, s dětmi se moc nebaví, nevšímají si ho, jen když o něco jde, co řeší učitel, jsou k němu kritické; v prospěchu je mírně nadprůměrný (více dvojek než trojek), učitel však dosud nedokáže zhodnotit, zda opisuje nebo nikoliv; pochází z rozvedené rodiny, žije s matkou

MICHAL - jeden z nejinteligentnějších žáků třídy, má o učení zájem, chce pracovat; má v sobě zvnitřněné zásady morálky a fair play a nahlas je obhajuje, nebojí se dát najevo svůj názor; je milý a kamarádský a sociálně velmi schopný, občas toho využívá a snaží se „oblafnout“ učitele, je velice sportovně nadaný, reprezentuje školu na turnajích (především f'lorbal); rodiče jsou rozvedení

MARKÉTA - nejslabší ze třídy z hlediska průměru (skoro na propadnutí a možná to tak dopadne), její inteligence není vysoká spíše naopak, probranou látku nezvládá, nechápe, občasné dobré známky jsou často dílem náhody, je sociálně nevyspělá podle srovnání s ostatními dětmi, je dětsky milá, nezákeřná v komunikaci s učitelem, avšak celkem často lže, velmi si vymýšlí (dětské fantazírování a upravování reality, jak by si

⁴⁰ Na otázku, co by si děti přály, kdyby měly kouzelné sluchátko a mohly vyslovit jedno přání, Martin Crhonek odpověděl: „Zhubnout.“ Třída to nechala bez poznámky. Ale považuji to za ukázkou odvahy to naplno říct, tím spíše, když ho to opravdu velmi trápí.

přála, aby to bylo), některým dětem ukradla osobní věci (boty, deštník); je romského původu

SANEL - jeden z nejinteligentnějších žáků ve třídě, o učení má zájem; někdy má frajerské chování, kterým se snaží vzbudit pozornost, občas se mu musí připomenout hranice, za které už nemůže, má velké tendence zkoušet kam až to jde, avšak potom je již v chování úměrný; celkově je spíše klidný, nemá již tolik charakteristiku dítěte, je celkem kamarádský

ROBERT - inteligentní, někdy působí roztěkaně až zmatkářsky, má sportovního ducha, často se nechá strhnout a „vyhecovat“ ostatními

DENISA - má dyslexii a dysgrafii, ostatní děti její čtenářský projev spíše irituje, než by ho tolerovaly; je snaživá, i když není výrazně inteligentní, záleží jí dost na tom mít jedničky, chce udělat radost matce; ráda komunikuje s učiteli, především o přestávkách, místo aby trávila čas s dětmi, možná proto, že u dospělých nachází větší míru přijetí (a menší riziko odmítnutí) než u ostatních děvčat, které si uvědomují, že Denisa chce, aby s nimi kamarádila, ale spíše ji využívají; má výraznou nadváhu; matka je uklízečka, otec dovozce-fíremní řidič

SIMONA - průměrný intelekt, působí klidně, obecně je pomalejší, neprojevuje se, někdy působí až vystrašeně, je spíše negativistická (neustále za mnou chodí s oznámením - „já se nemám“); přestávky tráví spíše u katedry učitelky než s ostatními děvčaty ze třídy (nejvíce se kamarádí s Denisou); její sociální chování a některé reakce se někdy vymykají standartu (např. nesnáší když děti o přestávce křičí, drží si uši a jednou jsem ji viděla se celou klepat - jako kdyby měla malý psychický záchvat); žije pouze s matkou, tvrdí, že otce nemá a neměla(!), matka že má občas „kamaráda“

NIKOLA - průměrný až nižší intelekt, působí laxně, především ve vyučování (skoro vždy neví, kde jsme skončili, neustále se omlouvá, co nemá apod.); celkem často lže a vymýšlí si, nepřizná, že chybovala; působí jako nejstarší ze třídy (nejvyšší, výraznější

sekundární pohlavní znaky); nemá ve třídě moc kamarádů/ kamarádek, je rázná, bije i kluky, ostatním nadává a uráží je, hájí sama sebe za každou cenu

ONDŘEJ - mladší dvojče (sestra Viktorie), působí mírně, je úzkostný a pomalý (rozvláčný), někdy vypadá až vystrašeně, roztěkaně; záleží mu dost na tom, jaké má známky; milý, kamarádský; rodiče se rozvedli, když mu bylo přibližně osm let, žijí s matkou, která si našla přítele, těžko rozvod snášel, hůře než jeho sestra

VIKTORIE - starší dvojče; působí mile, sympaticky, kamarádsky, bezstarostně, vesele, sebevědomě, ale kritika se jí dost dotýká, má pocit útoku; využívá toho, že je sociálně schopná a dobře komunikuje - vymlouvá se co a proč nemohla mít/přinést, vymýšlí si a občas i lže (diktuje jinou- lepší známku, než jakou jsem ji dala); je šikovná, oblíbená (spolu s Kristýnou nejoblíbenější u chlapců i dívek)

JAN - průměrně inteligentní až nadprůměrně inteligentní, ale „kazí“ si to svým chováním- je drzý, sprostý (nejvíce z celé třídy)⁴¹, učiteli odporuje, stále je nepřipravený, škola ho nezajímá, nesnáší ji⁴², jeho jednání je okázalé, „frajírkovské“ (melír na vlasech), především před třídou, při kontaktu s učiteli působí mírně, mile; rodiče jsou rozvedení, není jisté jestli matka, se kterou žije, není nevlastní

PETR - průměrně inteligentní až nadprůměrně inteligentní, ale pomalý v činnostech, mírně hyperaktivní (stále se zabývá něčím jiným, vyrušuje při hodině, nedává pozor, baví se, věčně neví, kde jsme skončili) ale není drzý, má naopak výrazný smysl pro spravedlnost, fair play⁴³; velmi oblíbený, typ správného, hodného kluka - kamaráda; výrazně sportovní typ

⁴¹ Od ostatních dětí jsem se dozvěděla, že Honzova matka mluví s ním sprostě a je obecně slovně hrubá.

⁴² Honza jako jediný, odpověděl: „Aby nebyla škola.“, na otázku: „Jaké jedno přání byste vyslovili, kdybyste měli kouzelné sluchátko? “

⁴³ Při trestu neprotestuje, ví proč ho má a za co, nesmlouvá, nevymlouvá se.

DAVID - velmi inteligentní, i sociálně, precizní v pracovní činnosti, školní práce mu nevadí, naopak se učit chce, zdravě sebevědomý; nejmenší vzrůstem ze třídy, ale uhájí si svůj post; sportovně velice obratný, mrštný; vietnamského původu

FILIP - nejinteligentnější žák třídy a zároveň i s nejlepším prospěchem (vedle Lucky Zemanové)⁴⁴, „koumák" - nic mu nesmí ujít, chce mít ve všem jasno, o všem přehled; zdravě sebevědomý, chová se dospěle, ale o přestávkách se přidává do her s ostatními; poctivý (přizná se, když mu někdo poradil výsledky), slušně vychovaný, působí vážně (moc se nesměje), ve třídě uznávaný, uhájí si svůj post

VILÉM - průměrně až nadprůměrně inteligentní, tichý až stydlivý, poctivý, hodný, kamarádský, se sportovním duchem, nevýrazný svým chováním, snadno k přehlédnutí, ale oblíbený u ostatních pro svoji dobráckou povahu

SAMANTHA - průměrně inteligentní, déle ji trvá než něco pochopí, ale má o učení zájem a hlavně jí záleží na dobrých známkách; má extrovertní povahu s cholerickými sklony, upovídaná, neposedná, působí až roztěkaně, aktivní - má mnoho zájmů mimo školu⁴⁵; přátelství vyhledává spíše se staršími dětmi; její rodiče jsou rozvedení, žije matkou, která s ní dost prožívá školu⁴⁶

KRISTÝNA - průměrně až nadprůměrně inteligentní, ale škole se moc nevěnuje; o hodinách věčně nedává pozor, baví se; provokuje kluky a začíná s nimi koketovat; s Viktorií tvoří nerozlučnou dvojici; sportovně nadaná

LUCIE - vysoce inteligentní, s výborným prospěchem i se dost sama učí a zajímá se o učivo ve škole; typ žáka u učitelů oblíbený - je vždy připravená, při hodině dává pozor

⁴⁴ Je přirozeně inteligentní, ale dost se i sám udí, baví o to.

⁴⁵ Navštěvuje gymnastiku, basketbal a především jezdí dostihy s koňmi (na tréninky vstává Často v noci a jezdí i před vyučováním)

⁴⁶ „To budu mít zase špatnou známku, máma mě zabije!" říká Samantha. Její matka se o prospěch dcery dost zajímá a procvičuje s ní vše doma - zažila jsem ji a třídních schůzkách. Naopak otec chce po dceři dost aktivity (viz poznámka výše) a vede ji k samostatnosti (někdy až přehnaně - lítá sama letadlem).

a spolupracuje, vzorná, důsledná; milá, klidná, působí dospěle; pochází z fugujícího rodinného prostředí

ŠTĚPÁN - odešel ze třídy v lednu 2008; nižší intelekt („pětkař“, ale jako kdyby byl s tímto postem smířený), doma se neučí, škola ho nebaví; pochází z rozvedené rodiny, matka pracuje po nocích jako „barmanka“; je terčem negativních narážek třídy, o přestávkách to až přerůstá do podoby šikany (násilné chování vůči němu, „otrokářské hry“), je proti němu postavená celá třída i pan učitel, Robert se tváří, že mu to nevadí, nepůsobí ustrašeně, spíše děti kolikrát k reakci provokuje a jakoby se stále usmívá

10.1. Odchod Štěpána ze třídy

Štěpána si nešlo nevšimnout ihned po příchodu do třídy, v té době pro mě neznámé 3.B. O hodinách často nevěděl, stále něco zapomínal a něco neměl. Také jeho známky dosahovaly nejvíce stupně čtyři a pět. Učitel ho stále napomínal. Štěpán se nevzpouzel, neprotestoval, nebyl drzý, kolikrát to vypadalo, že mu to ani nevadí, byl na to zvyklý a jako kdyby se mírně při všem usmíval. Také nejvíce poznámek měly děti v průběhu vyučování na jeho osobu. Snášel to, na první pohled, celkově klidně. Vyhrcořenější situace nastaly o přestávkách. Stával se vyloženě obětí rozličných her spolužáků, které často svým průběhem byly ponižující (i když mohli vypadat legračně) a často hraničily s šikanou⁴⁷. Štěpán vcelku na hry přistupoval. Možná to bylo tím, že alespoň tímto, i když nehodným jednáním, byl součástí kolektivu. Jakákoliv rekce lepší než žádná reakce. Štěpána neměly rády opravdu snad všechny děti, pokud se našla výjimka, skrývala to. Když jsem se ptala proč, co jim na něm vadí, odpovídaly, že lže, vymýšlí si a žaluje a pak se ze všeho rozbřečí místo toho, aby se přiznal. Je pravda, že občas jsem Štěpána viděla plakat, učitel však na to pozitivně nereagoval, spíše mu ještě vynadal. Když jsem za ním přišla, co se mu stalo, proč pláče, většinou neodpovídal a

⁴⁷ Děti si ze Štěpána dělaly koně, jezdily na něm, povzbuzovali různými přívlastky, on musel pobíhat po třídě. Neustále ho někde tahaly, křičely na něho. Nestačila jsem se divit nad variabilitou a výmyslem jejich her.

dál seděl schoulený v rohu. Neřekla bych, že v tu chvíli něco hrát, aby zapůsobil, připadal mi opravdu nešťastný. Ale na druhou stranu je faktem, že nešlo za tu dobu prohlédnout celou jeho situaci a že děti a učitel s ním trávili mnohem více času.

Štěpána jsem zažila na průběžné praxi, kdy jsem se potýkala spíše s jeho studijními (ne)vědomostmi, než jeho chováním. Byl v klidu a tiché, skoro ve třídě k přehlédnutí. Často však dělal při hodině něco jiného, např. si kreslil. Leckdy látce neporozuměl, respektive nerozuměl ani učení před probíranou látkou, která na starou navazovala. V individuálním přístupu se však snažil a působil mile. Neměla jsem s ním problém a v podstatě jsem ani neporozuměla tomu, proč ho všichni žáci neměli tolik rádi. Když jsem, zhruba po třech měsících, nastoupila na souvislou praxi, bylo mi od třídního učitele sděleno, že už Štěpán není žákem této třídy, že ho přeřadil na jinou školu. Promluvil si s matkou a Štěpán byl přesunut do jiné základní školy, jiného kolektivu, kde pravděpodobně, bude mít podobné problémy. Sjednáním třídního učitele nesouhlasím. Bylo to nejjednodušší řešení, které sice může situaci krátkodobě vyřešit, ale celkově Štěpánovi nepomůže. Situaci bych řešila jinak. Přes obrácení na školního psychologa a zkoušela bych pracovat více s kolektivem třídy, ať už rozličnými hrami pomáhající vylepšovat vztahy žáků, třídními setkáváními apod. Štěpán má nevýhodnou pozici - je z rodiny, kde nemá potřebné zázemí a která mu asi ani nemůže předat správné modely jednání a morální hodnoty, proto si svůj „problém“ ponese s sebou v nezávislosti na třídě, ale stejně tak si v sobě ponese tuto zkušenost jako nevyřešenou a negativní.

11. TEST

11.1. Zadání testu

Jednoduchý sociometrický test hledá odpovědi na otázky, kdo je ve třídě jak oblíben, kdo má jakou pozici.

Testy jsou anonymní, s čímž děti byly seznámeny.

„Mezi mé kamarády patří.... ”

„Za kamaráda bych si nepřál... ”

Zadání: Napiš tři jména dětí ze třídy, které považuješ za své kamarády/ s kterými se nekamarádíš.

Druhá část testuje propojena s výtvarným pojetím, které zjišťuje konkrétně dané pozice.

Zadání: Nakresli loď a vyznač na ni některé své spolužáky tam, kde by podle tebe měli své místo. Např. určil bys někoho kapitánem? - nakresli kapitána a napiš k němu jméno spolužáka, někoho kormidelníkem, někoho umývačem podlah, někoho cestujícím apod. Je jen na tobě, které spolužáky si vybereš a co jim přiřadíš za funkci. Nemusí se na lodi vyskytovat všechny děti ze třídy, jen ty děti, které si tam představuješ a chceš ty mít.

Při vyhodnocení testu jsem výsledky třídy rozdělila na skupinu chlapců a skupinu dívek, protože v tomto období děti preferují a zajímají se o homogenní kolektiv.

11. 2. Vyhodnocení zadání 1. testu - jaro 2007 - písemná část

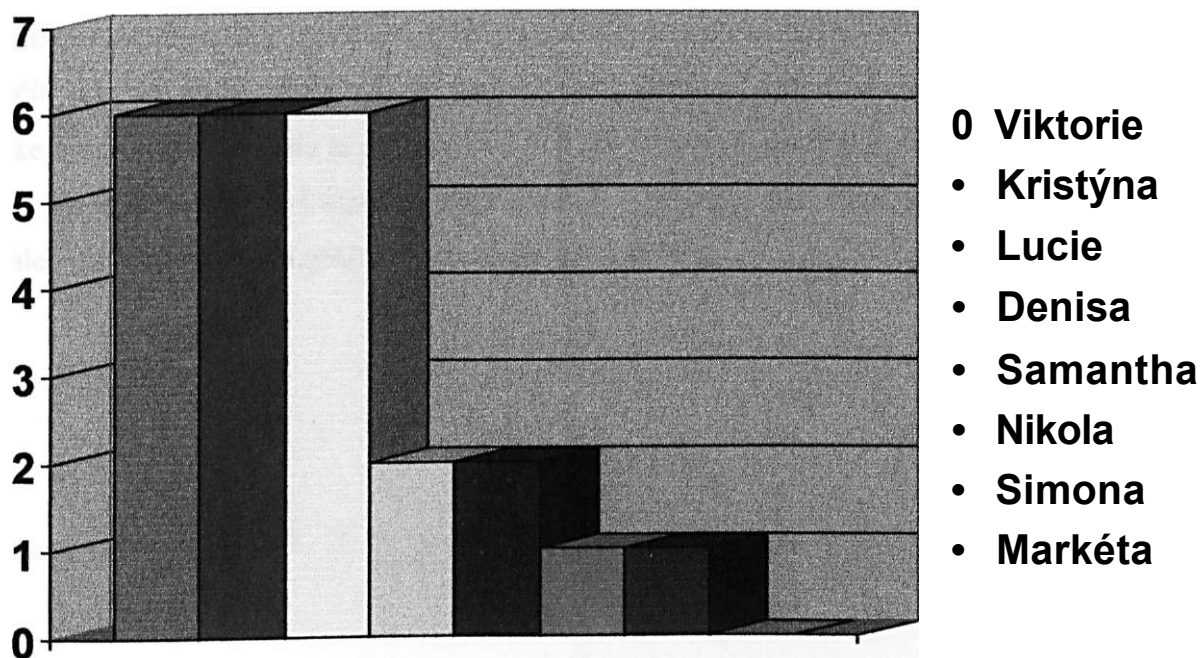
První test jsem uskutečnila s tehdejší 3.B. na jaře roku 2007. Bylo přítomných **21 dětí**, (chyběl jeden chlapec), z toho **osm dívek a třináct chlapců**.

11.2.1. DÍVKY 2007

1. část písemného testu

Otázka: *Mezi mé kamarády ve třídě patří:*

Jméno dívky	Počet hlasů (maximální hodnota 7 hlasů ⁴⁸)	Procenta oblíbenosti (z maximální hodnoty 7)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Viktorie	6	85,7 %	1.
Kristýna	6	85,7 %	1.
Lucie	6	85,7 %	1.
Denisa	2	28,6 %	2.
Samantha	2	28,6 %	2.
Nikola	1	14,2 %	3.
Simona	1	14,2 %	3.
Markéta	0	0 %	4.

⁴⁸ Hodnota sedm je maximálním počtem bodů, co mohou děti (dívky) dostat (z hlediska přítomného počtu skupiny dívek), při představě, že všechny dívky - 8 - dají hlas jedné. Dívky však nemohou přiřadit hlas samy sobě, proto je hodnota o jednu menší než je počet přítomných žákyň.

Závěr: V dívčí skupině se neobjevuje jedna dominující žákyně, ale hned tři obsadili první místa v oblíbenosti. Další dvě dívky obdržely po dvou bodech a další dvě po jednom hlase. Vyskytlo se jedno dívčí jméno, která nenapsal nikdo - Markéta.

Stanovisko⁴⁹: Vyhodnocení výsledků testu mě výrazně nepřekvapilo. Již po krátkém pozorování a při tak malém počtu dívek je možné správně se domnívat, jak a kdo je více a méně oblíbený, kdo koho vyhledává při hrách a kdo stále tráví čas spolu. Lze i pozorovat, kdo se chce přiblížit do přítomnosti a povědomí jisté (jistých) dívky (dívek). Viktorie a Kristýna plní roli dívek - vzorů ani ne tolik po intelektové stránce (i když obě chytré jsou), ale spíše po sociální (v rámci kolektivu a komunikace) a vizuální (typ roztomilých hezkých holčiček-slečen). Lucie je potom spíše prototypem vzorné, důsledné, poctivé a prospěchově výborné dívky. Samantha působí velmi „správnácky“ a spontánně a tím by mohla být oblíbená, ale má některé vlastnosti a chování, které jsou typičtější pro chlapce (aktivita, vzdorovitost) a v tomto období dívky vyhledávají spíše vzory vyložené dívčí (jemnost, určitá submisivita). Celkem mě překvapil počet hlasů u Denisy, zaznamenala jsem určité konflikty, které s ní dívky měly (nechtěla jim něco půjčit, žalovala na ně). Dále mě zaskočilo, že ani jeden hlas neobdržela Markéta, působí celkem mile a nevinně, ale je pravda, že v té době jsem třídu ještě tolik neznala. Naopak hlas pro Nikolu byl překvapením, zde bych to nečekala, s dívkami se tolik nebaví, vyhledává více kontakt s chlapci a leckdy působí „drsně“.

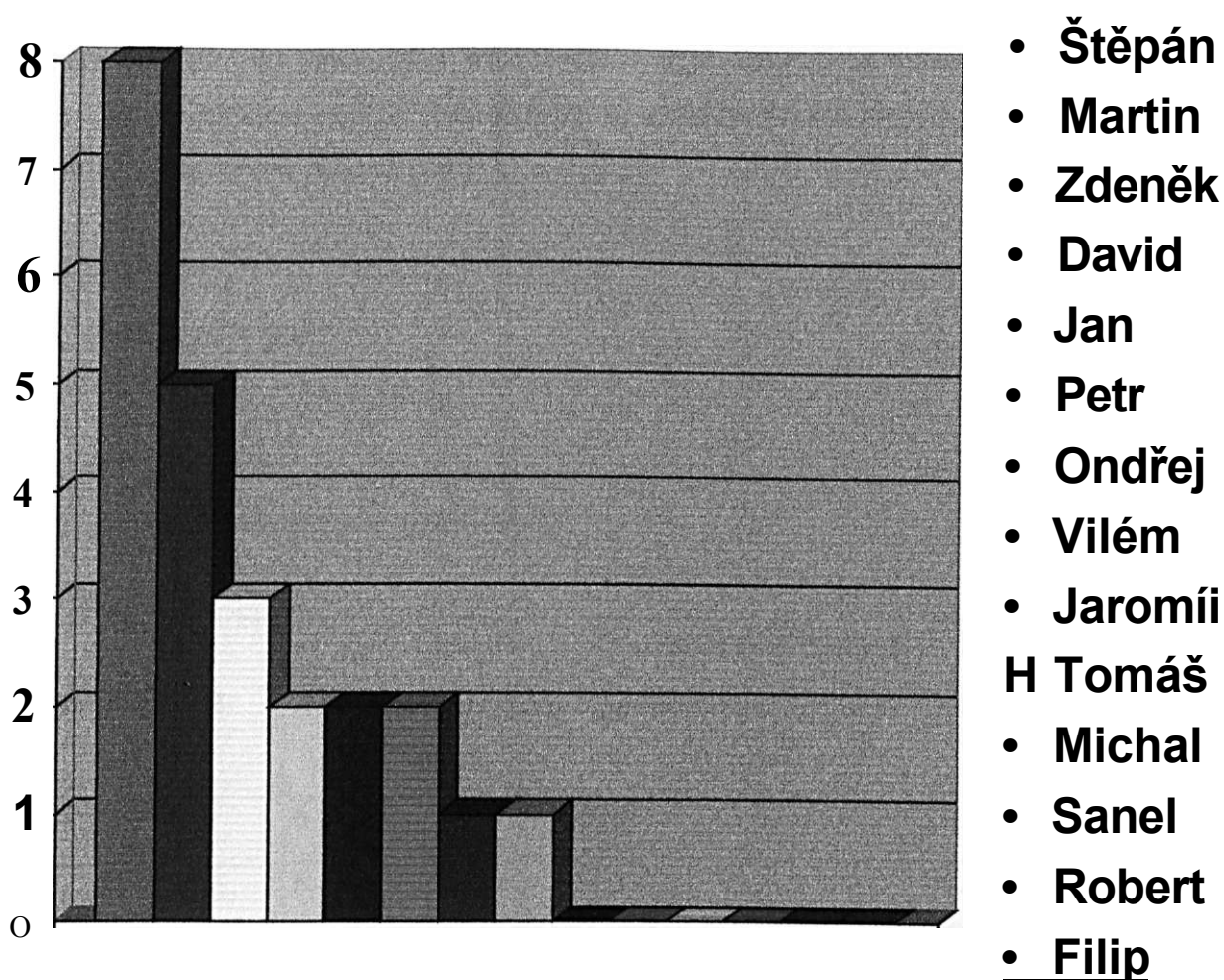
⁴⁹ Stanovisko je založeno na mém subjektivním pohledu na situaci a na vztahy, kdy vycházím z pozorování po dobu hospitací a praxí ve třídě.

2. část písemného testu

Otázka: *Za kamaráda bych si nepřál.*

Jméno chlapce	Počet hlasů (maximální hodnota 8 hlasů) ⁵⁰	Procenta oblíbenosti (z maximální hodnoty 8)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Štěpán	8	100%	1.
Martin	5	62,5 %	2.
Zdeněk	3	37,5 %	3.
David	2	25%	4.
Jan	2	25%	4.
Petr	2	25%	4.
Ondřej	1	12,5 %	5.
Vilém	1	12,5 %	5.
Jaromír	0	0	0
Tomáš	0	0	0
Michal	0	0	0
Sanel	0	0	0
Robert	0	0	0
Filip	0	0	0

⁵⁰ Hodnota osm je maximálním počtem bodů, co mohou chlapci obdržet (z hlediska skupiny dívek), při představě, že všechny dívky - 8 - dají hlas jednomu chlapci.

Závěr: Dívky přiřazovaly body jen chlapcům, dívčí jméno se neobjevilo ani jedno. Všechny přítomné dívky zvolily Štěpána. Na další výrazné pozici se umístil Martin s pěti hlasy. Pak již bylo pořadí neextrémní, Zdeněk obdržel tři hlasy, dále více než jeden žák se umístili na jedné příčce - Petr s Janem a s Davidem měli dva body, Ondřej s Vilémem po jednom bodě, což už není skoro vůbec určující. Šest chlapeckých jmen se neobjevilo v hodnocení vůbec.

Stanovisko: Postavení Štěpána bylo očekávané. Také druhá příčka Martina, jehož neoblíbenost si dovedu díky jeho vlastnostem představit. Zdeněk je sice nenápadný, ale pro dost dětí (v tomto případě dívek) také neoblíbený a nevyhledávaný. V záporných odpovědích jsou pro mě nesrozumitelná zvolení žáků jako Vilém, Ondřej a Petr, všichni

kluci jsou nekonfliktní a kamarádští, ale opět zde může hrát roli pouze osobní antisympatie (protože tito získali jeden až dva hlasy), např. když dívka má za souseda v lavici zmíněného chlapce. Leckdy stačí už to, že se s ním potkává ze třídy nejčastěji a na jeho jméno si vzpomene jako na první.

11.2. 2. CHLAPCI 2007

1. Část písemného testu

Otázka: *Mezi mé kamarády ve třídě patří:*

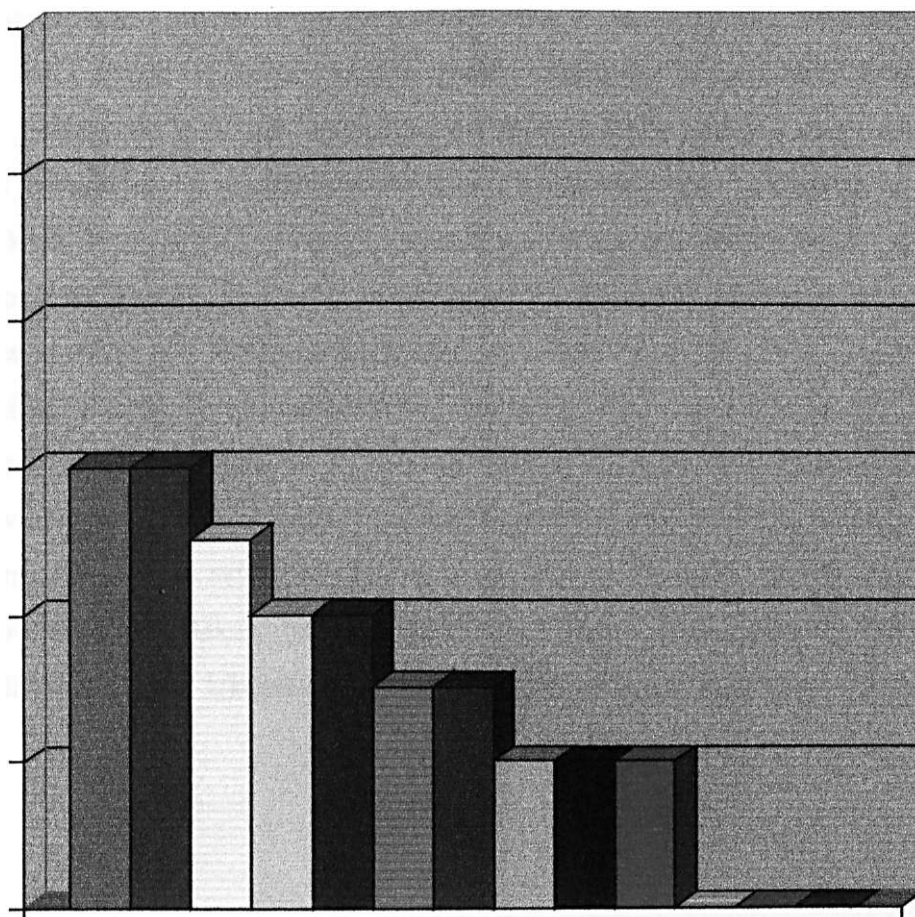
Jméno chlapce	Počet hlasů (maximální hodnota 12 ⁵¹ hlasů)	Procenta oblíbenosti (z maximální hodnoty 12 hlasů)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
David	6	50%	1.
Vilém	6	50%	1.
Filip	5	41,6%	2.
Jaromír	4	33,3 %	3.
Michal	4	33,3 %	3.
Ondřej	3	25%	4.
Petr	3	25%	4.
Martin	2	16,6%	5.
Tomáš	2	16,6%	5.
Sanel	2	16,6 %	5.
Zdeněk	0	0%	6.
Jan	0	0%	6.
Robert	0	0%	6.

⁵¹ Hodnota dvanáct je maximálním počtem bodů, co mohou chlapci obdržet z hlediska počtu chlapecké skupiny, při představě, že všichni chlapci - 12 - dají hlas jednomu spolužákovi (mimo sebe).

Stanovisko: Bylo pro mě složitější subjektivně hodnotit chlapce než dívky, protože jich je o mnoho více. Možná jsem také ze začátku měla tendence zaměřit se spíše na dívky, popř. na zlobivé chlapce, kteří jsou vždy, díky svému chování, výraznější. V mém úsudku vůči realitě testu se objevilo mnoho chybných předpokladů. Dopředu jsem celkem jistě tušila, že Štěpán nedopadne dobře a i z druhé strany - vztah ostatních dětí k němu je zcela čitelný a rozpoznatelný v prvních momentech. Totéž jsem se domnívala o Zdeňkovi, který je ve třídě zcela „neviditelný“ a ani se s nikým nebaví. Naopak mě překvapilo, že Martin získal jen dva hlasy, je prototypem zlobivého kluka, ale myslela jsem, že ve třídě plní funkci šaška a děti ho i obdivují za to, jak si troufá na učitele (respektive je drzý). Ale je zase pravda, že Martin uráží děti a je cholerický a sprostý. Zdaleka bych si nemyslela, že nejoblíbenějším se stane (spolu s Vilémem) David. To jen vyvrací předsudek, že děti jsou netolerantní k jiným rasám, protože David je Vietnamec. Byla jsem zvědavá, jak děti budou hodnotit Filipa - je velice inteligentní a typ „koumáka“, ale žákům by mohl jeho velký zájem, zasahování do všeho a určitá „dospěláckost“, vadit. Ukázal se však opak, obdržel od spolužáků velký počet bodů.

2. část písemného testu

otázka: *Za kamaráda bych si nepřál:*

- David
- Vilém
- Filip
- Jaromír
- Michal
- Ondřej
- Petr
- Martin
- Tomáš
- Sanel
- Zdeněk
- Jan
- Štěpán

Závěr: Výsledky jsou poměrně vyrovnané, neobjevují se zde žádné extrémy. Skoro vždy ne pouze jeden chlapec obsadil konkrétní příčku, spíše zde vznikly skupinky chlapců, kteří mají stejný počet hlasů. Dva chlapci - David a Vilém na prvních pozicích získali polovinu (6) z maximálního počtu hlasů (12). O jeden bod méně obdržel Filip na druhé příčce, o pouhý bod méně dva žáci (Jaromír a Michal) na třetím místě. Na čtvrtém místě skončili dva žáci (Petr a Ondřej) se třemi hlasy, na pátém místě čtyři chlapci (Martin, Tomáš, Sanel a Robert) po dvou hlasech. Tři jména se v pozitivním hodnocení neobjevily vůbec -Zdeněk, Jan a Štěpán- tyto žáci jsou buď pro skupinu nedůležití, jaksi stranou či neviditelní nebo mají negativní pozice.

Stanovisko: Bylo pro mě složitější subjektivně hodnotit chlapce než dívky, protože jich je o mnoho více. Možná jsem také ze začátku měla tendence zaměřit se spíše na dívky, popř. na zlobivé chlapce, kteří jsou vždy, díky svému chování, výraznější. V mém úsudku vůči realitě testu se objevilo mnoho chybných předpokladů. Dopředu jsem celkem jistě tušila, že Štěpán nedopadne dobře a i z druhé strany - vztah ostatních dětí k němu je zcela čitelný a rozpoznatelný v prvních momentech. Totéž jsem se domnívala o Zdeňkovi, který je ve třídě zcela „neviditelný“ a ani se s nikým nebaví. Naopak mě překvapilo, že Martin získal jen dva hlasy, je prototypem zlobivého kluka, ale myslela jsem, že ve třídě plní funkci šaška a děti ho i obdivují za to, jak si troufá na učitele (respektive je drzý). Ale je zase pravda, že Martin uráží děti a je cholerický a sprostý. Zdaleka bych si nemyslela, že nejoblíbenějším se stane (spolu s Vilémem) David. To jen vyvrací předsudek, že děti jsou netolerantní k jiným rasám, protože David je vietnámec. Byla jsem zvědavá, jak děti budou hodnotit Filipa - je velice inteligentní a typ „koumáka“, ale žákům by mohl jeho velký zájem, zasahování do všeho a určitá „dospěláckost“, vadit. Ukázal se však opak, obdržel od spolužáků velký počet bodů.

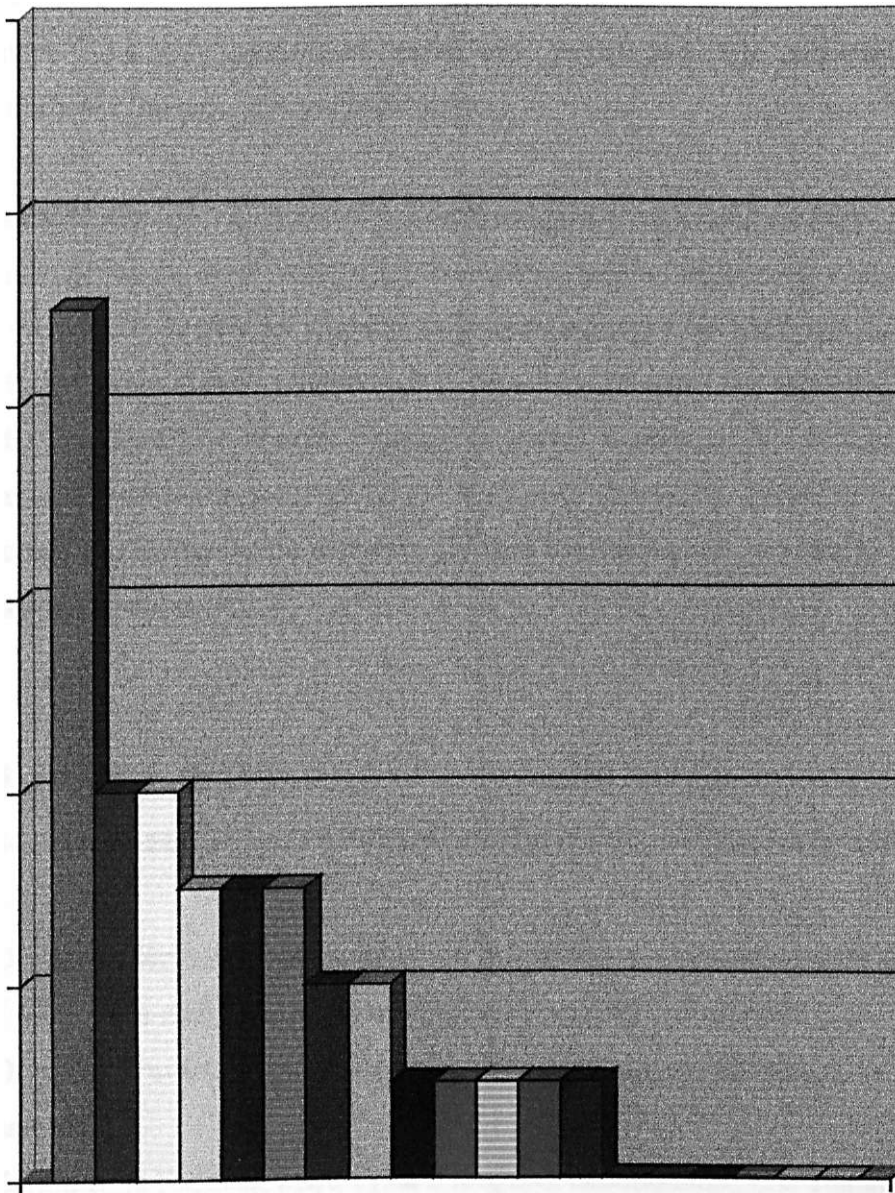
2. část písemného testu

Otázka: ***Za kamaráda bych si nepřál:***

Jméno	Počet hlasů (maximální hodnota 13 ⁵²)	Procento oblíbenosti (z maximální hodnoty 13)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Štěpán	9	69,2 %	1.
Zdeněk	4	30,7 %	2.
Martin	4	30,7 %	2.
Markéta - D⁵³	3	23%	3.
Denisa - D	3	23%	3.
Kristýna - D	3	23%	3.
Jan	2	15,3 %	4.
Petr	2	15,3 %	4.
Michal	1	7,7%	5.
Simona - D	1	7,7 %	5.
Ondřej	1	7,7 %	5.
Viktorie - D	1	7,7 %	5.
Filip	1	7,7 %	5.
Jaromír	0	0	0
Tomáš	0	0	0
Sanel	0	0	0
Robert	0	0	0
David	0	0	0
Vilém	0	0	0

⁵² Hodnota třináct je maximálním počtem hlasů, co může konkrétní žák obdržet (z hlediska počtu hodnotících chlapců), při představě, že všichni chlapci - 13 - dají hlas jednomu jedinci.

⁵³ „D“ znamená, že se jedná o dívku.

- Štěpán
- Zdeněk
- Martin
- Markéta
- Denisa
- Kristýna
- Jan
- Petr
- Michal
- Simona
- Ondřej
- Viktorie
- Filip
- Jaromír
- Tomáš
- Sanel
- Robert
- David
- Vilém

Závěr: Jednoznačně se vyčleňuje počtem negativních bodů Štěpán, jehož hlasy jsou oproti ostatním ve výrazné přesile. Chlapci oproti dívkám hodnotí záporně více své pohlaví než dívky, dívčí jména se u hodnocení chlapců objevují pouze pětkrát a chlapecká jména osmkrát. Dívky většinou obdržely tři hlasy. Pět chlapců dostalo jeden nebo dva hlasy, což není zásadní číslo. Na druhých příčkách z hlediska pořadí skončili

dva chlapci (Martin a Zdeněk) se čtyřmi hlasy, což už je sice výraznější číslo, ale nedosahuje zdaleka tolik výrazné pozice jako devět bodů u Štěpána. Zajímavé je i to, kolik chlapců se v hodnocení vůbec neobjevuje - je jich šest. Tito žáci mají tedy jasné pozitivní přijetí z pohledu chlapecké skupiny.

Stanovisko: Hodnocení pro Štěpána mě nepřekvapilo, je za krátkou dobu poznat, jak ho chlapci nemají rádi, přitom však jejich hodnocení nebylo stoprocentní jako u děvčat. Naopak mě udivilo, že chlapci nechtějí za kamaráda Petra (dva hlasy) a Ondřeje (jeden hlas), u těchto chlapců jsem předpokládala, že nejsou pro skupinu negativní. Chápu, že dívky Markéta, Denisa a Simona obdrželi negativní hodnocení, ale u Viktorie (jeden hlas) a ani u Kristýny (dokonce tři hlasy) bych si to nemyslela. Zmíněné poslední dvě dívky sice chlapci často slovně napadají, ale podle mého názoru, je to spíše proto, že se jim nějakým způsobem líbí.

11.2.3. Celkový závěr:

Z vyhodnocení zadání prvního testu - jaro 2007 - písemná část

Dívky uvádějí více chlapce za ty, se kterými se nechtějí kamarádit. Ale chlapci přiřazují body spíše opět chlapcům, se kterými se nechtějí kamarádit.

Obecně lze uvést, že chlapci i dívky upřednostňují své pohlaví za to, se kterými chtějí kamarádit.

Zajímavá je hodnota, která vyšla z hlediska neoblíbenosti (Za kamaráda bych si nepřál...). Na vybraných jménech se totiž shodnou jak dívky tak chlapci. Což je zásadní poznatek, protože konkrétní třída, tedy celá skupina, má tři jedince, které nemá oblíbené a které v podstatě, mírně nadhodnoceno, nechce ve svém uskupení mít. Všichni tři osoby jsou chlapci.

U hodnocení chlapců i dívek dosáhl nejvyššího počtu v neoblíbenosti žák Štěpán. Dalšími dvěma jmény jsou Martin (u dívek negativní hodnota 5⁵⁴, u chlapců 4) a Zdeněk (u dívek negativní hodnota 3, u chlapců 4).

11. 2.4. Vyhodnocení zadání 1. testu - jaro 2007 - část s kresbou lodi

Na jaře roku 2007 se zúčastnilo 21 žáků 3.B. Tuto část testu jsem nediferencovala na chlapce a dívky, ale test vyhodnocovala společně pro celou třídu tak, aby byly vidět jednotlivé pozice pro skupinu žáků.

Děti průměrně kreslily okolo pěti pozic-žáků na lodi.

Je možné, že děti mohou zaměňovat pozici (a funkci zní vyplývající) kormidelníka a kapitána. Někteří žáci to jistě nebyli schopni rozlišit, avšak vycházím z předpokladu, že v tomto věku už jsou pro rozdíl kormidelník/ kapitán dostatečně zralí a citliví.

Pozice žáků

UKLÍZEČ	Počet hlasů
Štěpán	3
Michal	2
Petr	2
Martin	1
David	1
Filip	1

⁵⁴ U dívek je tato hodnota zásadnější než u hodnocení chlapců, jelikož dívek je jen osm (tedy více než polovina ho určila, že si ho za kamaráda nepřeje). Z hlediska celkového počtu přítomných chlapců na hodnocení, což bylo třináct, číslo čtyři není zdaleka tolik určující.

KORMIDELNÍK	Počet hlasů
Filip	5
Ondřej	3
Jaromír	2
Vilém	2
Tomáš	1
Michal	1
Sanel	1
Robert	1
Viktorie	1
David	1
Petr	1
Kristýna	1

KAPITÁN	Počet hlasů
Filip	3
Ondřej	2
Petr	2
Jaromír	1
Sanel	1
David	1
Viktorie	1
Vilém	1
Lucie	1

PASAŽÉŘI NA LODI	Počet hlasů
Michal	3
Denisa	2
Jaromír	1
Viktorie (u kotvy)	1
Vilém	1
Samantha	1
Kristýna	1

PASAŽÉŘI V PODPALUBÍ (většinou v kulatých okýnkách)⁵⁵	Počet hlasů
David	1 (rozkazuje druhému co má udělat - „Filipe tohle bude čistý!“)+ 2
Michal	2
Filip	2
Kristýna	2
Jaromír	1
Markéta (ležící)	1
Robert	1
Ondřej	1
Jan	1
Petr	1
Vilém	1
Samantha	1
Štěpán	1
Lucie	1

⁵⁵1 když jsou pasažéři - spoluzáči v podpalubí, chápeme jejich přítomnost spíše pozitivně, že se na lodi vůbec objevili. Jakákoliv rozdílná pozice je popsána (v závorce).

Jiné pozice	Jméno žáka	Počet hlasů
Hlídač:	David	1 (v podpalubí)
Hlídačka:	Viktorie	1
Kuchař:	Jaromír	1
	Štěpán	1
	Filip	1
Plavčík:	Lucie	1
Plukovník:	Filip	1
	Sanel	1
„Radař“:	Sanel	1
Střelmistr:	Vilém	1
Záchranář:	Petr	1
Na pirátské lodi (vedle jiná nakreslená):	Martin	1
	Kristýna	1
Topící se ve vodě:	Štěpán	1
	Markéta	1
	Kristýna	1

nerozpoznatelná (nepopsaná) loď - 1

Vyhodnocení pozic žáků z kresby lodě z roku 2007

Jediní, kdo se v jakékoliv pozici v kresbě lodí neobjevují, tedy jsou pro třídu jaksi mimo, respektive neviditelní, je z chlapců Zdeněk a z dívek Simona a Nikola. Největší počet hlasů pro pozici **uklízeče**, tedy pozici negativní - vysmívanou, netolerovanou atd. - získal Štěpán, který také obdržel nejvíce bodů v psaném testu

(„Za kamaráda bych si nepřál...“)- I Martin, který skončil v tomtéž testu na druhé příčce, má roli uklízeče, avšak jen jedním hlasem (oproti Štěpánovi, ten má tři hlasy). Zdeněk, který pro obě pohlaví dosáhl třetí negativní příčky v písemném testu se jako uklízeč neobjevuje, ani v žádné jiné pozici, jak již bylo zmíněno. Všichni ti, kterým byla spolužákem přiřazena role uklízeče na lodi, byli zároveň v písemném testu **nejméně jednou zvoleni jako kandidáti** na „Za kamaráda bych si nepřál...“. Ovšem zdaleka neplatí, že ti, kdo jsou určeni jako uklízeči, by nemohli být zároveň kormidelníci nebo kapitáni. Mimo Štěpána a Martina se to stává pravidlem. Je zajímavé, že v roli uklízeče se ani jednou neobjevuje dívčí jméno. Možná se dívky nejeví natolik záporně, aby jim byla přiřazena taková podřadná pozice.

Nejčastěji děti zvolily (současně) za **kormidelníka** i **kapitána** Filipa (kormidelník pět hlasů, kapitán tři). Je však možné, že děti tyto dvě pozice ve své funkci zaměňují za tutéž. Z pohledu dané pozice je Filip neformálním vůdcem třídy a váženou autoritou. Filip se zároveň umístil na druhém místě v testu („Mezi mé kamarády patří...“) z hlediska skupiny chlapců (dívky volily jen dívky). Pro celkové hodnocení pozic je zásadnější počet voleb větší než jedna, protože jedno zvolení pro pochopení pozic ve skupině celkem nic neznamena, je to více pohled jediné osoby než pohled kolektivu.

Kormidelníkem žáci 3.B. zvolili celkem dvanáct svých spolužáků, z toho pouze dvě dívky, které jsou však určeny jen jednou (Viktorie a Kristýna). Musíme však stále brát v úvahu, že počet dívek a chlapců zdaleka není vyrovnaný, dívek je dokonce o šest méně. Pouze čtyři chlapci však měli více hlasů než jeden a ti jsou pro danou pozici významní. Po Filipovi pokračuje Ondřej se třemi body, následují Jaromír a Vilém po dvou hlasech.

Kapitánem bylo zvoleno devět dětí, opět z toho dvě dívky (Lucie a znovu Viktorie), jen tři z celku měli více jak jeden hlas - nejvíce Filip se třemi hlasy, potom se dvěma body opět Ondřej a Petr. Pro pozice neformálního vůdce, vedoucího a autority třídy je vedle Filipa významný také Ondřej, který se umístil na druhém místě v obou pozicích.

Pasažéři jsou obecně ti žáci, kteří jsou viděni, jsou nějak důležití, i když nikoliv tolik zásadně, aby měli určitou úlohu. Ale už pouze to, že se na lodi zjevují (děti průměrně kreslily okolo pěti pozic-žáků na lodi, jak již bylo zmíněno, což není tolik,

takže jakýkoliv výběr se musí brát v potaz) dokazuje to, že do kolektivu patří. Pasažéři na lodi mají možná o něco kladnější pozici než pasažéři v podpalubí, ale tento rozdíl není natolik určující, často totiž žáci znázorňovali pasažéry v podpalubí ve smyslu cestujících v kajutách. Celkem se žáků v pozici pasažérů objevuje osmnáct. Nejčastěji spolužáci zobrazovali Michala, po dvou bodech má Denisa, Filip, Kristýna a David.

Zajímavé jsou pozice dětí na lodi v tabulce „jiné pozice“, které znázorňují, v jakých rolích vidí subjektivním pohledem (většinou jedním hlasem) žáci své spolužáky. Hlídač/ hlídačka a plavčík/ záchranář jsou nejspíše žáci zodpovědní, kteří ostatní chrání, nejsou jim volní; kuchař zase ten, kdo je manuálně zručný a šikovný; plukovník/ střelmistr někdo silný, odvážný. Zvláštním vyjádřením pozic jsou „topící se“ (Štěpán, Markéta a Kristýna), vyložení jejich role chápeme jako to, že jsou nechtění v kolektivu, netolerovaní, ti co je tak zakreslili by byli raději, kdyby ve třídě s nimi nemuseli být. Tito žáci figurují i v testu - „Za kamaráda bych si nepřál...“

11.3. Vyhodnocení zadání 2. testu - jaro 2008 - písemná část

Ten samý test jsem provedla skoro přesně za rok - na jaře roku 2008 ve třídě 4.B.

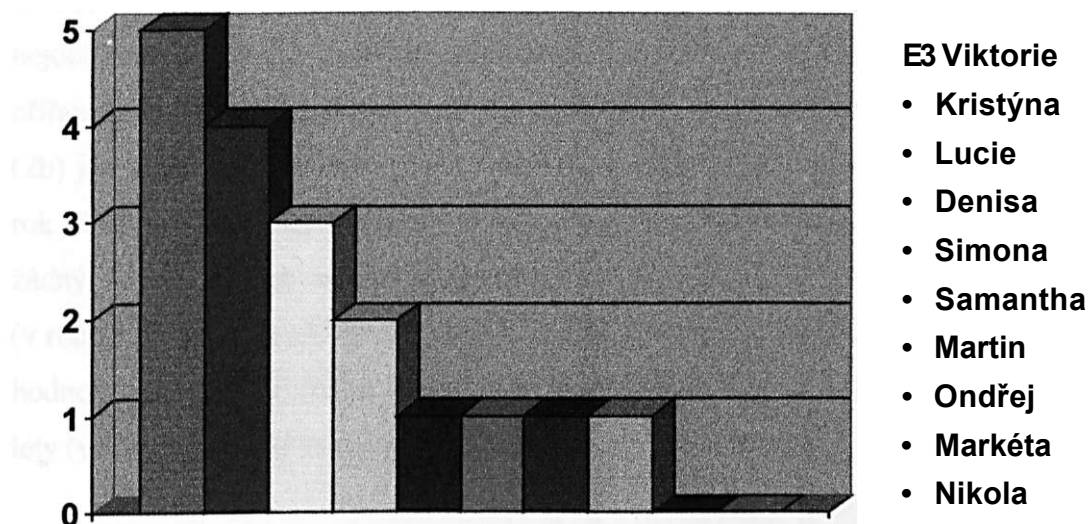
Zúčastnilo se 19 dětí, z toho bylo přítomných šest dívek a třináct chlapců, chyběly dvě dívky. Ze třídy na začátku roku 2008 odešel Štěpán.

11.3.1. DÍVKY 2008

1. Část písemného testu

otázka: *Mezi mé kamarády ve třídě patří:*

Jméno	Počet hlasů (maximální hodnota 5 ⁵⁶ hlasů)	Procento oblíbenosti (z maximální hodnoty 5)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Viktorie	5	100 %	1.
Kristýna	4	80%	2.
Lucie	3	60%	3.
Denisa	2	40%	4.
Simona	1	20%	5.
Samantha	1	20%	5.
Martin - CH⁵⁷	1	20%	5.
Ondřej-CH	1	20%	5.
Markéta	0	0	0
Nikola	0	0	0

⁵⁶ Šest je počet přítomných dívek v době testu, za předpokladu, že by každá dala svůj hlas jedné konkrétní dívce, nemůže však přiřadit hlas sama sobě, proto je hodnota o jednu menší než počet přítomných žákyň, tj. 5. Stále beru maximální počet jako počet dívčí / chlapecké skupiny zvlášť, i když zde již můžeme vidět (oproti třetí třídě), že dívky dávaly své hlasy i chlapcům.

⁵⁷ „CH“ znamená, že se jedná o chlapce.

Závěr: Dívčí skupina má podle oblíbenosti těsně sestupující hodnotu. Žádné dívky nemají stejný počet bodů. Ob jeden bod jsou první tři místa rozlišná. Viktorii, dívce na prvním místě v žebříčku oblíbenosti, dalo hlas všech pět dívek. Objevují se dokonce dvě chlapecká jména. Dvě dívky se v pozitivním hodnocení neobjevily vůbec (jedna z nich nebyla v době testu přítomna ve škole).

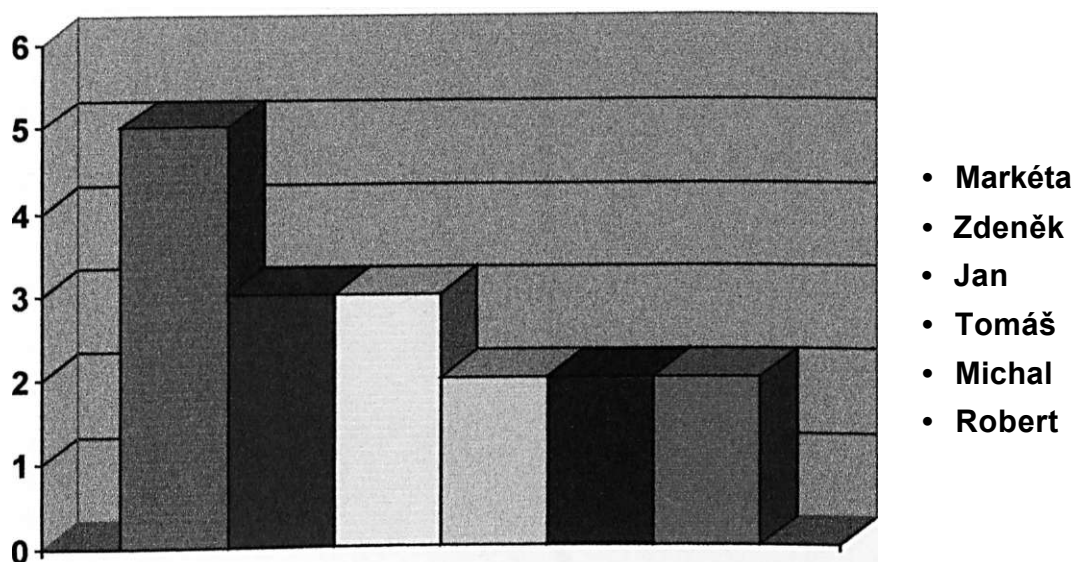
Stanovisko: Zajímavým počinem je pro mě vyskytnutí se dvou chlapeckých jmen. U jednoho (Ondřej) by se mohlo předpokládat, že ho napsala sestra (dvojče), ale nemusí tomu tak být. Zvolení druhého jména (Martin) by mohlo znamenat dívčí náklonnost k němu.

Srovnání testu z roku 2008 a 2007: V roce 2008 se zúčastnilo testu pouze šest děvčat oproti roku 2007, kdy jich byl přítomný plný počet, tj. osm dívek. V roce 2007 obsadila první vítězné příčky, se stejným počtem bodů (6), ta děvčata, která v roce 2008 skončila na prvních třech příčkách (po 5, po 4 a po 3 bodech). Dvě děvčata, která chyběla, by sice na odlišném výsledku mohla mít vliv, ale vzhledem k tomu, že je děvčat tak málo a tyto tři děvčata (Kristýna, Viktorie, Lucie) jsou rozhodně nejoblíbenější, tak by chybějící spolužačky zásadně pořadí nezměnily. Stejný počet přiřazených bodů (2) zůstává u Denisy i Simony (1), Samantha má oproti roku 2007 (2b) jen jeden bod. Markéta zůstává v obou testech dívkou, kterou nikdo nezvolil. Za rok 2008 se k ní přidává Nikola, která v roce 2007 obdržela jeden hlas, v roce 2008 žádný. Je však možné, ale jen v minimální míře, že na to měl vliv fakt, že v době testu (v roce 2008) nebyla přítomna ve škole. Nově se v roce 2008 v testu objevilo přiřazené hodnocení chlapcům, což se dá vykládat zájmem dívek o ně, který přichází s nabytými léty (ve třetí třídě děti vyloženě vyhledávají homogenní skupiny).

2. část písemného testu

Otázka. ***Za kamaráda bych si nepřál:***

Jméno	Počet hlasů (maximální hodnota 6)	Procento oblíbenosti (z maximální hodnoty 6)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Markéta	5	83,3 %	1.
Zdeněk	3	50%	2.
Jan	3	50%	2.
Tomáš	2	33,3 %	3.
Michal	2	33,3 %	3.
Robert	2	33,3 %	3.
Jaromír	0	0	0
Martin	0	0	0
Sanel	0	0	0
Ondřej	0	0	0
Petr	0	0	0
David	0	0	0
Filip	0	0	0
Vilém	0	0	0

Závěr: Většinou si dívky nepřejí za kamarádku Markétu. Je to také jediné dívčí jméno, které se v tomto hodnocení objevuje. Ostatní zvolení žáci jsou chlapeckého rodu. Nevyskytuje se ve výsledcích svou extrémní pozicí konkrétní chlapec, ale volených žáků je zde více a jsou vcelku bodově vyvážení - dva na druhém místě po třech bodech a tři na třetím místě po dvou bodech, tedy dohromady pět chlapců. Celkem osm chlapců nezískalo ani jeden záporný bod. Jedna dívka v testu odpověděla jen dvěma jmény spolužáků místo tří.

Stanovisko: Opět mě překvapuje velmi negativní hodnocení pro Markétu, v tomto směru též jména Michala a Roberta - připadají mi vcelku „féroví“ a kamarádští. Že Martin nedostane ani jeden záporný hlas bych se také nedomnívala.

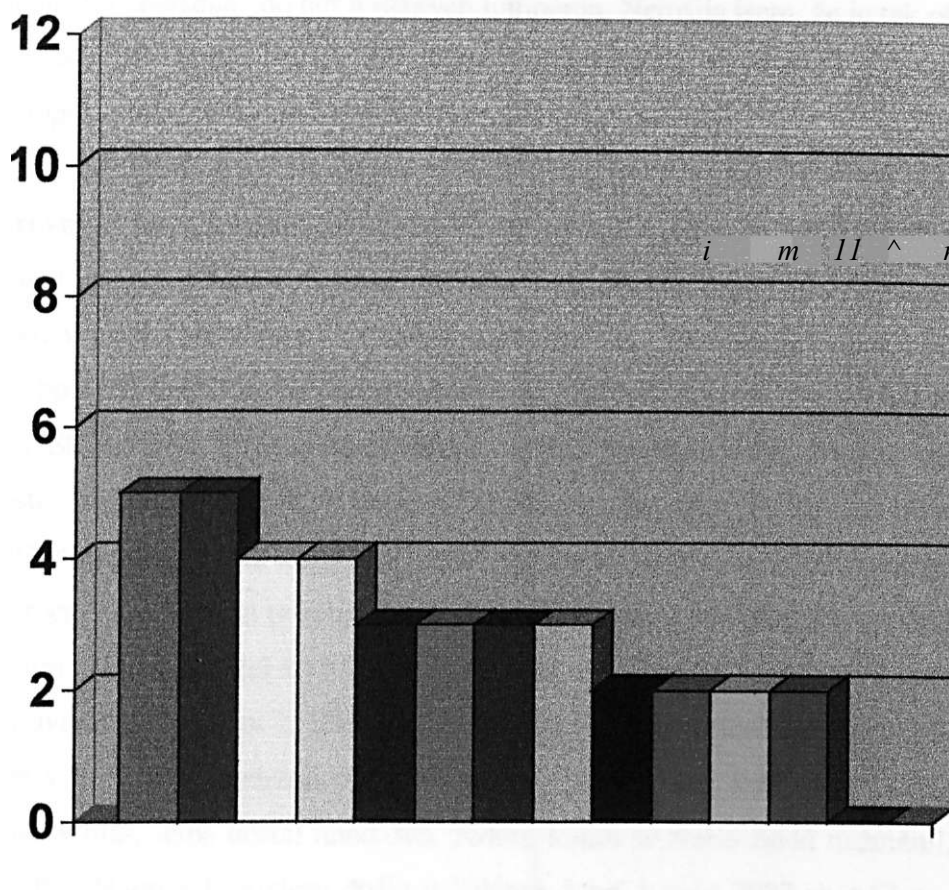
Srovnání testu z roku 2008 a 2007: Ve výsledcích nastaly veliké změny. Tou největší je objevení se Markéty, která v roce 2007 vůbec v žebříčku nefigurovala, natož, jako letos, na prvním místě. Dostala sice o hlas méně než byl plný počet, který v roce 2007 obdržel Štěpán. Jména, která zůstala z roku 2007 jsou pouze Zdeněk (vloni třetí místo, letos druhé, tj. nejhorší v umístění chlapců) a Jan (vloni až čtvrté místo, letos druhé). Naopak přibyli chlapci jako Tomáš, Robert a Michal a ubyli jména Petr, Martin, Ondřej, David a Vilém, což je výrazný a významný posun v hodnocení děvčat. V roce 2007 se neobjevovala šest chlapeckých jmen ze čtrnácti, v roce 2008 dokonce osm ze třinácti.

11.3. 2. CHLAPCI 2008

1. část písemného testu

Otázka: *Mezi mé kamarády ve třídě patří:*

Jméno chlapce	Počet hlasů (maximální hodnota 12)	Procento oblíbenosti (z maximální hodnoty 12)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Jaromír	5	41,6%	1.
Petr	5	41,6%	1.
Robert	4	33,3 %	2.
David	4	33,3 %	2.
Vilém	3	25%	3.
Martin	3	25%	3.
Tomas	3	25%	3.
Ondřej	3	25%	3.
Filip	3	16,6%	3.
Michal	2	16,6%	4.
Sanel	2	16,6%	4.
Jan	2	16,6%	4.
Zdeněk	0	0	0

M Jaromír

- Petr
- Robert
- David
- Vilém
- Martin
- Tomáš
- Ondřej
- Filip
- Michal
- Sanel
- Jan
- Zdeněk

Závěr: Pozice chlapců ve výsledku testu jsou poměrně dosti vyrovnané, neobjevují se zde žádné extrémy, skupinky chlapců mají stejný počet kladných bodů. Vítězní žáci Jaromír a Petr obdrželi v podstatě necelou polovinu (5b) z maximálního počtu (12b). Na druhém místě se vyskytují hned tři žáci - Robert, David a Vilém. Na třetím místě, s třemi body, se dokonce vyskytuje pět chlapců. Na čtvrtém místě skončili, s dvěma hlasy, tři chlapci. Jediný, kdo ne získal ani jeden pozitivní hlas je Zdeněk. A ani jeden hlas nepřidali chlapci dívkám. A jeden žák použil i sebe - vybral by se sám za kamaráda (na třetím místě).

Stanovisko: První pozici Petra jsem očekávala. První místo Jaromíra mě trochu překvapilo. Jaromír působí dost nenápadně, klidně, je velice chytrý až ostatní přesahuje, takže je sice pro spolužáky autoritou, ale to ještě nemusí znamenat, že by ho chtěli za kamaráda. U chlapců jsem si představovala, že budou hledat za kamaráda

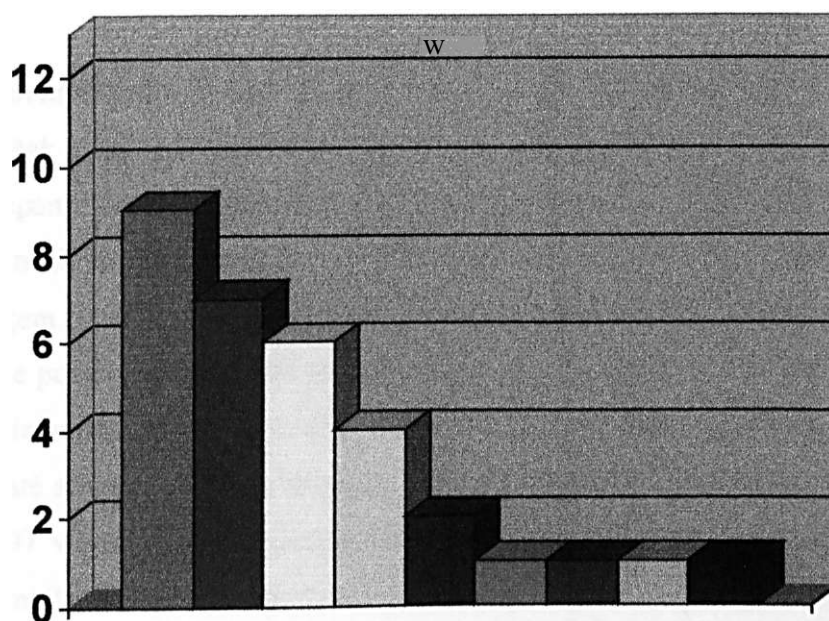
nějakého „partáka“ do her a různých lumpáren. Netušila jsem, že je tak oblíbený Robert (na druhém místě). Pozice Zdeňka mě nepřekvapila, je ve třídě vyloženě neviditelný. Naopak bych čekala lepší umístění pro Michala i Filipa.

Srovnání testu z roku 2008 a 2007: Ve výsledku testu za rok 2008 se objevilo velmi změn oproti roku 2007. V roce 2008 skoro nikdo z chlapců nedosáhl stejného postavení jako v testu před rokem. Zajímavé a vhodné pro přesnější srovnání obou testů je, že v obou termínech byl přítomný plný počet chlapců. V roce 2008 však proběhl test již bez Štěpána, tj. místo čtrnácti chlapců pouze třináct. Mnoho žáků se oproti loňskému testu „vyšplhalo“ na lepší příčky. Velice si polepšil Petr, který v roce 2008 získal vítěznou pozici s pěti hlasy (ze 13ti chlapců), přičemž v roce 2007 obdržel jen tři hlasy. V roce 2008 také na prvním místě skončil Jaromír s pěti hlasy, v minulém roce byl na třetím místě a obdržel čtyři hlasy. Dále si polepšil Robert, který zvýšil počet svých hlasů na dvakrát tolik (loni 2, letos 4 a skončil dokonce na druhém místě). O jeden hlas více než v roce 2007 obdrželi chlapci Tomáš a Martin. Jan, který vloni nezískal ani jeden kladný hlas, letos dostal hned dva. Jediní, komu se status bodů nezměnil, jsou Sanel a Ondřej. Naopak k poklesu došlo u Viléma, který v roce 2007 skončil na prvním místě (se šesti hlasy) a letos na třetím místě (se třemi hlasy). David z prvního místa a se šesti hlasy v roce 2007 klesl na druhé místo se čtyřmi body. Dále k poklesu hlasů o polovinu došlo u Michala (ze čtyř hlasů na dva). O dva hlasy méně (z pěti na tři) měl Filip, který sestoupil z druhé příčky na třetí, kterou však obývá s dalšími čtyřmi chlapci.

2. část písemného testu

Otázka: *Za kamaráda bych si nepřál:*

Jméno	Počet hlasů (maximální Hodnota 13 hlasů)	Procento oblíbenosti (z maximální hodnoty 13)	Pořadí podle počtu získaných hlasů
Markéta	9	69,2 %	1.
Nikola	7	53,8 %	2.
Martin	6	46,1 %	3.
Samantha	4	30,7 %	4.
Zdeněk	2	15,3%	5.
Tomáš	1	7,7 %	6.
Denisa	1	7,7 %	6.
Simona	1	7,7 %	6.
Kristýna	1	7,7 %	6.

- El Markéta**
- Nikola
 - Martin
 - Samantha
 - Zdeněk
 - Tomáš
 - Denisa
 - Simona
 - Kristýna

Závěr: Na prvních dvou vítězně negativních pozicích skončily dvě dívky - Markéta, která měla ještě o dva hlasy více než za ní Nikola. Až na třetí příčce (s šesti body) byl umístěn chlapec - Martin. Za těmito třemi následuje poměrně výrazný předěl, kdy pokračuje se čtyřmi hlasy Samantha (třetí příčka z hlediska dívek) a po jednom hlasu mají dokonce čtyři žáci - Tomáš, Denisa, Simona, Kristýna. Zajímavý je výsledek, kdy se v negativním hodnocení neobjevuje deset chlapců.(!) Jména dívek se neobjevují dvě - Viktorie a Lucie. Na konečném hodnocení má jistě vliv i fakt, že dva chlapci neodpověděli vůbec, tj. nenapsali ani jedno jméno ze tří, toho, koho nechtějí za kamaráda. Jeden žák dokonce napsal, že si za kamaráda nepřeje Štěpána, který přibližně v té době již dva měsíce do třídy nedocházel. V negativním hodnocení chlapců dominují dívčí jména (pět) nad chlapeckými (tři).

Stanovisko: Netušila jsem, že Samantha je poměrně u chlapců neoblíbená. U Markéty a Nikoly jsem se tak domnívala. Naopak bych čekala negativnější hodnocení pro Zdeňka, ale asi žákům zásadně nevadí, je spíše v pozici neviditelného, nikoli se záporným přívlastkem. Kdo chlapcům však velmi nevyhovuje je Martin, který vlastně získal záporné prvenství ze skupiny chlapců. Jeho chování je opravdu velmi výrazné, nelze přehlédnout. Jeden negativní bod (pro Tomáše, Denisu, Simonu a Kristýnu) není zásadní, může to být osobní nesympatie spíše než pohled skupiny.

Srovnání testu z roku 2008 a 2007: Výsledky jednoznačně změnil odchod Štěpána. Avšak i tak jsou celkově výrazně jiné v obou letech, pozice se významně změnily. Štěpán měl stejný počet hlasů (devět) jako Markéta v roce 2008. Markéta se letos stala nejneoblíbenějším žákem, respektive žákyní ze třídy 4.B. Zdeněk, který skončil před rokem na druhé příčce, letos měl o polovinu méně hlasů (ze čtyř na dva) a skončil až na páté pozici. Naopak hůře dopadl Martin, který zvýšil počet negativních hlasů o dva, ale zajímavé je, že přesto v celkovém výsledku si polepšil, když v roce 2008 byl na třetím místě a rok předtím na druhém. Zásadně si pohoršily dvě dívky - Nikola, která v roce 2007 vůbec nedostala jediný negativní bod, letos dosáhla druhého místa. Podobně i Samatha, která vloni taktéž neobdržela jediný hlas, letos získala čtyři. Kristýna a Denisa si polepšily oproti minulého testu (z tří hlasů na jeden). V roce 2007 se dále objevily tato jména - Filip, Michal, Petr, Ondřej, Jan a Viktorie, kteří v druhém testu nedostali

žádný záporný hlas, jejich pozice tedy spíše dostávají kladný charakter. Naopak Tomáš, který vloni získal nula bodů, letos měl jeden hlas. V roce 2008 dokonce deset chlapců bylo bez záporného hlasu, nezvolil je nikdo, oproti minulému roku, kdy jich bylo pouze šest. Tradičně bez hlasu letos i vloni skončila Lucie jako jediná z dívek a z chlapců potom dohromady čtyři - Jaromír, Sanel, Rober, David a Vilém. Stejný počet hlasů má Simona. Pozice Lucie, Jaromíra, Simony, Roberta, Davida, Viléma a Sanela zůstávají tedy naprosto totožné.

11.3.3. Vyhodnocení zadání 2. testu - jaro 2008 - část s kresbou lodi

Na jaře roku 2008 se zúčastnilo 19 žáků 4.B. Tuto část testu jsem nediferencovala na chlapce a dívky, ale test vyhodnocovala společně pro celou třídu.

Pozice žáků

UKLÍZEČ (zahrnuje vytírání podlah, mytí nádobí apod.)	Počet hlasů
Martin	4
David	3
Michal	2
Markéta	2
Samantha	2
Kristýna	2
Simona	1
Nikola	1
Viktorie	1
! Štěpán	1

KORMIDELNÍK	Počet hlasů
Jaromír	5
Michal	2
Robert	2
Viktorie	1
Jan	1
Filip	1

KAPITÁN	Počet hlasů
Jaromír	4
Martin	2
Sanel	1
Robert	1
Viktorie	1
Jan	1
Petr	1
Filip	1
Vilém	1

PASAŽÉŘI NA LODI	Počet hlasů
Martin	3
Petr	3
Kristýna	3
Ondřej	2
Michal	1
Markéta (leží na podlaze,	1

bouchá hlavou o zem)	
Sanel (drobná postavička)	1
David	1 (pere se s R.K.) + 1
Robert (pere se s D.L.)	1
Filip	1
Simona	1
Lucie	1

PASAŽÉŘI V PODPALUBÍ (většinou v kulatých okýnkách)	Počet hlasů
Viktorie	3
Kristýna	2 (lkrát sedí na WC)
Lucie	2
Sanel	1
Robert	1
Denisa	1
Filip	1
Samantha	1

Jiné pozice	Jméno žáka	Počet hlasů
Kuchař:	Sanel	1
	Petr	1 (v podpalubí)
Plavčík:	David	2
	Filip	1
	Samantha	1 („poflakuje se“)
Pozorovatel (na stožáru):	Martin	1

	Tomáš	1
	Robert	1
	David	1
	Ondřej	1
	Filip	1
Střelec:	Tomáš	1
	Vilém	1
Vězeň:	Markéta	
	Petr	1
	Samantha	1 (v podpalubí)
Záchranář:	Vilém	1
Dělostřelec:	Tomáš	1
Řidič ponorky:	Vilém	1
Rádce kapitána:	Ondřej	1
Padající z lodi:	Markéta	1 („Pomóc!“)
	Nikola	1 („Uááá!“)
	David	1
Topící se:	Martin	1
„Utopenec“:	Markéta	1
	Nikola	1

Vyhodnocení pozic žáků z kresby lodě z roku 2008

Jediný, kdo se v libovolné pozici na lodi (kreslené jakýmkoliv žákem 4.B) vůbec neobjevuje, je Zdeněk.

Martin se vyskytuje na jedné lodi nakreslené dívkou dokonce dvakrát - jednou pojmenován jako cestující, podruhé „na záchodě“. Dva žáci (chlapci) označili za kapitána sebe („já“), nelze však identifikovat, kdo je autorem.

V pozici **uklízeče** se objevuje celkem deset žáků, z toho šest dívek a čtyři chlapci. I když je chlapců, z hlediska dívek, méně, dominují v počtu bodů jim přiřazených. Nejzásadnější jsou čtyři hlasy pro Martina, dále David má tři, následují Michal, Markéta, Samantha, Kristýna po dvou hlasech. Zajímavý je bod pro Štěpána, přestože už před delší dobou odešel z této třídy, nejspíše zůstává někomu stále v povědomí a je natolik negativně přijímán, že musel být na lodi zobrazen. Pozice uklízeče do určité míry věrně koresponduje s testem („Za kamaráda bych si nepřál...“). Všichni z pozice uklízeče, až na Davida (který zde dokonce obdržel tři hlasy) a Viktorii, se objevují na předních příčkách ve zmíněném testu. Ale i naopak - žáci v testu na předních příčkách, jako Zdeněk, Jan, ale i Tomáš a Robert se v pozici uklízeče neobjevují vůbec. A „vítězná“ Markéta (pro obě pohlaví) má v pozici uklízeče jenom dva hlasy.

V pozici (současně) **kormidelníka** i **kapitána** zvítězil jednoznačně Jaromír (pět hlasů pro kormidelníka, čtyři pro kapitána). Celkově jako kormidelníka vidí žáci šest svých spolužáků a jako kapitána dokonce devět. V pozici kormidelníka jsou významné další dvě jména se dvěma body - Michal a Robert. V pozici kapitána je dalším zásadním Martin se dvěma hlasy, ostatních sedm žáků má po jednom hlase, takže to není určující. Jasného vůdce a autoritu třídy děti spatřují v Jaromírovi. Z pohledu vůdcovství jsou dále důležitá jména Michala, Roberta a Martina. Podobně tomu bylo ve srovnání s písemným testem („Mezi mé kamarády patří...“), kde u chlapců jednoznačně zvítězil též Jaromír. Další jména vítězných vůdcovských elit u kresby lodi však již tolik věrně s testem nekorespondují - Michal skončil na čtvrtém místě (spolu se dvěma dalšími), Robert byl druhý (ještě s jedním spolužákem) a Martin byl třetí (avšak s dalšími čtyřmi chlapci). Dívky v testu chlapce, až na dva hlasy, nehodnotily a v roli kapitána/ kormidelníka se dívky, až na výjimku Viktorie, neobjevují vůbec.

Děti v pozici **pasážerů** je celkem dvacet, z toho dvanáct na lodi a osm v podpalubí. Oboje pozice, z hlediska umístění na lodi, však mají převážně pozitivní hodnotu, až snad na Markétu, která leží hlavou na zemi, jako kdyby o ní tloukla. Většina žáků má pouze jeden bod, což není pro vyjádření pozice určující. V pozici pasážerů na lodi tři zvolení obdržel Martin, Petr a Kristýna, dva body Ondřej. V pozici pasážerů v podpalubí získala tři body Viktorie, po dvou hlasech měly Lucie a Kristýna.

Velké množství pozic se objevuje v tabulce „jiné pozice“, kde vedle tradičních kuchařů, plavčků a záchranářů, dost dětí volilo do pozice pozorovatelů (vyhlížejších na stožáru; celkem šest). Z negativních ohodnocení to je vězeň - Markéta, Petr, Samantha a topící se/„utopenec“ - Martin, Markéta, Nikola - což jsou přesně ta jména, která se objevila v prvních záporných pozicích v testu („Za kamaráda bych si nepřál...“) u hodnocení chlapecké skupiny. Jsou to žáci nechtění, netolerovaní, nepřijímaní v kolektivu, neoblíbení.

11. 4. Srovnání 1. a 2. písemných testů z jara 2007 a z jara 2008

Nejzásadnější pro celý test se stalo to, že žák Štěpán již není žákem 4.B. školy na Barrandově. To ovlivnilo značně výsledek druhého testu, protože v roce 2007 se dostal na vedoucí pozici v kategorii toho, koho by děti za kamaráda nechtěly. Platilo to jak u dívek, tak u chlapců. Situace se po jeho odchodu změnila v tom směru, že se na jeho pozici, koho nejvíce nechtějí za kamaráda obě pohlaví, dostala Markéta.

11.5. Srovnání vyhodnocení 1. a 2. testů z kresby lodě z jara 2007 a z jara 2008

Oproti roku 2007, kdy se v kresbě lodi (ani na jednom výkresu v jakékoliv pozici) neobjevují dokonce tři žáci - chlapec Zdeněk a dvě dívky Simona a Nikola, v roce 2008 zůstává bez pozice pouze Zdeněk. Nikomu nestojí za to, aby byl, i kdyby například v negativní pozici, v kresbě znázorněn. Pro třídu je neviditelný, stojí vesměs mimo dění i děti.

Opět pořadí v pozicích při kresbě lodi změnil odchod Štěpána ze třídy. Přesto, že v roce 2007 byl jasným „vítězem“ v pozici **uklízeče** (tri hlasy), i v roce 2008, už když nebyl žákem 4.B., obdržel jeden bod. Ve srovnání s rokem 2007, kdy v roli uklízeče se objevilo šest žáků, to v roce 2008 bylo deset žáků. Tri (bez Štěpána) zůstali. Michal se stejným počtem bodů (dva). Martin a David zvýšili počet svých bodů (Martin z jednoho

na čtyři a David z jednoho na tři). Přitom musíme brát v úvahu, že v roce 2008 byl počet žáků nižší o dva než v roce 2007. V roce 2008 se již neobjevují jména Filipa a Petra. Naopak v tomto roce přibylo dalších šest žáků, i když tři z nich měli jen po jednom hlase (Simona, Nikola a Viktorie). Markéta, Kristýna a Sanel obdrželi po dvou bodech. Zajímavé je i hodnocení dívek do pozice uklízeče - v roce 2007 zde nefigurovala ani jedna, o rok později se již objevilo pět dívek. V obou letech se výsledky pozic uklízečů do určité míry shodují s výsledky z písemného testu („Za kamaráda bych si nepřál...“). Většinou ti, kdo se objevili v pozicích uklízečů byli zvoleni i v testu mezi ty, s kým se žáci nechtějí kamarádit.

Vítězné jméno v pozici kormidelník a kapitán se během roku změnilo - z Filipa na Jaromíra. Součet hlasů obou pozic vyšel pro Jaromíra příznivěji o jeden hlas než pro Filipa (přesto, že bylo o dvě děti více).

Dvakrát více dětí bylo v pozici **kormidelníka** v roce 2007 než o rok později (dvanáct a šest; z toho dvě dívky a jedna dívka). Sedm dětí, které se objevovaly v roce 2007 o rok později v těchto pozicích nesetřvaly (Ondřej, Vilém, Tomáš, Sanel, David, Petr a Kristýna). Zajímavé je to především u Ondřeje, který měl tři hlasy (v roce 2008 nula), ostatní získali jen jeden bod. V roce 2008 si Filip pohoršil o čtyři body, Michal a Robert si polepšili o jeden bod, Viktorii zůstal jeden hlas a vítězný Jaromír stoupl ze dvou hlasů na pět.

Pozice kapitána zůstává co do počtu zvolených dětí stejná za oba roky (devět). Pořadí a jména se ale opět dosti změnila. Vítěznou pozici opět ovládl v roce 2008 Jaromír (čtyři hlasy) z původního Filipa (tri hlasy). Tri žáci figurující v roce 2007 se o rok později již neobjevují (Ondřej, David a Lucie). Stejně tak tři noví přibyli (Martin, Robert a Jan). Ondřej a Martin měli po dvou hlasech, ostatní pouze jediný. V roce 2008 se objevuje jediná dívka, stejná jako v roce 2007 - Viktorie.

Pozice **pasážerů**, jak na lodi tak v **podpalubí**, se za rok velmi proměnily. Tyto pozice sice neříkají nic o vůdcích, autoritách a zásadních pozicích ve třídě, jde spíše o ty děti, kteří spolužáci registrují, mají je rády, chtějí je v kolektivu mít, samozřejmě pokud pozice pasažera není doplněna něčím negativním. V roce 2008 bylo o necelou polovinu více pasažerů na lodi než v roce 2007 (dvanáct a šest). Jediní dva žáci zůstali po obě kresby na stejných pozicích (Kristýna a Michal). S počtem bodů vedli v roce 2007 žáci Michal a Denisa, ostatní měli po jednom hlase. V roce 2008 to byli děti Martin, Petr a

Kristýna se třemi body, Ondřej měl dva body a ostatní pouze po jednom. Opět zde bereme v úvahu pro zjištění pozice ve třídě osoby s více jak jedním hlasem.

Pozice **pasážerů** v **podpalubí** se také velice změnilo. Naopak zde v roce 2007 bylo o necelou polovinu více pasážerů v podpalubí než v roce 2008 (čtrnáct a osm). Zde však děti zůstalo na stejné pozici více - Kristýna, Lucie, Robert, Filip a Samantha. I přes rozlišný součet pozic zůstal podobný počet dívek, v roce 2007 v této pozici byli čtyři, o rok později pět. Souvisí to možná s tím, že dívky se obecně více zobrazovaly v pozicích neaktivních, stačilo že na lodi kamarádka je, za to chlapci si spíše konkrétní pozice přiřazovali.

Žáci se také velmi proměnili v „**jiných pozicích**". Některá jména pozic zůstala stejná, jako kuchař, plavčík, záchranář, střelec (střelmistr, dělostřelec) a topící se. V roce 2007 se objevily, mimo výše zmíněných, pozice hlídač (David), hlídačka (Viktorie), plukovník (Filip, Sanel), „radař" (Sanel), záchranář (Petr) a samostatná pirátská loď (s Martinem a Kristýnou). V roce 2008 se vyskytly pozice pozorovatelů (Martin, Tomáš, Robert, David, Ondřej a Filip), řidič ponorky (Vilém), rádce kapitána (Ondřej), v negativních pozicích vězeň (Markéta, Petr a Samantha), padající z lodi (Markéta, Nikola a David), „utopenec" (Markéta, Nikola). Tyto individuální pozice hodně **prozrazují** o subjektivním náhledu na spolužáka, protože pozice nejsou tolik typické a většinou si je žáci sami vymysleli, tak jak druhého vidí a „cítí". Když jsou určeny jedním bodem je to individuální hodnocení (často založeno na osobních sympatiích - antipatiích; to je také důvod zakreslit tam konkrétního žáka), ale v případě shody více hlasů už pozice může velmi vypovídat o vlastnostech a chování daného žáka. Velice čitelné jsou v tomto případě pozice jako topící se, padající z lodi, „utopenec" - opět ukazují děti nechtěné v kolektivu, netolerované (na rozdíl od Zdeňka, kterého v podstatě děti nemají oblíbeného, ale tolerují ho, je pro kolektiv jaksi neviditelný).

12. Pozice konkrétních žáků 3.B./4.B. korespondujících s kategoriemi diagnosticky zajímavých pozic žáků ve třídě⁵⁸

12.1. Neoblíbený, nevlivný a školsky málo úspěšný žák

Tito žáci se projevují sociální nepřizpůsobivostí (maladaptace) a vývojovou opožděností a to má za důsledek, že nepatří k oblíbeným a kvůli jejich sociálním a jiným (často to bývá i určitá fyzická vada) „nedostatkům“, nemohou být ani vlivní. K těmto nevýhodám se přidává ještě školní prospěch, který zdaleka není reprezentativní. Těchto žáků je ve třídě 4.B. několik. Předtím než opustil třídu **Štěpán**, patřila tato pozice zcela jistě jemu. Štěpán splňoval i to, co k této pozici patří a sice, že je spojena často s chlapeckým pohlavím. Pro jejich chování je typická agresivita, kterou si chtějí vydobýt (bohužel nešťastně) to, co jim schází (kamarády, oblíbenost, míru vlivu, respekt apod.). Štěpán byl nejvíce neoblíbený žák třídy, v písemné testu („Za kamaráda bych si nepřál...“) vycházel na první příčce u obou pohlaví. V kresbě lodi se nedostal do jiné pozice než jako uklízeč (třikrát) a topící se, což o jeho neoblíbenosti a nevlivnosti vypovídá. Z výsledku druhého písemného testu i kresby lodě vyplývá, že do této pozice spadá **Markéta**, která výše popsané aspekty charakterizuje - z prospěchového hlediska je skoro na propadnutí, u obou pohlaví dopadla v negativním hodnocení písemného testu („Za kamaráda bych si nepřál...“) na vrcholné příčce. Do slabší kategorie žáků v této pozici by patřila ještě Nikola

12.2. Izolovaný žák

Izolovaným žákem je jednoznačně, po celou dobu co do třídy docházím, **Zdeněk**. Je jediným žákem třídy v tomto postavení. Vykazuje všechny vlastnosti této pozice tím, že jeho osoba ve třídě jako kdyby pro ostatní neexistovala. Je neoblíbený a

⁵⁸ Viz výše v teoretické části, od str. 15

děti ho nepovažují za přítele, což vyplývá z výsledků záporného hodnocení písemného testu („Za kamaráda bych si nepřál...“)- V roce 2007 skončil totiž na druhé příčce ve výsledcích chlapecké (čtyři hlasy) i dívčí (tři hlasy) skupiny. O rok později si v postavení o něco polepšil - u dívek sice zůstal na druhém místě (tři hlasy), ale u chlapců dosáhl až páté příčky (dva hlasy). Avšak v kresbě lodi v obou obdobích ho žádný spolužák do libovolné pozice na lodi nezaznamenal. Nebyl ani v negativní pozici uklízeče či topící ho se. Což vypovídá sice i o jeho neoblíbenosti, ale zároveň, a to lépe charakterizuje jeho postavení, o jakési pasivní toleranci až ignoraci vůči němu.

12. 3. Žák ve vedoucí pozici

Žákem ve vedoucí pozici ve třídě 4.B. je **Jaromír**. Obdržel nejvíce hlasů v kresbě lodi jako kapitán i kormidelník (vždy nejméně o polovinu bodů více než žák za ním). A dokonce se umístil na první příčce i v písemném testu („Mezi mé kamarády patří...“). Avšak ve 3. B. tomu bylo jinak - vedoucím žákem byl, opět výrazně, **Filip**. Je zde vidět vývoj celé skupiny, kde se vztahy stále diferencují a kde jeden rok znamená velký obrat. Je faktem, že toho, koho si třída (žáci) vybere za vedoucího, že jeho osoba v podstatě charakterizuje sociální a morální vyspělost žáků třídy. Žák ve vedoucí pozice je vlastně zrcadlem třídy, která ho zvolila. Vzhledem k této informaci, je na tom kolektiv třídy velmi dobře, protože jak Jaromír, tak Filip, jsou žáci velmi inteligentní, zodpovědní, charakterově dobří a vývojově zralí. Zároveň však nejsou osobnostně natolik vzdálení, respektive ideální, že by se s nimi nemohli ostatní žáci identifikovat. Naopak působí jako pozitivní vzor, jako „tahouni“.

12.4. Vlivný, méně oblíbený žák

Výrazně se tato pozice ve třídě neobjevuje. Ve 3. třídě v této kategorii nebyl žádný žák. Ten, kdo byl vlivný (dle kresby lodě kapitán či kormidelník), byl zároveň i oblíbený (v písemném testu „Mezi mé kamarády patří...“). Ve 4. třídě můžeme

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem si kladla za cíl prozkoumat pozici žáka ve třídě, jednak z hlediska dostupných materiálů odborné literatury (teoretická část) a dále pomocí zjištěných a vypořizovaných údajů v konkrétní třídě základní školy v Praze (praktická část). Otázkou, která se naskýkala, bylo to, zda-li uvedené informace z odborné literatury korespondují s realitou ve školní třídě. V mnohém se to potvrdilo.

Každá školní třída je rozdílným seskupením a v každé vztahy a pozice žáků budou na jiných úrovních. Mnohé se však odvíjí, a to platí pro všechny třídy, od třídního učitele. A z tohoto důvodu mě, jako budoucí učitelku, problematika vztahů a pozic ve třídě, zajímala. Myslím si totiž, že být kvalitním učitelem neznámá pouze předat poznatky, ale předávat i hodnoty, které bychom si v sobě měli nést po celý život. Dobrý učitel, tak aby mohl zodpovědně učit své žáky a spolupracovat co nejlépe se svojí třídou, měl by znát žáky individuálně, ale i v prizmatu celé třídy a různorodých vztahových sítích.

Třída 3.B, později 4.B. a její žáci ve středním školním věku, celkem výstižně v mnohém splňovali předpoklady sociální skupiny pro toto období. Třidu, která svým počtem byla spíše středního charakteru, celkem navštěvovalo (po odchodu jednoho žáka) 21 dětí.

Faktem se ukázala skutečnost, že dívky jsou více závislé na učitelovi (učitelce) a jeho hodnocení, chlapci v tomto směru byli více svobodnější. Tvořily se zde sevřené malé skupiny kamarádů, především z řad dívek. U chlapců více platilo, že se přátelil každý s každým, až na nějaké výjimky žáků, které nevyhledával nikdo. Rozdělení do skupinek a myšlenka, kdo s kým se bude kamarádit, však nebylo závislé na sociálně ekonomickém statusu. Děti vyhledávaly jednoznačně homogenní skupiny, konflikty mezi chlapci a dívkami byly stálé. Rozpoznatelné bylo také emocionální sblížení mezi sousedy v lavici, které bylo realitou ve většině případů, i když žáci neseděli spolu podle vlastní volby. Jinou úroveň již dostávaly vztahy ve čtvrté třídě, kdy se pozvolna ukazovala začínající přitažlivost mezi oběma pohlavími, která se projevovala neustálými poznámkami chlapců na konkrétní dívky, dívky zase chlapce svým jednáním provokovaly.

vypozorovat některé žáky, kteří by sem patřili. Je to **Martin** - dvakrát skončil v pozici kapitána v kresbě lodi, ale v písemném testu („Za kamaráda bych si nepřál...“) obdržel šest záporných hlasů (jenom od chlapců). Povaha Martina s tím koresponduje, protože svým vzdorovitým, sebevědomým a drzým chováním ho spolužáci za autoritu mohou považovat, ale nemají ho už tolik rádi za jeho nevybíravé chování. Podobně to platí u Jana - obdržel dva hlasy jako kapitán a kormidelník v kresbě lodi, v písemném testu získal tři negativní body (jenom od dívek). Jednáním působí do značné míry jako Martin - svou drzostí sice vzbuzuje vliv, ale také méně oblíbenosti.

12. 5. Oblíbený, méně vlivný žák

Tato kategorie se uplatňuje především na dívky a to myslím, že platí celkově, nejenom v této třídě. Chování dívek je často zaměřené na prosociálně-interpersonální vztahy. Dívky působí optimisticky, vesele a mile a ostatní děti je proto mají tendence vyhledávat, být v jejich přítomnosti. Avšak z hlediska vlivu nespádají mezi první vítěze. V obou testech, a vůbec po celou dobu mé působnosti ve třídě, vycházejí hlavně tři jména jako nejoblíbenější - Lucie, Viktorie a Kristýna. Avšak jejich pozice kormidelníka a kapitána v kresbě lodi nepřesahuje jeden hlas.

12. 6. Žák v nevýrazné pozici

Žáků v této pozici je ve třídě vždy nejvíce. Jsou to všichni ti, kteří nemají výrazně negativní ani pozitivní místo v kolektivu. Jen pro příklad uvádím několik jmen - Sanel, Michal, Tomáš atd., z dívek např. Denisa, Simona, Samantha.

V obou obdobích, kdy jsem zadávala sociometrický test, a i podle pozorování, třída měla jednoznačného „outsidera“, žáka, který nebyl celkově oblíben (a bez vlivu) a na kterého skoro všichni slovně, ale občas i fyzicky, útočili. Po odchodu tohoto neoblíbeného chlapce (Štěpána), jeho pozici v podstatě přejala dívka (Markéta), ke které se třída chová velmi podobným způsobem (převažovaly slovní útoky nad fyzickými). Důvod pro takovou (až) nesnášenlivost mi ani u jednoho žáka nepřišel dostačující, přesto se na tomto pohledu shodla celá třída. Zde se nabízí otázka, zda každá třída nebo skupina, v podstatě „potřebuje“ mít svého „otloukánka“, outsidera.

Stejně jako byla výrazná pozice neoblíbeného, nevlivného žáka, tak podobně jednoznačně se vyčleňovala pozice žáka ve vedoucí pozici. Pozice vedoucího je snad nejpozitivnějším výsledkem celého výzkumu. Je-li totiž zvolený vedoucí žák měřítkem (zrcadlem) třídy, která ho vybrala, třída si stojí na velmi dobré úrovni. Žáci ve vedoucí pozici se sice v obou letech lišili, ale vždy pozici reprezentoval chlapec velice inteligentní, přemýšlivý, slušně vychovaný, s citem pro fair play, vnímavý, morálně i sociálně vyzrálý. V obou případech také platilo to, že výše zmínění žáci jsou prospěchově výborní.

Ve třídě se dále objevili žáci, jejichž pozice zcela korespondovala s uvedenými pozicemi v teoretické části, ať už izolovaný žák (Zdeněk - v obou letech); oblíbený, méně vlivný žák (tento status splňovaly především dívky - Viktorie, Lucie, Kristýna) a samozřejmě převládání žáků v nevýrazné pozici.

Podobnou diagnostiku třídy bych doporučila každému učiteli ve své třídě. Připadá mi velice zajímavé a důležité dozvědět se o kolektivu třídy, poznat, co si žáci o kom myslí a koho mají/nemají rádi. Nikoliv všechno lze zjistit pobýváním ve třídě. Velice vhodný a účelný mi připadal sociometrický test s kresbou lodi. Velmi korespondoval se skutečností vztahů ve třídě i mnohé podkryl. A především jeho forma je pro děti vhodná, protože se zde upřímně odhalí, aniž by si to uvědomovaly.

LITERATURA:

- ČÁP, J.: *Psychologie pro učitele*, SPN, Praha 1983
- DRTINOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Odlišné dítě*, Vyšehrad, Praha 1994
- HAVRDOVÁ, K.: *Sylabus z vybraných témat vývojové psychologie*, Gaudeamus, Hradec Králové 2002
- HELUS, Z.: *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*, SPN, Praha 1982
- HELUS, Z.: *Úvod do sociální psychologie*, Univerzita Karlova, Praha 2001
- HRABAL, V.: *Pedagogicko-psychologická diagnostika žáka*, SPN, Praha 1989
- HRABAL, V.: *Sociální psychologie pro učitele*, Univerzita Karlova, Praha 2002
- HRABAL, V., HELUS, Z.: *Sociální psychologie pro učitele - Základní pojmy a Pedagogická aplikace*, Univerzita Karlova - PedF, SPN Praha 1984
- JEDLIČKA, R.: *Psychosociální vývoj dítěte a jeho poruchy z hlediska hlubinné psychologie*, Univerzita Karlova, Praha 2001
- LANGOVÁ, M. a kol.: *Učitel v pedagogických situacích- Kapitoly ze sociální pedagogické psychologie*, Univerzita Karlova, Praha 1992
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J.: *Komunikace ve škole*, Masarykova Univerzita, Brno 1995
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J.: *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*, SPN, Praha 1989
- ONDRÁČEK, P.: *Vyrušování, neposlušnost a odmítání spolupráce*, Univerzita Pardubice- Fakulta humanitních studií, Pardubice 2002
- PROKOP, J.: *Škola jako sociální útvar*, Univerzita Karlova - PedF, Praha 1996
- ŘÍČAN, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*, Portál, Praha 1995
- SPIKOVÁ, V., VYSKOČILOVÁ, H., TUČEK, A., UHLÍŘOVÁ, J.: *K současnému pojetí didaktiky základní školy*, Univerzita Karlova, Praha 1994
- VÁGNEROVÁ, M.: *Psychologie školního dítěte*, Univerzita Karlova, Praha 1997
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I, Dětství a dospělost*, Univerzita Karlova, Praha 2005

PŘÍLOHY

**KRESBA LODI S VYZNAČENÝMI
SPOLUŽÁKŮ**

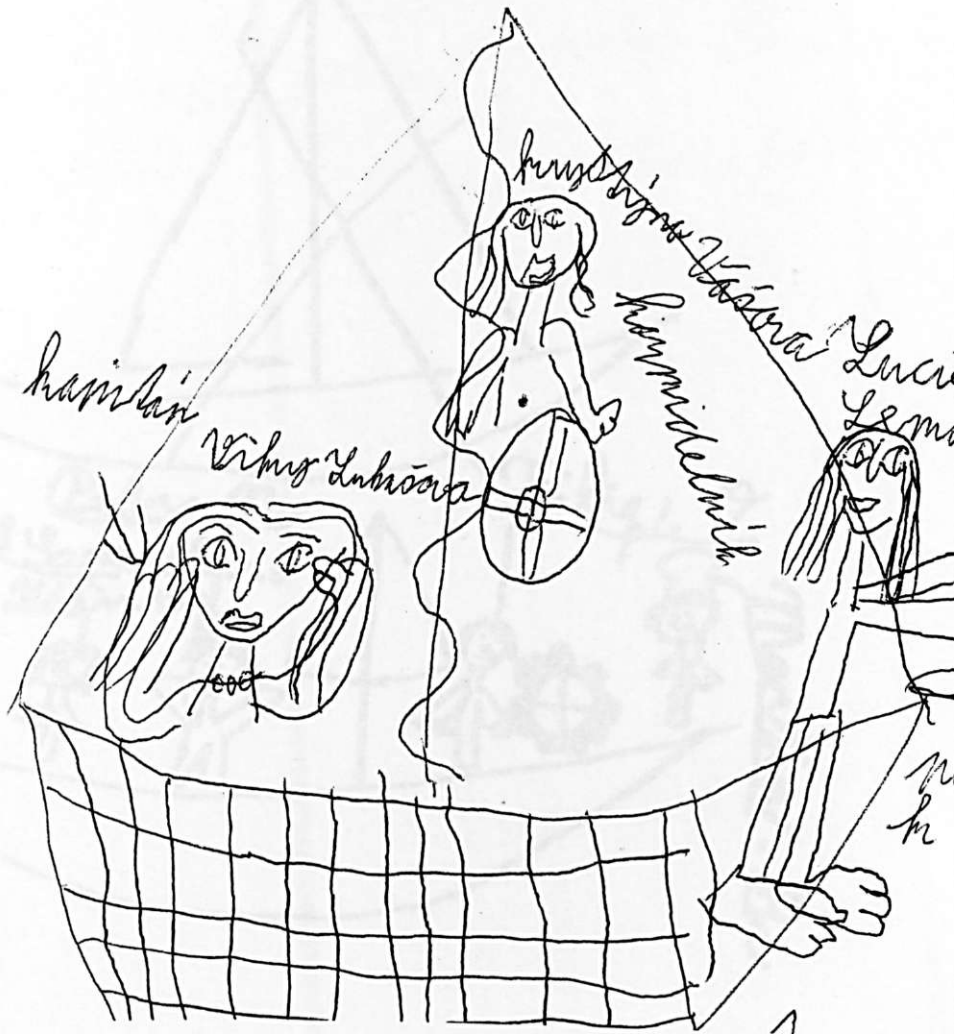
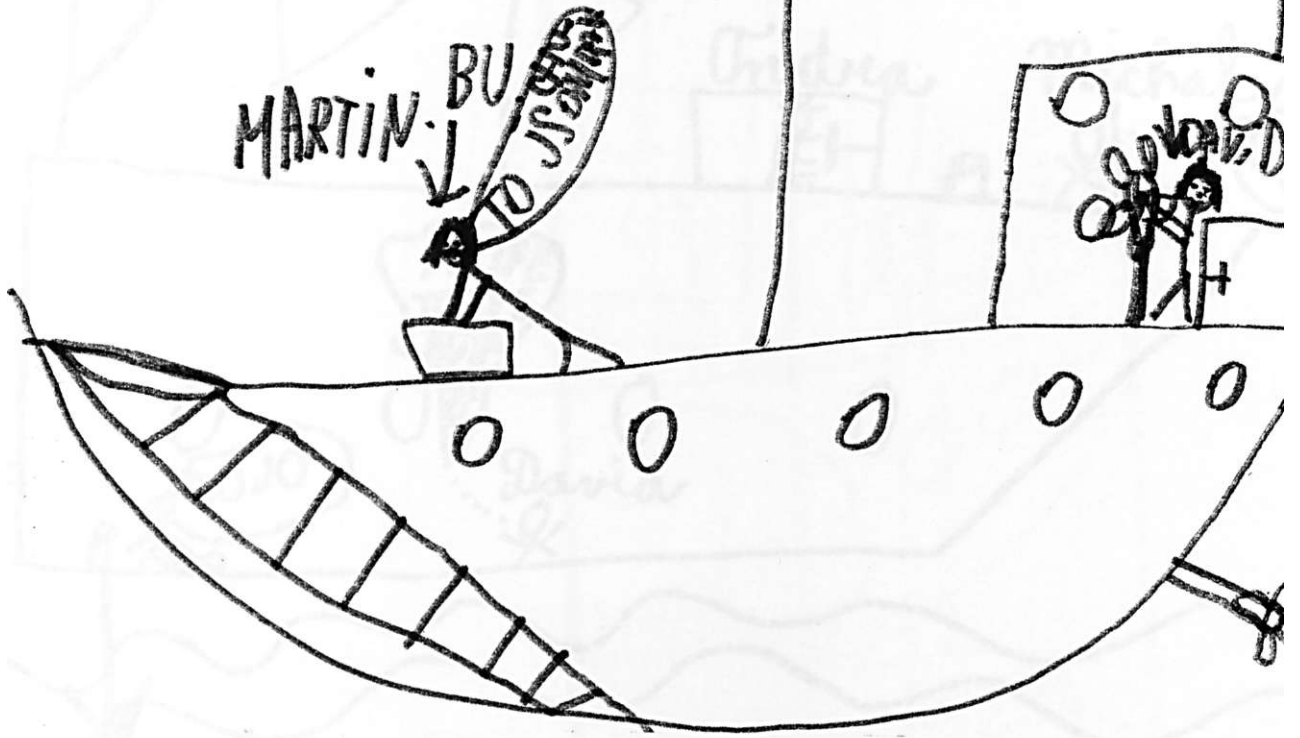
ŽÁCI 3.B., ROK 2007

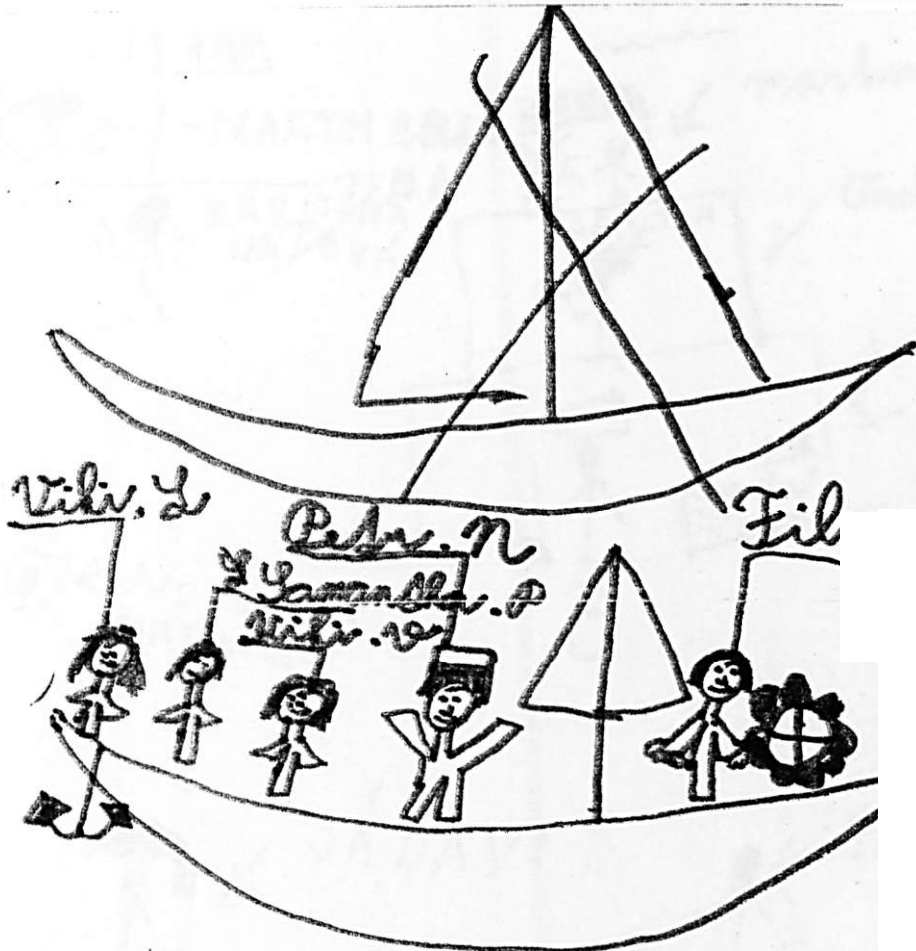
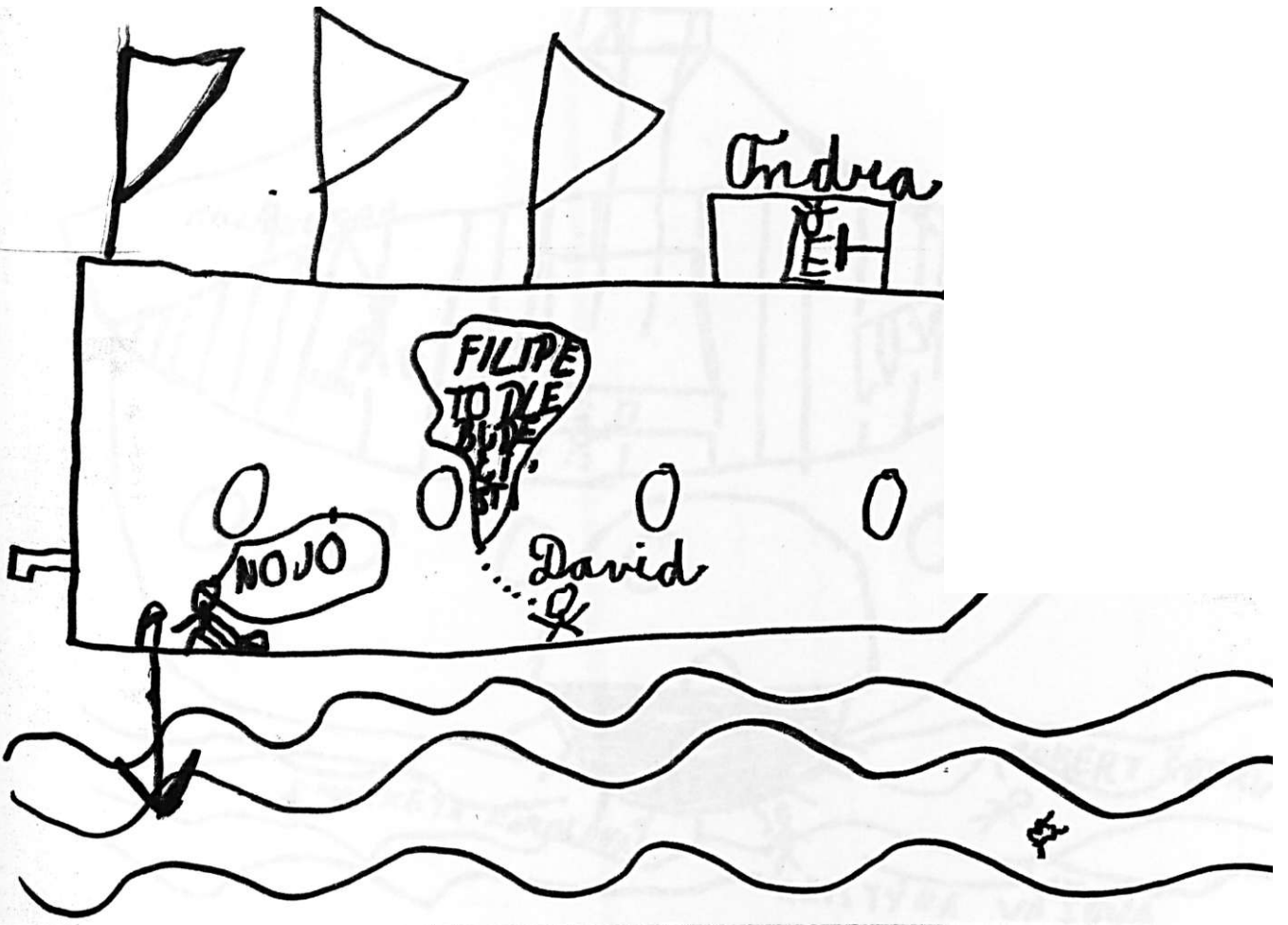
- i.
- 2.
- 3.
- 4.

ŽÁCI 4.B., ROK 2008

- 5.
- 6.
- 7.
- 8.

PETA → ~~LA~~ MAKEJ LENO

S

0
0

« * Щ y H A v i l f M Ž

I % 1 Ш
1 и ж -
süMaj^IFj...! I; > ДАТ« aadi

I " il». Jfy
y ^ д а » ^

л" y С Ч -- Л l í l s r
* T \ J V'Л » J Ç 1

i C /»V.- ЖУ-\ fil
Д 3У ' *

-Г
8

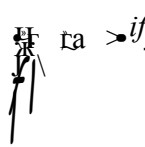

/Jř K ' >»-v

1 JI a T J A * f S I r J I
% r:

w

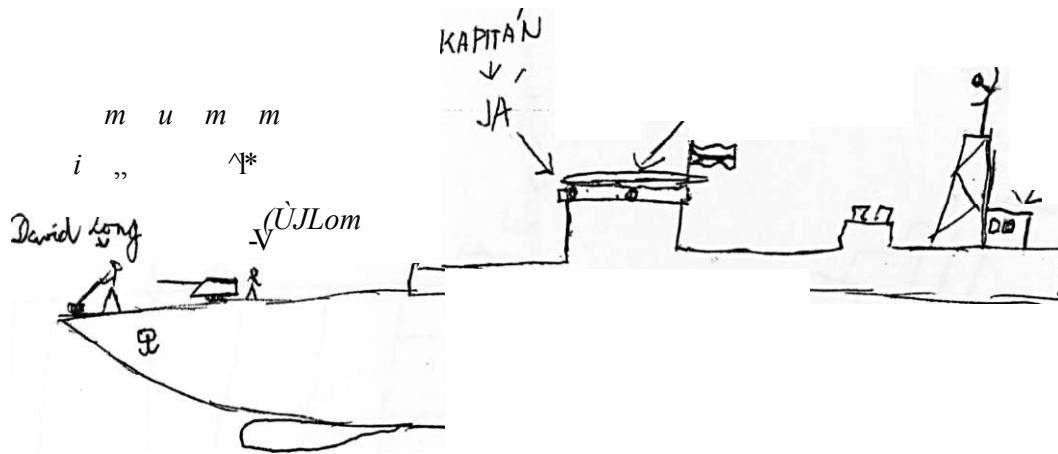
» j

• " JI a - h / h . y W ! i h

/ î \

Et
• /iL i •

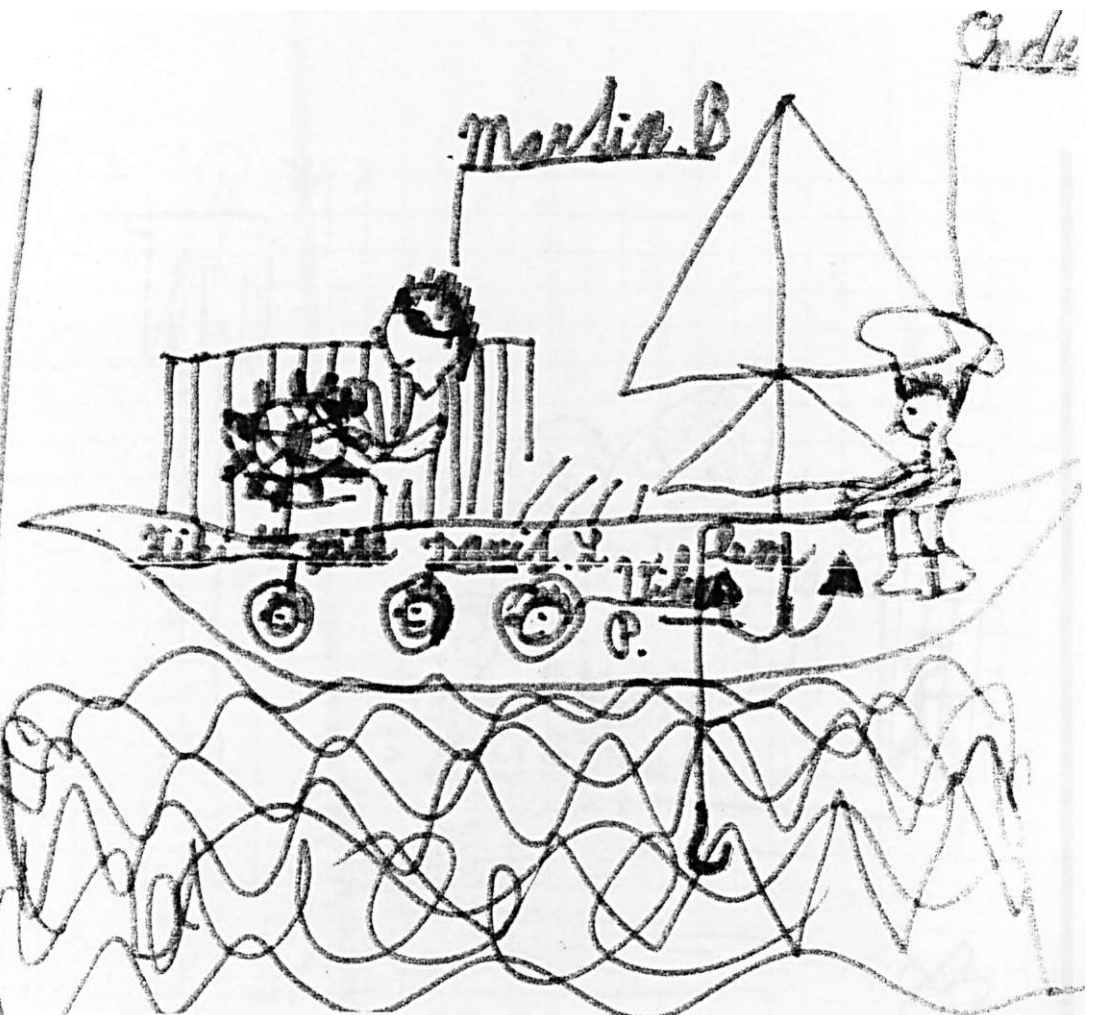

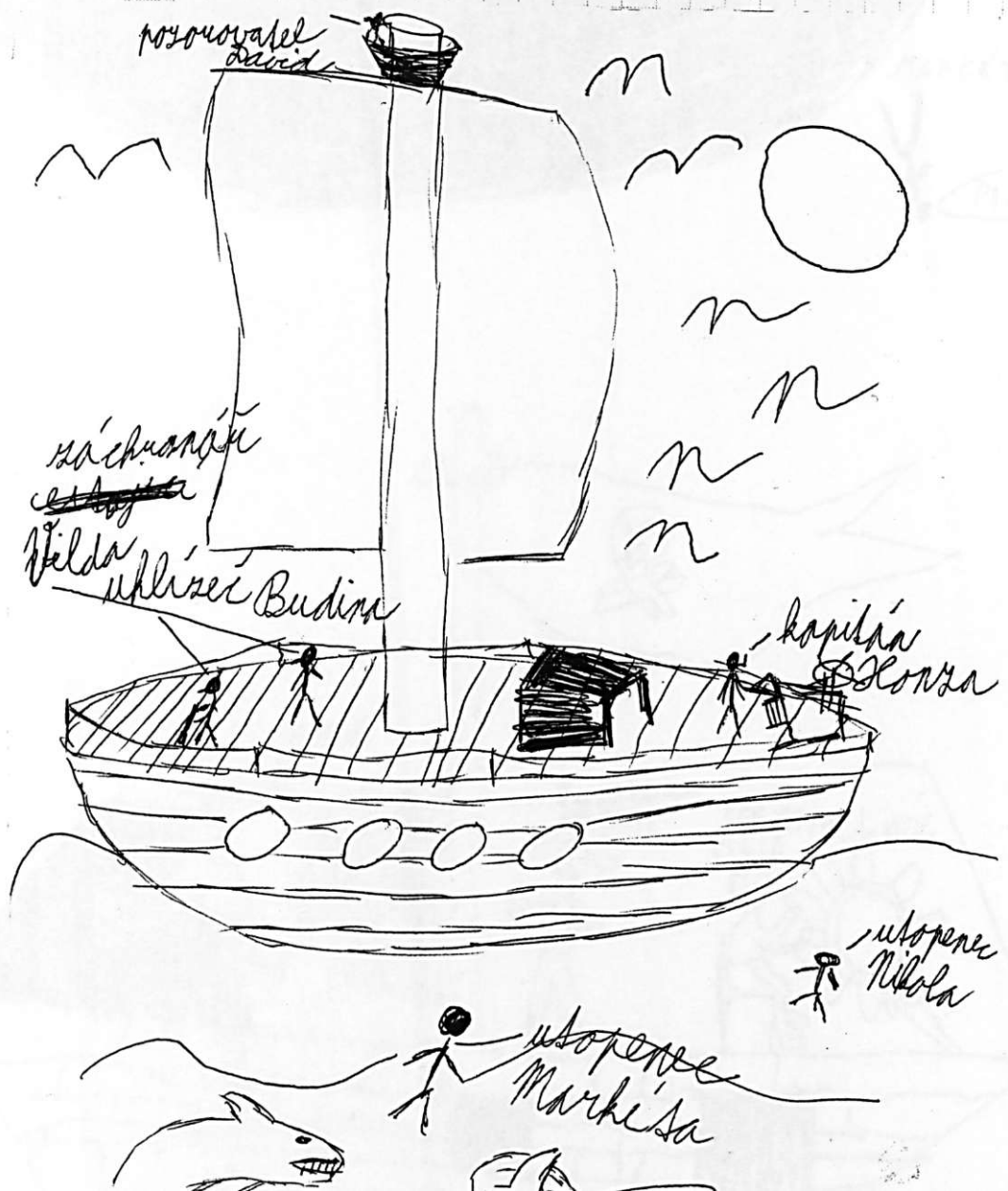
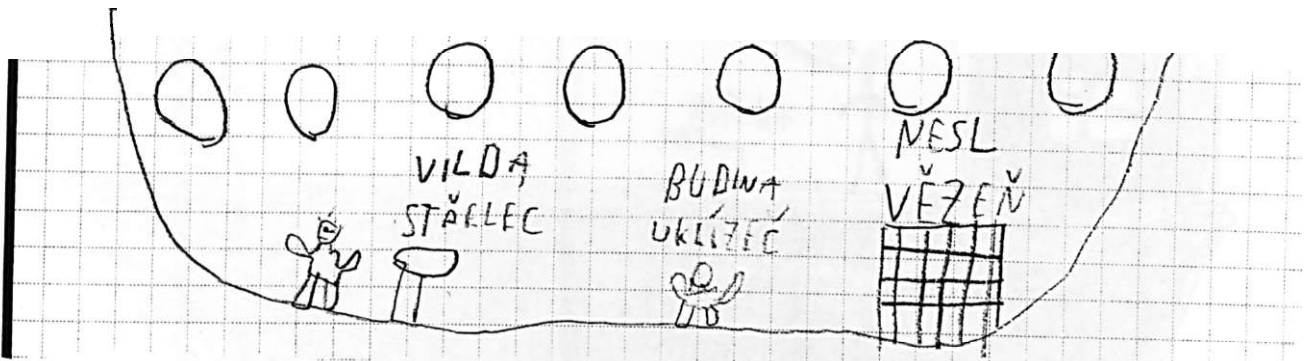
RADAR

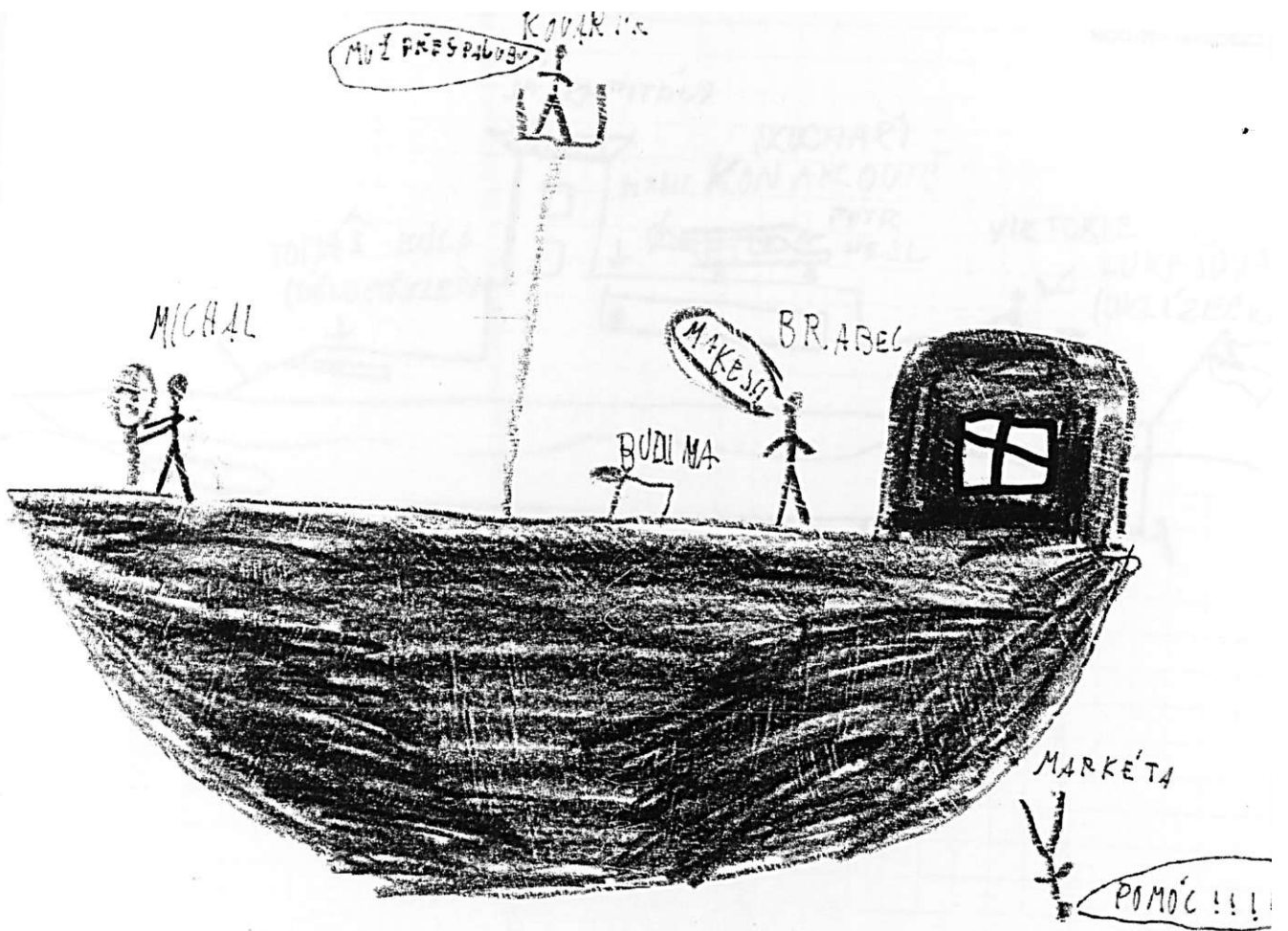
Km hit
 áJlaL OCTbbj^
 -iLjz1—

Musi mi kamarady
 padvi:

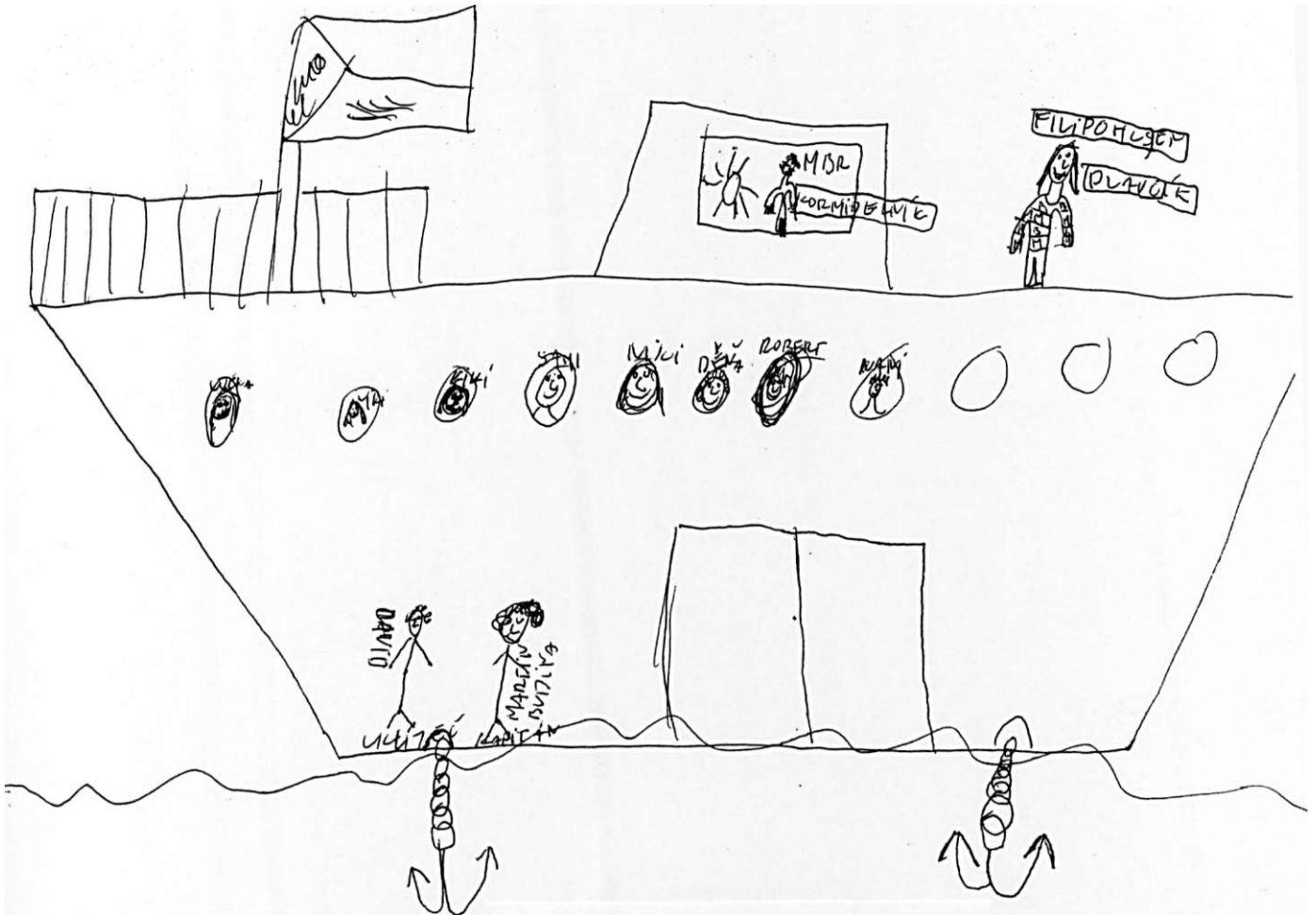
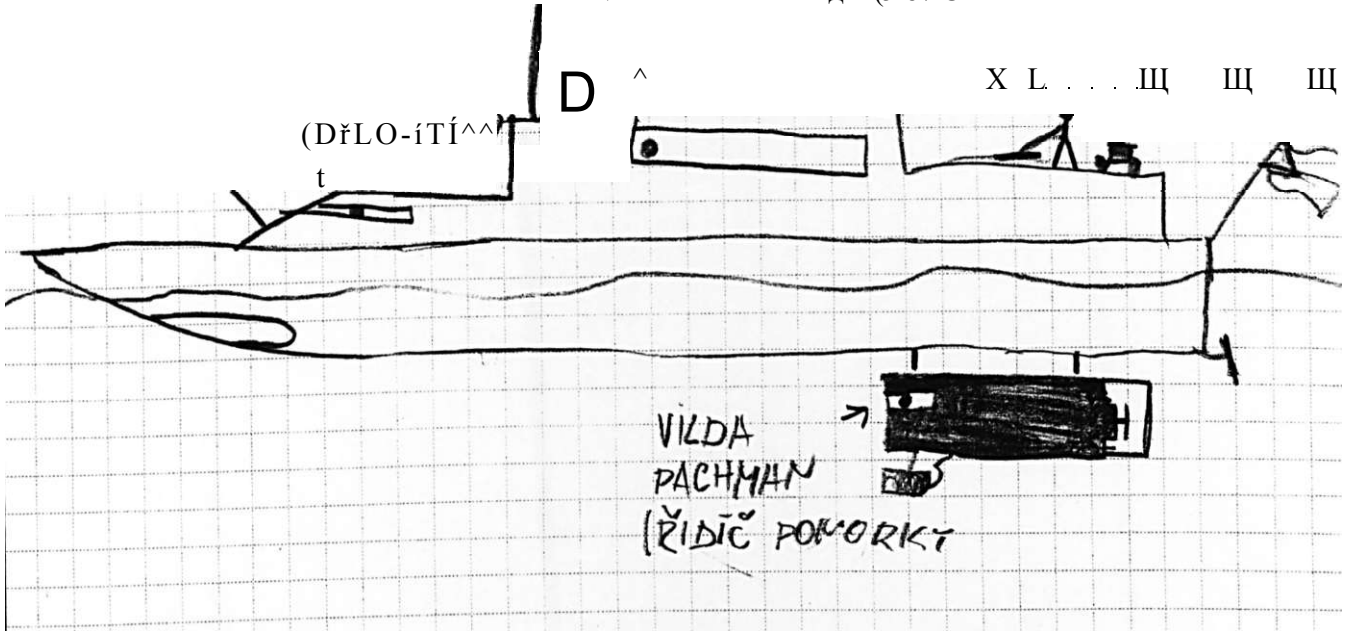

JafchFtTP's)

v

(КОСИЛА

TM ' 1/2 ! дк (5 o / C "

Ústřední knih.Pedf UK

9RQ9nR-1R1Q